

VILNIAUS UNIVERSITETAS

TEISĖS FAKULTETAS

Baudžiamosios teisės katedra

Astos Slidziauskienės,
Neakivaizdinio skyriaus
V kurso studentės

MAGISTRO DARBAS

Moterų nusikalstamumas

Female Criminality

Vadovas Dr. G. Sakalauskas
Recenzentas Dr. A. Čepas

2007 Vilnius

TURINYS

Ižanga.....	3
1. Moterų nusikalstamo elgesio problematika ir jo specifiškumas bendro nusikalstamumo atžvilgiu.....	5
2. Kriminologinės moterų nusikalstamumą aiškinančios teorijos.....	9
3. Moterų nusikalstamumas, jo paplitimas ir kontrolė Lietuvoje.....	14
3.1. 1918 – 1940 metų moterų nusikalstamumo apžvalga.....	14
3.1.1. Moterų nusikalstamumą sąlygojusios aplinkybės.....	14
3.1.2. Bendra moterų nusikalstamumo būklė, struktūra ir dinamika tarpukario laikotarpiu.....	19
3.1.3. Nusikaltimus padariusių moterų kriminologinė charakteristika.....	28
3.2. Požiūris į moterų nusikalstamumą sovietmečiu ir jo tendencijos.....	31
3.3. Pagrindinės moterų nusikalstamumo tendencijos po 1990 metų.....	39
3.3.1. Moterų nusikalstamumo struktūra ir dinamika.....	39
3.3.2. Ištirtų nusikalstamas veikas padariusių moterų kriminologiniai charakteristikos bruožai.....	48
4. Pagrindiniai moterų nusikalstamumo prevencijos aspektai Lietuvoje.....	54
Išvados.....	59
Panaudotų šaltinių sąrašas.....	63
Santrauka.....	70
Summary.....	71
Priedai.....	72

Ižanga

Darbo aktualumas. Nusikalstamumas, kaip socialinis reiškinys, yra visuomenės problema ir būdingas visoms be išimties visuomenėms. Tai viena iš svarbiausių problemų visuomenėje, nes pažeidžiamos moralinės, socialinės, politinės vertybės. Nusikaltimai byloja apie disfunkcinius procesus visuomenėje, apie pažeistą visuomenės narių solidarumą, apie vertybinių orientacijų krizę.¹ Per pastaruosius 15 metų Lietuvoje žymiai padidėjo užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius. Kriminologiniu nusikalstamumo aiškinimu ir valstybės priemonių, būdų visuma siekiama mažinti nusikalstamumą, sukurti ir įgyvendinti veiksmingą nusikalstamumo prevencijos sistemą.

Moterų nusikalstamumas yra specifinė bendrojo nusikalstamumo dalis. Viso nusikalstamumo kontekste moterų nusikalstamumas yra ir visada buvo mažesnis, tačiau, moterų nusikalstamas elgesys pastaraisiais dešimtmečiais tapo svarbiu kriminologinių tyrimų objektu. Moterų nusikalstamumą (taip pat ir bendrą valstybės nusikalstamumą) lemia valstybės ir visuomenės teisinė, politinė, socialinė, ekonominė, demografinė, moralinė situacijų visuma, nuo kurios priklauso šio reiškinio raida. Dėl moterų ypatingo socialinio statuso, jų vaidmens, pati visuomenė į nusikaltusią moterį žiūri žymiai griežčiau, nei į vyrą. Jų kriminalinė patirtis faktiškai persekioja visą gyvenimą, todėl joms sudėtingiau visuomenės akyse save reabilituoti.

Mokslinis darbo naujumas. Lietuvos kriminologai moterų nusikalstamam elgesiui neskyrė pakankamo dėmesio. Todėl šiame darbe atlikta išsamesnė moterų nusikalstamumo Lietuvoje rodiklių kriminologinė analizė apimanti gana didelį laikotarpį (nuo 1918 m. iki 1940 m. ir 1990 – 2006 m.), kompleksiškai panaudojant įvairius statistikos duomenis bei atliktų tyrimų informaciją, šaltinių analizę. Taip pat atskleidžiamas sovietinio laikotarpio požiūris į moterų nusikalstamumą.

Darbo tikslas. Remiantis tarpukario (1918 – 1940 m.), dabartinės Lietuvos statistinių nusikalstamumo rodiklių pagalba išanalizuoti moterų nusikalstamo elgesio reiškinį. Didesnis dėmesys atkreipiamas į 1918 – 1940 m. Lietuvos ir dabartinio laikotarpio moterų nusikalstamumo būklę, dinamiką, struktūrą, nusikalstamumą sąlygojančius veiksnius. Taip pat siekta pateikti moterų kriminologinę charakteristiką, aptarti dažniausiai moterų daromas nusikalstamas veikas ir šiek tiek palyginti dabartinio laikotarpio moterų nusikaltimus su bendru nusikalstamumu Lietuvoje.²

¹ DOBRYNINAS, A.; GAIDYS, V. Ar saugi Lietuvos visuomenė? Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą. *LR Seimas, Jungtinių Tautų Vystymo programa*. Vilnius, 2004, [žiūrėta 2007 – 03 – 09], p.7. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/stat/auk/auk3.htm/>>

² Kai kurių mokslininkų teigimu yra nekorektiška lyginti nusikalstamumą iki ir po 2003 m. gegužės 1d. dėl didžiulių veikų kriminalizacijos, bausmių sistemos, baudžiamojo proceso bei nusikalstamų veikų registracijos pokyčių. Todėl

Kriminologinių teorijų, aiškinančių moterų nusikalstamumą yra įvairiausių, todėl, šiuo atveju trumpai aptariamos tik pagrindinės nuostatos. Darbe taip pat norėta atskleisti požiūrio į moterų nusikalstamumą ir jo teorinių aiškinimų istorinę kaitą. Magistrinio darbo pabaigoje trumpai aprašomi moterų nusikalstamumo prevencijos bruožai ir aptariamos su tuo susijusios problemos.

Tyrimo dalykas yra moterų nusikalstamumas, jo būklė, dinamika ir struktūra, socialiniai veiksniai, darantys įtaką aprašomam reiškiniui. Moterų nusikalstamumo prevencijos priemonių kompleksas, taip pat socialinės prevencijos priemonių veiksmingo įgyvendinimo teisiniai ir organizaciniai pagrindai.

Tyrimo metodika. Analizuojant šią temą naudotasi įvairiais tyrimo metodais. Istoriniu metodu buvo naudojamos rašant apie pirmąsias moterų nusikalstamumą aiškinančias teorijas, taipogi, atskleidžiant tarpukario Lietuvos moterų nusikalstamumo pagrindinius bruožus. Lyginamojo ir duomenų analizės metodų pagalba buvo renkami, sisteminami ir analizuojami Lietuvos 1918 – 1940 m. ir 1990 – 2006 m. registruoto nusikalstamumo statistiniai duomenys. Lyginamasis metodas padėjo analizuojant Lietuvos duomenis susijusius su moterų nusikalstamumu ir lyginant jį su bendruoju nusikalstamumu Lietuvoje. Apibendrinimo metodas svarbus įvertinant duomenis, gautus statistinių duomenų analizės ir palyginimo metu. Mokslinės literatūros analizė buvo naudojama, atskleidžiant įvairių autorių požiūrius į moters statusą ir jos kriminalinį aktyvumą. Taipogi, atliktas atrankinis tyrimas – išanalizuota Vilniaus apygardos teismo, Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo spęstų baudžiamųjų bylų, kurių sprendimai (nuosprendžiai, nutartys) priimti 2005 ir 2006 m. Tiriant šias baudžiamąsias bylas, nagrinėta: teisiamų moterų apklausos protokolų; moterų charakteristikų, duomenų apie teistumą; teismų nuosprendžių, kaltinamųjų išvadų informacija.

Tyrimo šaltiniai. Tyrimo šaltiniais buvo Lietuvos Respublikos (toliau LR) Baudžiamojo kodekso (toliau BK), Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo nuostatos, įstatymai ir kiti poįstatyminiai aktai, Vilniaus miesto I-jo apylinkės teismo spęstos baudžiamosios bylos, įvairios programos, susijusios su nusikalstamumo prevencija, kriminologijos teorijos ir kita Lietuvos bei užsienio mokslinė literatūra. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje informacinės sistemos duomenys, Nacionalinės teismų administracijos ataskaitos, Vidaus reikalų ministerijos Informatikos ir ryšių departamento ataskaitos (statistinės atskaitomybės formos: Forma SPV – MOT, Forma NUŽ, Forma 1G – A, Forma NEB), įvairios Vilniaus regiono pataisos inspekcijos darbo su nuteistaisiais ataskaitos, Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos duomenys bei Teisės

lyginamoji analizė naudojama tik tam tikrais atvejais, kur toks palyginimas yra įmanomas: pavyzdžiui, nužudymų, tam tikromis išimtimis, vagysčių. KIŠKIS, A. Nusikalstamumas Lietuvoje: ką pakeitė teisės reforma? *Jurisprudencija*, 2006, nr. 3(81), p.32

instituto ir kitų tarptautinių institucijų tyrimai padėjo atskleisti šiuolaikinio moterų nusikalstamumo būklę, dinamiką, struktūrą, demografinius – socialinius moterų bruožus. 1918 – 1940 m. moterų nusikalstamumo kriminologinės analizės pagrindiniais informacijos šaltiniais buvo to meto Baudžiamasis statutai, Vyriausybės žiniose skelbti teisės aktai, Lietuvos statistikos metraštis, kuriame sukaupta statistinė informacija apie nusikalstamumą bei periodiniai leidiniai: „Policija“, „Kriminalistikos žinynas“, „Teisė“ ir kiti.

1. Moterų nusikalstamo elgesio problematika ir jo specifiškumas bendro nusikalstamumo kontekstu

Nusikalstamumas būdingas visoms visuomenėms be išimties, egzistuojantis nuo pat civilizacijos atsiradimo, todėl, visais laikais buvo ir yra svarbus mokslinio nagrinėjimo objektas ypač kriminologijos aspektu. Vienas iš žymesnių sociologijos mokslo pradininkų E. Durkheimas vadovavosi nuostata, jog nusikalstamumas yra būtinas, nors ir nepageidaujamas reiškinys. Jis kaip medicinos faktorius, nulemiantis sveikos visuomenės formavimąsi.³

Literatūroje vieningos sąvokos, apibūdinančios nusikalstamumą preciziškai tiksliai nėra, tačiau, daugelis kriminologų tai įvardina kaip socialinį teisinį reiškinį, susijusį su visuomenės socialine, demografinė, politinė, moraline, ekonomine, teisine situacija, jos raida bei pokyčiais.⁴ Teisiniu požiūriu nusikalstamumą sudaro visuma priešingų teisei veikų, kurių atžvilgiu visuomenė per valstybės institucijas vykdo prevencinę veiklą. Socialiniu požiūriu jis atsiskleidžia kaip specifinė žmonių elgesio, pažeidžiančio tinkamą tam tikros socialinės sistemos funkcionavimą, forma.⁵ Tačiau, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad kai kuriuos požymius, tokius, kaip socialinį pavojingumą, istorinį kintamumą, masiškumą, socialinį teisinį pobūdį gali turėti ir kiti socialiniai reiškiniai. Dar būtų galima išskirti sąlyginį nusikalstamumo savarankiškumą ir savikūrą.⁶ Nusikalstamumas, kaip save kuriantis reiškinys sugeba plėtotis ir nulemtas tam tikrų socialinių sąlygų, virsta atskiru reiškiniumi.

Nusikalstamumas – valstybei ir visuomenei pavojingas, istoriškai kintantis, save kuriantis sąlyginai savarankiškas teisinis – socialinis reiškinys, nulemtas visuomenėje vykstančių socialinių

³ ШЕСТАКОВ, Д.А. *Криминология: преступность как свойство общества*. Санкт – Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет Лань, 2001, с.27

⁴ GALINAITYTĖ, J.; RUDZKIS, T. Šiuolaikinio nusikalstamumo sampratos problema. *Jurisprudencija*, 2005, t.70(62), p.137

⁵ ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p.45

⁶ GALINAITYTĖ, J.; RUDZKIS, T. Šiuolaikinio nusikalstamumo sampratos problema. *Jurisprudencija*, 2005, t.70(62), p.137

procesų ir reiškinių, kontroliuojamas valstybės ir visuomenės.⁷ Ši sąvoka nusako bendrą nusikalstamumą, tačiau, šias nuostatas galima taikyti ir moterų nusikalstamumo apibūdinimui, nes pastarasis reiškinys yra specifinė bendrojo nusikalstamumo dalis. Paminėtina ir tai, kad nusikalstamumo sąvoka apima ne tik suaugusių moterų, bet ir nepilnamečių merginų nusikalstamumą.

Demografiniai šalies duomenys liudija, jog moterų yra daugiau nei vyrų (moterų lyginamoji dalis tarp visų gyventojų 2001 – 2004m. sudaro 53,3 %)⁸, tačiau, vyrų nusikalstamumo rodikliai yra žymiai didesni. Moterų nusikalstamumas skiriasi savo apimtimi, padarytų nusikaltimų charakteristika, pasekmėmis, padarymo būdais.⁹ Tokio nusikalstamumo struktūroje atsispindi jų gyvenimo būdo, kriminogeninių situacijų (į kurias jos patenka) ir jų vertinimo specifiškumas, kuris išskiriamas bendro nusikalstamumo kontekste. Išskirtinumas ir yra įdomus kriminologine prasme. Visų pirma, moterų socialinė padėtis ir jų statusas pasikeitė, tačiau vyrų nusikalstamumas išliko dominuojančioj pozicijoj. Antra ypatybė ta, kad moterų nusikalstamumo struktūra skiriasi ne tik kiekybine, bet ir kokybine išraiška. Kai kurių nusikaltimų padarymas būdingas tik moterims. Ir trečia yra tai, kad moterų nusikalstamumo pokyčiai ne visada sutampa su vyrų nusikalstamumu.¹⁰ Tačiau, svarbu pažymėti, kad pastebima bendro nusikaltimų skaičiaus augimo tendencija ir tame moterys atitinkamai nusikalsta vis daugiau.

Daugelis užsienio kriminologų teigia, kad moterų nusikalstamumo struktūroje dominuoja sukčiavimai, vagystės, plėšimai, turto pasisavinimai, iššvaistymai. Tuo tarpu, smurtiniai nusikaltimai kitose valstybėse pasiskirsto nevienodai. Rusijos kriminologai pastebi didesnę moterų aktyvumą sunkiuose nusikaltimuose. Kriminologijos vadovėliuose teigiama, kad moterys vis daugiau įvykdo žmogžudysčių, kūno sužalojimų.¹¹ Taip pat, jų teigimu vis daugiau moterų dalyvauja terorizme, įkaitų grobime, nusikaltimuose susijusiuose su prekyba žmonėmis, narkotikais, ginklais. Tiesa, tokių nusikalstamų veikų skaičius nėra žymus, maždaug nuo 1 % iki 7%.¹² Kitų šalių kriminologai rašo, kad moterų nusikalstamumo struktūroje dominuoja turtiniai nusikaltimai, tuo tarpu, moterų padaromi nusikaltimai asmeniui padidėjo nežymiai. Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje 1992 m. moterų nusikalstamumo struktūroje smurtiniai nusikaltimai sudarė 8,7 % ir iki 2002 m.

⁷ GALINAITYTĖ, J.; RUDZKIS, T. Šiuolaikinio nusikalstamumo sampratos problema. *Jurisprudencija*, 2005, t.70(62), p.138

⁸ Gyventojai pagal lytį. [Žiūrėta 2007 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/stat/soc/soc2.htm>>

⁹ *Криминология*. Под.ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е.Эминова. Москва: Юристъ, 1997, с.299

¹⁰ *Криминология*. Под.ред. А.И.Долговой. Москва: Норма, 2005, с.802

¹¹ *Криминология*. Под. ред. Г.А. Аванесова. Москва: Юнити, 2006, с.398

¹² ЯВЧУНОВСКАЯ, Т. М.; СТЕПАНОВА, И.Б. Тенденции современной преступности женщин. *Государство и право*, 2000, но 12, с.28

padidėjo iki 10 %. Tokio pobūdžio nusikaltimai vyrauja tarp vyrų.¹³ Kaip yra Lietuvoje analizuojama 3 skyriuje.

Nusikalstamumo kiekybinių ir kokybinių rodiklių pagalba galima išnagrinėti informaciją, susijusią su nusikalstamų veikų įvairove, taipogi, nusikalstamų veikų ryšį su kitais socialiniais reiškiniais, procesais, atskleisti tam tikrus kokybinių charakteristikų dėsningumus, nustatyti nusikalstamumo tendencijas.¹⁴ Išvardinti ir aptarti visus nusikalstamumo rodiklius būtų netikslinga, todėl žemiau apibūdinami pagrindiniai rodikliai, kuriais bus remtasi rašant apie moterų nusikalstamumą.

Nusikalstamumo, kaip socialinio reiškinio išnagrinėjimui, apibūdinimui padeda kriminologiniai rodikliai: būklė, lygis ir dinamika. Konkrečių statistinių duomenų, susijusių su nusikalstančiomis moterimis nėra labai daug, tai sunkina išsamesnį tyrimo atlikimą. Nusikalstamumo būklė ir lygis atspindi kiekybinę nusikalstamumo charakteristiką, išreiškiamą per tam tikrą laikotarpį tam tikroje teritorijoje užregistruotų nusikaltimų ir juos padariusių asmenų bei ištirtų nusikalstamų veikų skaičiais. Pavyzdžiui, nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro duomenimis 2006 metais užregistruotos 2648 moterys, įtariamoms (kaltinamos) nusikalstamų veikų padarymu ir šis skaičius rodo nusikaltusių moterų kiekį.¹⁵

Nusikalstamumo dinamika atspindi nusikalstamumo būklės, jo lygio ir struktūros pasikeitimų tendencijas tam tikroje vietovėje per tam tikrą laiką.¹⁶ Tendencijos ir dėsningumai geriau išryškėja, kai imami ilgesnio laikotarpio – penkerių, dešimties ar daugiau metų – duomenys. Tokio pobūdžio tyrimai rodo įvairaus laikmečio dinaminis pokyčius, reikšmingus ne tik bendro nusikalstamumo, bet ir moterų nusikalstamumo atžvilgiu. Kaip minėta, moterų nusikalstamumo didėjimo tendencija (nors ir nežymi) tampa pastebima. Pavyzdžiui, Lietuvoje per 2001 – 2006 m. laikotarpį (palyginti su bendru asmenų, įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu, skaičiumi) įtariamų (kaltinamų) moterų išaugo nedidele dalimi nuo 8,7 % iki 10,7 %.¹⁷

Taipogi, svarbu atsižvelgti ir į nusikalstamumo vidinę struktūrą. Tai yra kokybinis nusikalstamumo rodiklis, kuris turi skaitinę (kiekybinę) išraišką, atskleidžia nusikalstamumo kaip

¹³ *Criminology*. Edited by C. Hale, K. Hayward, A. Wahidin, E. Wincup. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.229

¹⁴ Rodiklis – tai vienas ar grupė požymių, kuriuos stebint galima spręsti apie problemą ir jos pokyčius. JUSTICKIS, V.; GEČENIENĖ, S.; ČEPAS, A. *Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodika*. 2005, [žiūrėta 2007 – 03 – 09], p.5. Prieiga per internetą: <http://www.vrm.lt/uploads/media/Metodika_01.doc>

¹⁵ Asmenys įtariamais nusikalstamų veikų padarymu. Moterys. [Žiūrėta 2007 – 02 – 16]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/stat/asm/asm6.htm>>

¹⁶ *Kriminologija*. Red.J.Bluvšteinas. Vilnius: Pradai, 1994, p.40

¹⁷ Asmenys įtariamais nusikalstamų veikų padarymu. Moterys. [Žiūrėta 2007 – 02 – 16]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/stat/asm/asm6.htm>>

reiškinių vidinę sandarą, formą.¹⁸ Nusikalstamumo struktūros požymių yra labai daug, todėl, galima juos grupuoti į atskiras grupes: 1) nusikalstamą veiką (elgesį) apibūdinančius požymius ir 2) požymiai, apibūdinantys asmenį, kuris padarė nusikalstamą veiką. Pirmajai grupei priklauso, ar tie moterų nusikaltimai padaryti tyčia ar neatsargiai; kokie nusikaltimai dažniausi tarp moterų (tokie duomenys pateikiami, sugrupuojant pagal Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies normas). Pavyzdžiui, Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistikos duomenys liudija, jog 2006 metais įtariamų (kaltinamų) nužudymu užregistruotos 26 moterys.¹⁹ Nusikalstamumo struktūrą galima atskleisti pagal veikų pavojingumo visuomenei laipsnį, kurį išreiškia laisvės atėmimo bausmės, numatytos LR Baudžiamojo kodekso (toliau BK) straipsnio, reglamentuojančio atsakomybę už nusikaltimo padarymą, sankcijoje dydis.²⁰ Antros grupės požymiai susiję su nusikaltėlio asmenybe, tai: amžius, išsilavinimas, šeimyninė padėtis, ankstesnis nusikalstamumas ir kt. Moterų nusikalstamumo struktūra, dinamika, būklė išsamiau bus analizuojami kitose dalyse.

Svarbu atkreipti dėmesį ir į problemas, susijusias su nusikalstamumo latentškumu. Šis reiškinys būdingas visam nusikalstamumui. Latentiniai nusikaltimai yra tokie, kurie realiai padaromi, bet neįtraukiami į oficialiai registruojamų nusikaltimų registrą ir dėl to netampa oficialių jų apskaitos ir tyrimo šaltiniu.²¹ Latentiškumas, kaip autonominis socialinis – teisinis reiškinys įtakoja nusikalstamumo dinamikos teisingą, patikimą duomenų išraišką. Todėl, nagrinėjant moterų nusikalstamumą reikia atsižvelgti į tai, kad pateikta statistika neatspindi realios tikrovės. Kai kurie užsienio kriminologai teigia, kad moterų nusikaltimai užregistruojami, išaiškinami retai, už juos baudžiama taip pat retai arba labai švelniai.²² Galima teigti, kad Lietuvoje moterims rečiau taikoma reali laisvės atėmimo bausmė ir daugiau skiriamos lengvesnės bausmės. (žr. 4 priedas, 3 ir 4 paveikslai) Analizuojant, Vilniaus apygardos ir Vilniaus I – jo apylinkės teismų nuosprendžius baudžiamosiose bylose, buvo skiriama moterims pakankamai švelnios bausmės, nors daugeliu atveju, jos nusikalstamą veiką padarė pakartotinai (ir ne vieną kartą).

Kaip jau minėta, moterų socialinė padėtis ir jų statusas pasikeitė, taip pat, demografiniai rodikliai liudija, jog moterų yra daugiau, tačiau vyrai nusikalsta žymiai dažniau. Tokia padėtis yra daugelyje pasaulio šalių, bet moterų nusikalstamas elgesys tapo svarbiu kriminologijos mokslo

¹⁸ *Kriminologija*. Red.J.Bluvšteinas. Vilnius: Pradai, 1994, p.40

¹⁹ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius asmenis. Forma 1G – A. [Žiūrėta 2007 – 03 – 16]. Prieiga per internetą: <<http://www.vrm.lt/>>

²⁰ LR BK 11str. tyčiniai nusikaltimai skirstomi į nesunkius, apysunkius, sunkius ir labai sunkius.

²¹ KUKLIANSKIS, S. Nusikaltimų latentškumas: prigimtis, rūšys, prevencijos metmenys. *Teisės problemos*, 2005, nr.2 (48), p.62

²² JATKEVIČIUS, A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*: daktaro disertacija. Vilnius, 2003, [žiūrėta 2007 – 02 – 17], p.41 – 42. Prieiga per internetą: <www.nplc.lt/>

tyrimų objektu, nes taip ir lieka neatsakytas klausimas, kodėl veikiant toms pačioms kriminogeninėms sąlygoms vyrų ir moterų delinkventinis elgesys pasireiškia skirtingai.

2.Kriminologinės moterų nusikalstamumą aiškinančios teorijos

Moterų nusikalstamumo problemos ilgą laiką netraukė kriminologų dėmesio, nes visuomenėje ilgai vyravo požiūris, jog nusikaltimų darymas būdingas tik vyrams. Manytina, kad moters vaidmens, jos tam tikro socialinio statuso visuomeniniuose santykiuose pokyčiai turi netiesioginį poveikį jos nusikalstamam elgesio modeliui bei moterų nusikalstamumo didėjimui. Kita vertus, vieningos teorijos, išsamaus priešasčių turinio, paaiškinančio moters nusikaltėlės elgesį nėra. Tai patvirtina kriminologų susidomėjimas ir bandymas paaiškinti, kodėl vyrų nusikalstamumo rodikliai visada buvo ir yra didesni, ir kodėl šie skirtumai išlieka ilgą laiką, neveikiami socialinių sąlygų.

Teorijų, aiškinančių moterų nusikalstamumą yra įvairiausių, todėl, šiuo atveju bus trumpai aptariamoms tik pagrindinės nuostatos. Europoje rimčiau pradėta domėtis moterų nusikalstamumu XIX a. pabaigoje. Sociologinių kriminologinių idėjų atsiradimas siejamas su L.Ketle (1796 – 1874), kuris davė pradžią kriminalinei statistikai, sudarė galimybes analizuoti ir įvertinti nusikalstamumą.²³ Aiškindamas skirtingas moterų ir vyrų nusikalstamumo priežastis, teigė, kad nusikalstamam elgesiui turi įtaką amžius, lytis, užsiėmimas, išsilavinimas. Moterys atitinkamai mažiau nusikalsta nei vyrai, ne tik dėl fizinio silpnumo, bet ir dėl to, kad jos mažai dalyvauja visuomeniniame gyvenime ir labiau užimtos buitiniiais rūpesčiais.²⁴

Moterų psichologija ir biologinėmis savybėmis XIX a. pabaigoje pradėjo domėtis garsus psichologas ir kriminologas Č. Lambrozo(1836 – 1909). Jis nusikaltimų priežastis bandė sieti su atavizmu.²⁵ Tyrinėdamas nusikaltėlių ir ne nusikaltėlių moterų fiziologiją, teigė, jog dažniausi atavistiniai bruožai yra šie, kurie būdingi šios lyties nusikaltėlėms: žemas ūgis, tamsūs plaukai, platūs delnai, nutukimas ir kiti. Tokio tipo moterys turėjo būti labiau linkusios nusikalsti nei kitos ir moterų nusikalstamumas yra paveldimas. Antra vertus, Č.Lambrozo vadovavosi nuostata, esą moterys yra mažiau išsivysčiusios nei vyrai ir jų smegenų žievė yra mažesnė, todėl jos yra mažiau

²³ Jis išskyrė tokias pagrindines faktorių, įtakančių tai ar asmuo padarys nusikaltimą, grupes: 1) aplinka kurioje jis gyvena, 2) šeimos santykiai, 3) religija, kuria jis išauklėtas, 4) jo socialinės padėties pareigos, 5) gamtinės sąlygos, 6) visuomenės nuomonė. Paveikti nusikalstamumo būklę galima veikiant į mases, bet ne į atskirus individus. Bet kokios reformos efektą parodys ateities statistika. Dalis socialinių ydų ar dorybių yra socialiai paveldimos. ИИШАКОВ, С. М. *Зарубежная криминология*. Москва: Инфра, 1997, с.35

²⁴ *Криминология: учебник для вузов*. Под.ред. А.И.Долговой. Москва: Норма, 2002, с.789

²⁵ Atavizmas tai, kai atskiri individai turi požymių, kurie buvo būdingi mūsų laukiniams protėviams. JUSTICKIS, V. *Kriminologija: vadovėlis*. Vilnius, 2001. I d., p.146

protingos ir mažiau gebančios abstrakčiai mąstyti.²⁶ Remiantis tokia teorija, buvo tikimasi, kad moterų nusikalstamumas bus gerokai aktyvesnis. Tačiau, statistiniai duomenys parodė visai priešingai, todėl, Č.Lambrozo nusprendė, kad į nusikaltusių moterų skaičių turi įeiti ir prostitucijos atvejai. Prostitutės, jo teigimu – pati gėdingiausia moterų – nusikaltėlių rūšis. Nenuostabu, kad jos turi ryškiausias fizinių anomalijų ženklus. Taigi, Č.Lombrozo moterų nusikalstamumą tyrinėjo dviem aspektais: moterų nusikalstamumas esą yra jų seksualinio gyvenimo rezultatas ir suvyriškėjimo rezultatas. Minimas mokslininkas pripažino, kad moterų, darančių nusikaltimus yra žymiai mažiau nei vyrų ir jų būtų gerokai dar mažiau, jei neplistų moterų įvykdomi savo vaikų nužudymai.²⁷

Č.Lambrozo teigimu, moterys nusikaltėlės pasižymi anomalijomis, pasireiškiančiomis entuziazmu ir protu, o pastarosios savybės būdingos tik vyrams. Moteris iš prigimties yra pasyvi ir bet koks jos aktyvumas yra nukrypimas, tad, tokiu atveju, kuo moteris pasyvesnė, tuo ji labiau išsivysčiusi ir mažiau panaši į nusikaltėlę.²⁸ Č.Lombrozo moteris apibūdino kaip fiziškai ir psichologiškai pasyvias, nedoras būtybes. Jis teigia, kad moterys turi ribotas protines galimybes, dėl to “normali” moteris yra moteriška, o daranti nusikaltimus moteris – vyriška. Moters – nusikaltėlės kaukolės, fizionomijos anomalijos ir protiniai sugebėjimai artimi vyro tiems patiems bruožams. Moteris, daranti nusikaltimus, dažnai turi “vyrišką kaukolę” bei didelį kūno plaukuotumą. Vyriškumo požymių pasireiškimas moteryje – iškrypimas pats savaime. Moterų nusikalstamumas, kaip ir vyrų, buvo biologiškai iš anksto numatytas ir gali būti atpažintas pagal fizinius požymius.²⁹

Č.Lambrozo antropologinė kriminologinė mokykla turėjo nemažai pasekėjų.³⁰ Vieni iš žymesnių tai, E. Ferri (1856 – 1928) ir P.N. Tarnovskaja. Pastaroji XX a. Rusijos autorė skyrė dėmesį moterims – žudikėms. Ji vadovavosi ne tik biologinėmis nusikaltusių moterų savybėmis, bet, taipogi išskyrė ir išorines sąlygas, tokias kaip auklėjimas, pavyzdys, sunkios gyvenimo sąlygos, kurios veikia tų moterų nusikalstamą elgesį. Savo atliktų tyrimų pagalba, ji knygoje išskyrė dvi moterų žudikių grupes. Pirmajai grupei ji priskyrė tokias, kurios žmogžudystes įvykdė paveiktos aistros ar aistros impulso. Dažniausiai, savanaudiškus nužudymus įvykdė iš keršto, pavydo,

²⁶ *The Oxford handbook of Criminology*. Edited by M. Maguire; et al. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2002, p.492

²⁷ ЛАМБРОЗО, Ч. *Преступление*. Москва, 1994, с.160

²⁸ *The Oxford handbook of Criminology*. Edited by M. Maguire; et al. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2002, p.492

²⁹ BEIRNE, P.; MESSERSCHMIDT, J. *Criminology*. 2nd ed. New York: Harcourt Brace College, 1995, p. 545

³⁰ *Криминология: учебник для вузов*. Под.ред. А.И.Долговой. Москва: Норма, 2002, с.789

neapykantos, žiaurumo. Antrai moterų grupei priskiria moteris, kurios pasižymėjo susilpnėjusiomis moralinėmis savybėmis, įvykdė atsitiktines žmogžudystes ar turinčias nervinių susirgimų.³¹

G. De Tard (1843 – 1904) daugelį Č.Lambrozo nuostatų kritikavo, teigdamas, kad jei į moterų nusikalstamumo skaičių įtraukiamos prostitutės, tai kodėl į vyrų nusikalstamumo rodiklius neįtraukti sutenerių, lošėjų, alkoholikų, tinginių.³² Taipogi, jis manė, kad moterys turi panašumų su įgimtais nusikaltėliais, tačiau, polinkis daryti nusikaltimus yra keturis kartus mažesnis, nei vyrų ir tai, kad jos keturis kartus linkusios į gera. Moteris skiriasi nuo nusikaltėlių; jos pagrindinis vaidmuo siejamas su šeimyninėmis tradicijomis, religija, nacionalinėmis vertybėmis ir tuo „, ji artima geram laukiniui“. Jei norima atsigręžti į laukinius protėvius, tai reikia žiūrėti į pačią moterį, bet ne į nusikaltėlę.³³

Austrų psichiatras, psichologas Zigmundas Froidas (1856–1939), sukūręs psichoanalitinės teorijos pagrindus, moterų nusikalstamumą aiškino per psichologiją ir psichines ligas. Jis kiekvieną individą laikė potencialiu nusikaltėliu, teigdamas, kad kiekvienas žmogus gimsta su amoraliais, neigiamais instinktais, tačiau, juos išmoksta kontroliuoti, o tie, kam nepavyksta, pasirenka kriminalinį gyvenimą (nesugebėjimą sieja su paveldimumu ir žmonių auklėjimu). Moterų nusikalstamumą ir motyvus jis aiškino, remdamasis seksualinėmis neurozėmis. Moterys, būdamos skirtingos fiziologinėmis ir biologinėmis savybėmis nuo vyrų, jaučiasi silpnesnės, nes turi menkiau išsivysčiusius lyties organus, todėl, jos auga pavydžios ir kerštingos.³⁴ Z.Froidas moteris nusikaltėles sieja su panašumu į vyrus, nes jos stengiasi varžytis su vyrais, nenusileisti jiems ir nepripažinti savo pasyvios prigimties.³⁵

O. Polakas (1950) palaikė biologinės teorijos koncepcijas, teigdamas, jog hormonų disbalansas, kurį sukelia nėštumas ar menopauzė, gali būti nusikaltimų priežastimi. Kiekvienų menstruacijų metu moteris jaučia, kad niekada netaps vyru, dėl to padidėjęs sielvartas skatina moteris nusikalsti. Moterų daromus nusikaltimus, tokius kaip kleptomanija (vagystė), prostitucija jis sieja su psichologiniu sutrikimu.³⁶ Autorius abejojo nedideliais moterų nusikalstamumo rodikliais, plėtodamas latentinio nusikalstamumo teoriją.³⁷

Socialinė kontrolės teorijos šalininkai teigia, kad nusikaltimo priežastis yra būtent tai, kas trukdo individui daryti nusikaltimus. Žmonių noras nusikalsti yra natūralus ir jie tai darytų, jei

³¹ ТАРНОВСКАЯ, П.Н. *Женщины – убийцы*. Санкт-Петербург, 1902, с.439 – 457

³² ДЕ ТАРД, Г. *Сравнительная преступность*. Москва, 1994, с.237

³³ Ibid., с.237

³⁴ WILLIAMS, K.S. *Textbook on Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 1994, p.435

³⁵ Ibid., p.436

³⁶ JONES, S. *Criminology*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2006, p.314

³⁷ Ibid., p.314

visuomenė neturėtų specialių socialinių mechanizmų žmonėms sulaikyti nuo nusikalstamo elgesio. Tas mechanizmas vadinamas socialine kontrole.³⁸ Plėtojant šią sampratą yra svarbūs W. I. Thomo prostitucijos tyrinėjimai, kurie parodė, kad socialinės kontrolės reikalavimai keičiasi. Jis teigė, kad moters elgesys daugiau ar mažiau priklauso nuo to, kaip suprantamas pats moteriškumas. Įvairūs socialiniai procesai, vykstantys dideliuose miestuose vienaip ar kitaip keičia moteriškumo sampratą. Prostitucija neturtingoms jaunoms moterims tapo pragyvenimo būdu ir jos galėjo pasiekti tai, ką laikė svarbiausiais socialiniais poreikiais: saugumą, naujus išpūdžius, simpatiją.³⁹ W. I. Thomas moteris laikė amoraliomis, šaltomis ir gudriomis, kurios nemoka elgtis su kitais žmonėmis. Kad gautų tai ko trokšta, jos tampa prostitutėmis, nusikaltėlėmis.⁴⁰

Feministinės teorijos atsirado XX a. viduryje.⁴¹ Pagrindinis jų teiginys – nusikalstamumas yra vyrų elgesio forma, moterys nusikaltimus daro žymiai rečiau. Pastaruoju metu stebimas moteriško nusikalstamumo didėjimas. Jis aiškinamas tuo, kad moterys perimdamos vyrišką veiklą, vertybes, taip pat perima ir jų nusikalstamą elgesį. Pagrindinė socialinė nusikalstamumo priežastis – visuomenėje vyraujanti hierarchija, kuri sukelia įtampą tarp lyčių, skatina konkurenciją tarp vyrų, kuri netelpa vien į legalias konkurencijos formas ir bendrai veikia jaunimo auklėjimą, kelia daug kitų problemų.

Literatūroje dažniausiai skiriamos keturios feminizmo kryptys – liberalusis, marksistinis, radikalusis ir socialistinis. Feministinių teorijų atsiradimas kriminologijoje tapo tarsi priekaištas iki tol buvusioms nusikalstamumo teorijoms. Nė viena iki tol buvusi teorija (ar tai būtų diferencijuotų asociacijų, ar anomijos, ar subkultūrų teorija) negalėjo paaiškinti moterų nusikalstamumo, nes daugelis teiginių taip ir liko nepagrįstais.⁴² Taigi, tai yra viena pagrindinių prielaidų, lėmusių feministinių teorijų atsiradimą kriminologijoje.

Kriminologijoje liberalaus feminizmo teorija buvo remiamasi, norint paaiškinti santykį tarp galimybių, socializacijos ir nusikaltimo. R. Simon teigė, kad iki 1970 metų moterų nusikalstamumas

³⁸ JUSTICKIS, V. *Kriminologija: vadovėlis*. Vilnius, 2001. I d., p.156

³⁹ Ibid., p.156

⁴⁰ WILLIAMS, K.S. *Textbook on Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 1994, p.434

⁴¹ Pirmosios feministinės grupės, aktyviai organizavusios moterų teisių propagavimą, pradėjo veikti iš karto po Prancūzų revoliucijos 1799 m. 1790 m. įkvėptos laisvės ir lygybės idėjų, dėl kurių buvo kovota revoliucijos eigoje, jos įsteigė keletą moterų klubų Paryžiuje. XIX amžiuje feminizmas JAV tapo pažangesnis nei kitur ir dauguma kitų šalių moterų judėjimų lyderių į moterų kovas Amerikoje žiūrėjo kaip į pavyzdį. Laikotarpyje nuo 1830 metų iki 1850 metų Amerikos feministės buvo glaudžiai susijusios su grupėmis, kurios buvo ištikimos vergijos naikinimui. Europoje vienas svarbiausių ankstyvojo feminizmo įvykių buvo peticijos pristatymas Britanijos parlamente 1866 metais, kurią pasirašė 1 500 moterų. Šis įvykis turėjo nuvesti prie to, kad būtų apsvaistyta lygiateisė moterų balsavimo teisė. II – ji feminizmo banga prasidėjo 1960 m. Amerikoje, su ja kilo ir įvairios feministinės teorijos, bandančios paaiškinti moterų nusikalstamumą. [Žiūrėta 2007 – 03 – 17]. Prieiga per internetą: <<http://faculty.ncwc.edu/toconnor/301/301lect14.htm>>

⁴² YOUNG, J. *The exclusive society: social exclusion, crime and difference in late modernity*. London Thousand Oaks (Calif.) New Delhi: SAGE Publications, 1999, p.42

buvo neaukšto lygio, nes moterų galimybės buvo suvaržytos.⁴³ Lygybės principas plačiai imtas taikyti darbo teisiniuose santykiuose, būtent dėl to moterims išaugo galimybės daryti su profesija susijusius nusikaltimus, dar daugiau – moterų nusikalstamumas augo ir ne su profesija susijusioje srityje (pavyzdžiui, vagystės, sukčiavimas).⁴⁴

Moterų nusikalstamumą taip pat buvo siekiama paaiškinti remiantis lyčių vaidmeniu visuomenėje. 1970 metais keletas liberaliosios pakraipos feminisčių akcentavo ypatingą santykį tarp lyčių vaidmens ir nusikaltimo – nusikaltimų rūšys yra susiję su skirtingais lūkesčiais dėl vyrų ir moterų elgesio. A. Oakley nusikaltimą traktuoja kaip reiškini, labiau būdingą vyrų kultūrai, o tai tuo pačiu padeda paaiškinti žemesnį moterų nusikalstamumo lygį. Jos plėtojamos idėjos pagrindiniai argumentai siejami su vyro dominavimo ir nusikalstamumo glaudžiu santykiu. Viena iš pagrindinių šios teorijos teiginių yra tai, kad nusikalstamumas ir vyriškumas turi tiesioginę sąsają. Antra ypatybė ta, kad atvirai demonstruojama agresija, fizinė jėga yra pagrindiniai vyriški asmenybės bruožai, kurie tam tikromis sąlygomis yra teisėti arba neteisėti. Antra vertus, lyčių lygybė ryškesnė modernioje visuomenėje.⁴⁵

Šį požiūrį toliau plėtojo F.Adler: būtent dėl 1970 metų moterų judėjimo, lyčių vaidmenys visuomenėje supanašėjo, moterys suvyriškėjo, o tai paaiškina smurtinių nusikaltimų, kuriuos padarė moterys, skaičiaus padidėjimą.⁴⁶

Marksistinio feminizmo šalininkės, sekdamos Engelsu, teigia, kad klasės ir lyčių skirtumai ryškūs darbo sferoje, o tai veikia skirtingą vyrų ir moterų socialinę padėtį visuomenėje. Esant privatei nuosavybei, vyrai ėmė dominuoti visose socialinėse gyvenimo srityse, todėl, lyčių ir klasių nelygybė susiformavo dėl nuosavybės teisinių santykių bei kapitalizmo. Taigi, šios krypties atstovų teigimu, kapitalizmas – pagrindinis stimulus ir sąlyga moterų nusikalstamumo susiformavimui.⁴⁷

Radikaliosios feministės, tarsi atsakydamos marksistinio feminizmo šalininkėms teigė, kad tokie santykiai kaip klasinis susiskirstymas ir gamybos būdai yra visiškai nesusiję su vyrų ir moterų santykiais ir, kad pagrindinės priežastys, nulemiančios socialinius santykius ir lyčių nelygybę yra vyrų jėga ir privilegijos. Analizuodamos moterų nusikalstamumą, jos rėmėsi smurto naudojimo prieš

⁴³ RAMANAUSKAITĖ, S. *Feministinės teorijos*: kriminologijos referatas. LTU. Vilnius, 2003, [žiūrėta 2007 – 03 – 17], p.5. Prieiga per internetą: < <http://www3.mruni.lt/~akiskis/geriausi/feministines-teorijos.doc>.>

⁴⁴ BEIRNE, P.; MESSERSCHMIDT, J. *Criminology*. 2nd ed. New York: Harcourt Brace College, 1995, p. 551

⁴⁵ Ibid., p. 551

⁴⁶ Ibid., p. 551

⁴⁷ Ibid., p.553

moteris koncepcija, kuri aiškino, kad dėl vyrų dominavimo visuomenėje “normalus” vyras yra fiziškai agresyvus ir “normali” moteris tą agresiją patiria per seksualinę prievartą.⁴⁸

Socialistinis feminizmas skyrėsi tiek nuo marksistinio, tiek nuo radikalus feminizmo kryptų. Jis neteikia reikšmės nei klasinės visuomenės sampratai, nei lyčių fizinei nelygybei. Žeminantis moterų pavaldumas vyrams, suteikia joms mažai teisėtų veikimo būdų, o tuo pačiu mažai galimybių veikti neteisėtai. Socialistinio feminizmo atstovai teigia, kad nusikalstamumas yra susijęs su skirtingų lyčių – klasių galimybėmis.⁴⁹

Moterų nusikalstamumą aiškinančių teorijų yra daug. Jų nuostatos yra gana skirtingos, priklausančios nuo to laikmečio visuomenėje vyraujančių požiūrių. Požiūris, kad moterys nelygiavertės šalia vyro dėl savo hormonų, biologinių ypatumų ar emocionalumo yra tiesiog paprastas.

3. Moterų nusikalstamumas, jo paplitimas ir kontrolė Lietuvoje

3.1. 1918 – 1940 metų moterų nusikalstamumo apžvalga

3.1.1. Moterų nusikalstamumą sąlygojusios aplinkybės

Kiekvienu istoriniu laikmečiu dominavo savas požiūris į nusikalstamumą ir į moters vaidmenį visuomenėje. Apie 1918 – 1940 m. Lietuvoje moterų įvykdytus nusikaltimus liudija to meto statistiniai duomenys bei policijos kuruojami leidiniai „Policija“ ir „Kriminalinės policijos žinios“. Pastaruosiuose laikraščiuose buvo skelbiama kaltinamų asmenų paieška, paskelbiant išsamų asmenybių aprašymą, o kartais ir pateikiant fotografijas. Dažniausiai paieškomi asmenys įtariamai baudžiamaisiais nusikaltimais buvo vyrai, tačiau ieškomų moterų irgi buvo nemažai. Pavyzdžiui, 1930 m. iš visų ieškomų asmenų vidutiniškai moterų sudarė 29 %.⁵⁰ Jau minėta, kad istorinė perspektyva yra svarbi ir įdomi, todėl pradžioje analizuojamas moterų nusikalstamumas Lietuvoje 1918 – 1939 metais.

Nusikalstamumo raidą 1918–1939 m. Lietuvoje santykinai galima suskirstyti į du laikotarpius: 1918 – 1928 m. ir 1929–1939 m. Iki 1929 m. buvo kuriamos, tobulinamos ir reorganizuojamos valstybinės valdžios ir kitos valstybės institucijos, teisėsaugos sistema. 1919 m.

⁴⁸ JONES, S. *Criminology*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2006, p.327

⁴⁹ RAMANAUSKAITĖ, S. *Feministinės teorijos: kriminologijos referatas*. LTU. Vilnius, 2003, [žiūrėta 2007 – 03 – 17], p.5. Prieiga per internetą: <<http://www3.mruni.lt/~akiskis/geriausi/feministines-teorijos.doc>>

⁵⁰ Paieškos skelbimuose buvo konkrečiai nurodoma, kokių nusikaltimų moterys įtariamoms ir kodėl jos ieškomos (daugiausia už vagystes). Vieni iš dažnesnių atvejų buvo tai, kad moterys slapstydavosi.

priimti Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. 1922m. ir 1928 m. priimtos Konstitucijos, išleidžiami kiti svarbūs nepriklausomai valstybei įstatymai; iš dalies pakeičiamas galiojantis Lietuvoje carinės Rusijos Baudžiamasis Statutas.⁵¹ Tačiau nusikalstamumo tendencijų Lietuvoje šiuo laikotarpiu tyrinėti beveik neįmanoma dėl daugelio priežasčių: dėl didelio nusikalstamų veikų latentškumo, Lietuvos teritorinės apimties kitimo, dėl nusikaltimų registravimo pagrindų kaitos skirtumų ir tarpusavio nesuderinamumo (pvz., su Klaipėdos krašto kriminaline statistika), radikalčiai dėl migracijos kito gyventojų skaičius, buvo daug amnestijų. Taigi šio pirmojo nepriklausomos Lietuvos laikotarpio nusikalstamumą galima apibūdinti tik pačiais bendriausiais bruožais.

Tarpukario Lietuvos bendram ir, tame tarpe, moterų nusikalstamumui turėjo reikšmės to laikotarpio politinės, ekonominės ir socialinės sąlygos. Aptariant socialinę ir ekonominę padėtį, Lietuvos ūkinis potencialas buvo nedidelis, o ekonomika buvo agrarinio pobūdžio. Didelė dalis Lietuvos gyventojų neturėjo žemės arba turėjo jos labai mažai, o didesnė dalis žemės fondo, apie 43% priklausė stambiesiems žemvaldžiams. Pramonė pirmajame nepriklausomybės laikotarpyje buvo silpnai išsivysčiusi. Tokia ekonominė struktūra iš esmės nulėmė ir gyventojų socialinę padėtį. Daugiausia vyrų ir moterų vertėsi žemės ūkiu – 76,7 %.⁵² Pagal 1925 m. gyventojų surašymo duomenis, žemės ūkyje dirbo bežemiai, nuomavę svetimą žemę arba dirbę padieniais, sezoniniais ar nuolatiniais samdomais darbininkais: kumečiais, bernais, mergomis, pusberniais, pusmergėmis, piemenimis. Lietuvos visuomenę sudarė 27,9 % neturtingieji ir bedarbiai, vidutinieji sluoksniai – 60,4 % ir stambūs pramoninkai bei ūkininkai – 11,7 %.⁵³

Lietuvos pramonė buvo gana silpna ir faktiškai dirbo tik vidaus rinkai, ji ekonominės krizės metais nukentėjo nepalyginamai mažiau negu žemės ūkis. Iš esmės, ekonominė krizė tik pristabdė jos augimą. 1929-1933 m. pramonės įmonių skaičius, nepaisant bankrotų, padidėjo. Šiek tiek išaugo ir darbininkų skaičius. Miestų bedarbių ekonominės krizės metais kiek padaugėjo, bet šis padidėjimas susijęs ne tiek su gamybos mažėjimu atskirose įmonėse ir pramonės šakose, kiek su smulkiųjų valstiečių nuskurdimu ir kaimo gyventojų migracija į miestus.⁵⁴

Nagrinėjant moterų nusikalstamumą, pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į tuo metu galiojusius baudžiamuosius įstatymus. Tarpukario Lietuvoje buvo taikomas 1903 m. carinės Rusijos baudžiamasis kodeksas (įsigaliojo Lietuvoje 1919 m. sausio 16 d.). Pastarasis teisės aktas nepriklausomybės laikotarpiu buvo daug kartų koreguojamas ir taikomas prie nūdienos pokyčių.

⁵¹ BABACHINAITĖ, G.; PAULIKAS, V. Nedarbas ir nusikalstamumas Lietuvoje 1918 – 1990. *Jurisprudencija*, 2002, t. 26(18), p.110

⁵² *Lietuvos gyventojai*. Kaunas, 1925, p. XXXII.

⁵³ SMALIUKAS, J.; URBELIENĖ, J. *Nusikalstamumo raida Lietuvoje 1918 – 1993m.* Vilnius, 1994, p.10

⁵⁴ Ekonominė krizė. [Žiūrėta 2007 – 02 – 23]. Prieiga per internetą: < [15](http://gevask.dtiltas.lt/GeVask/html/ukis1929-1938.html#Krize./></p></div><div data-bbox=)

Greta Baudžiamojo statuto galiojo ir kiti įstatymai: „Ypatingieji valstybės Apsaugos įstatai“, „Matų, saikų ir svarstyklių įstatai“, „Spaudos įstatymas“, „Rinkimų laisvės apdraudimo įstatymas“ ir kiti.⁵⁵

Nepriklausomoje Lietuvoje faktiškai nebuvo darbų, skirtų moterų nusikalstamumo klausimui aptarti. Tik kai kur buvo paminima, jog moterys įvykdė nusikaltimus, pavyzdžiui, tokius, kaip nužudymai, neteisėtas naminės degtinės gaminimas ir realizavimas. Bet kokiu atveju, didesnę susidomėjimą kėlė bendro nusikalstamumo rodikliai, nes žymiai didesnę dalį sudarė vyrų nusikalstamumas. Iš dalies tokį susidomėjimą galima paaiškinti remiantis tuo, jog Lietuva tapo naujai besikuriančia nepriklausoma valstybe. Sudėtinga politinė, ekonominė, socialinė situacija reikalavo didelių pastangų, ne tik plėtoti valstybingumo pamatus, bet ir spręsti daugybę kasdieninių rūpesčių, susijusių su daugeliu sričių, taip pat reikėjo imtis ir nusikalstamumo kontrolės, pasikliaujant tik savo jėgomis.

Pirmajame nepriklausomybės dešimtmetyje nebuvo specialistų, mokslinių koncepcijų, statistinių duomenų (pavyzdžiui, teisingumo statistika oficialiai buvo paskelbta 1927 m. ir joje pateikiami duomenys nuo 1924 metų, todėl, jie nėra tikslūs ir juose nemažai neatitikimų tarp policijos pateiktų ataskaitų ir Teisingumo Ministerijos duomenų), taipogi, nebuvo vykdomi kriminologiniai tyrinėjimai. Pirmieji darbai pasirodė maždaug nuo 1930 m., tačiau jie buvo skiriami bendro nusikalstamumo raidai. Antra vertus, tyrinėjant tarpukario Lietuvos periodinius leidinius, tokius kaip „Teisė“, „Policija“, „Kriminalistikos žinybas“, daugiausia straipsnių buvo susiję su Vakarų Europos mokslinėmis kriminologinėmis idėjomis.⁵⁶ Ypač nemažai darbų šiuo klausimu rašė J.Vabalas – Gudaitis, tačiau, pabrėžtina, kad publikacijos buvo daugiau šviečiamojo pobūdžio. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad gana anksti buvo susirūpinta nepilnamečių nusikalstamumu (pirmieji darbai pasirodė 1922 m., pavyzdžiui, Z.Toliušio, vėliau 1929 m. J.Šipelio), kur buvo nagrinėjamos problemos, susijusios ir su nepilnamečiais mergaitėmis. Vėlesniu laikotarpiu šia opia tema pasirodė gausus publikuojamų darbų skaičius, tačiau moterų nusikalstamumo klausimu nebuvo susidomėta.

Aptariant moterų nusikalstamumo raidos bruožus nepriklausomoje Lietuvoje, manytina, kad svarbu atskleisti to meto požiūrį į moterį ir jos visuomeninę padėtį. Iš dalies, galima paaiškinti gana didelius statistinius skaičius, susijusius su naujagimių nužudymu; taipogi, nemažai moterų vertėsi prostitucija. Šios problemos egzistavimą liudija to meto autorių darbai.

⁵⁵ SMALIUKAS, J.; URBELIENĖ, J. *Nusikalstamumo raida Lietuvoje 1918 – 1993m.* Vilnius, 1994, p.3

⁵⁶ Daugiausia buvo domimasi Č.Lambrozo darbais.

Lietuvoje moterys svaresnį vaidmenį politikoje gavo tik 1919 metais⁵⁷, tačiau, moterys gyvenančios kaime ir toliau buvo ignoruojamos. Nepriklausomybės laikotarpiu susidarė priešingos stovyklos, kurių viena palaikė moterų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime, kita stovykla tam prieštaravo. Antai, lietuvių periodikoje pasirodė straipsnis, kuriame buvo rašoma: „...moters gyvenimas įgyja visai naują formą: ji nenustodama savo moteriškumo ir neatsisakydama nuo prigimto savo pašaukimo, gali toliau siekti tobulo žmoniškumo, gali išsiskirti iš masės ir tapti savarankiška asmenybe. Tačiau reikia gerai įsidėmėti, kad moteris siekdama savo idealų, kartu nenustoja savo moteriškumo.“⁵⁸ Šios mintys iš tiesų yra naujoviškos ir liberalesnės moterims, tačiau, išliko dominuojančios nuostatos, esą moters vieta yra namuose.

Apie moteris būdavo išsakoma nuomonė, kad jos yra emocionaliai nebrandžios asmenybės, moraliai silpnos, nes jei jos patiria nelaimingą meilę „paslysta į ištvirkimą ir į prostituciją“.⁵⁹ Jei moteris moraliai nuskursta, tai ją sunkiau grąžinti į dorovės kelią, todėl moterų recidyvisčių yra daug didesnis procentas, nei vyrų (5 kartus daugiau).⁶⁰ Taipogi, gana įdomiai aiškinamos prostitucijos priežastys, kur viena pagrindinių priežasčių yra charakterio bruožai ir tai, kad moteris, pagal savo charakterį yra pasyvi, o tam tikrais atvejais ir silpna, nesugebanti nugalėti sunkumų.⁶¹

Bandant įvardinti moterų nusikalstamumo priežastis, buvo teigiama, kad padoriais merginas nusikaltimams paskatina vyrai (ištvirkėliai, suvedžiotojai). Užuo tapusios pavyzdingomis žmonomis, motinomis, šeimų kūrėjomis, jų dėka tampa valkatomis, vagilėmis, prostitutėmis, kūdikių žudytojomis; sunkia našta visuomenei, kuri iš jų tyčiojasi, niekina.⁶²

Tarpukario Lietuvoje vyravo nuostata, kad moteris laiminga tik tada, kai ji tampa žmona ir motina. Tuo tarpu, netekėjusi moteris buvo sunkiai pakenčiama, ją pravardžiuojant „senmerge“, „nenaudėle“, „pustytoja“ ir kitaip.⁶³ Keičiantis ekonominėms sąlygoms, plėtojantis mokslui, moteris galėjo įrodyti, kad ji nėra sunki našta ir ji sugeba pati užsidirbti pragyvenimui. Lietuvos aukštosiose

⁵⁷ Moterys, aktyviai dalyvaudamos tautiniame judėjime, pasiekė, kad Lietuvos Valstybės Taryba 1919 m. lapkričio 20 d., priimtų Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą, kuris joms suteikė visišką rinkimų teisę. Per Steigiamojo Seimo rinkimus moterys, pasinaudojusios politine teise, buvo ne tik aktyvios rinkėjos, bet ir kandidatės. Į Steigiamąjį Seimą buvo išrinktos šešios moterys: penkios – Krikščionių demokratų partijos atstovės ir viena – Valstiečių sąjungos. JURĖNIENĖ, V. Lietuvos moterų judėjimo integralumas tautiniame judėjime. *Klėja*, 2006, nr.8. [Žiūrėta 2007 – 02 – 20]. Prieiga per internetą: < http://www.moterys.lt/index.php?show_content_id=630 >

⁵⁸ MESSER – PLATZ, P. Moderniškos mintys apie moterį ir vedybas. *Naujoji Romuva*, 1931, nr.1, p.19

⁵⁹ GOBIS, J. *Moterų psichikos bruožai*. Linkuva, 1927, p.10

⁶⁰ *Ibid.*, p.11

⁶¹ MINKEVIČIUS, P. *Metodai ir priemonės kovai su prostitucija*. Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys. Kaunas, 1938, p.10

⁶² RUSECKAS, P. *Visuomenės kova su nusikaltimais*. Kaunas, 1937, p.32

⁶³ BELECKIENĖ – GAIGALAITĖ, O. Moters uždarbiavimo klausimu. *Naujoji Romuva*, 1931, nr.50, p.1194

mokyklose moterų studijuodavo vis daugiau.⁶⁴ Galiausiai, moterų lavinimasi imta vis labiau palaikyti, skatinti, pripažinti naudingą.⁶⁵

Moters darbas nebuvo lygiai vertinamas su vyro darbu ir į daugelį sričių moterims buvo sunkiau įsidarbinti. Remiantis to meto statistiniais duomenimis, daugiausia jų dirbo žemės ūkyje, kur iš visų registruotų darbo sričių pateikto skaičiaus jos sudarė 46 %, o vyrai – 36 %. Mažiausiai užregistruota moterų dirbusių valstybinėje tarnyboje ir kitose laisvosiose profesijose (gydytojai, mokytojai ir kt.), sudarė tik 0,5 %, o vyrų šioje srityje sudarė 2,8 %.⁶⁶ Panašiai pagal užsiėmimus moterys pasiskirsto ir tarp nubaustųjų (žr. I priedas, 1 lentelė). Pastarieji duomenys iliustruoja, jog aukštesnės vietos joms sunkiau buvo pasiekiamos, taipogi moterys sunkiai išileidžiamos mokytis inteligentiškesnių profesijų. To laikotarpio daugelio asmenų pažiūrose atsispindėjo tai, kad moteris negali siekti mokslo aukštumų, nes nemoka, negali drąsiai, racionaliai, savarankiškai mąstyti. Moteris yra savo prigimtimi pasyvi, o iniciatyvą gali parodyti tik auklėjimo ir ligonių slaugymo srityje.⁶⁷ Politiniame gyvenime moterys nebuvo itin pageidaujamos, nes jos esą negali būti patriotės. Dėl savo motiniškumo jaunos merginos siekia tik jaukaus namų židinio ir ištekėjusios labai greitai pamiršta savo gimtinę, todėl jos ir neturi patriotiškumo jausmo.⁶⁸

Garsus to meto Lietuvos veikėjas profesorius P. Leonas teigė, kad visuomenėje yra dar labai daug žmonių, ypač, inteligentų, kurie nepripažįsta moters emancipacijos ir tai, kad jei aukštesnio intelekto vyrai nepripažįsta moters teisių lygybės, tai ko tada norėti iš vidutinės visuomenės.⁶⁹ Profesorius, atsakydamas į priešininkų nuomonę,⁷⁰ rašė, kad, negalima remtis senovinėmis pažiūromis, jei jos yra aiškiai neteisingos ir neatspindinčios teisingumo žmogaus teisių atžvilgiu. Antra, kad sulyginus moterų ir vyrų teises, nereiškia, kad moteris neteks moteriškumo. Trečia tai, jog abi lytys nėra lygios fizine jėga, bet protiniai gabumai yra lygiaverčiai, tik moterims reikia leisti

⁶⁴ Pavyzdžiui, 1933 m. Vytauto Didžiojo Universitete studijavo 1226 moterys, kur daugiausia medicinos bei humanitarinių mokslų fakultetuose. Švietimo statistika. *Lietuvos statistikos metraštis 1933*. CSB. Kaunas, 1934, p.64

⁶⁵ V. Jurgutis rašė, kad "... gyvenimiškos profesijos darbams moteris ir turėtų rūpintis įsigyti tinkamą mokslinį pasiruošimą. Tų profesijų tarpe, kurios turi artimų su gyvenimu ryšių, kurios nuolatos susiduria su gyvais konkrečiais faktais, kurios seka judraus gyvenimo reiškinius, kurios yra labai reikalingos intuicijos, pastabumo, veiklumo ir gebėjimo surasti vis naujus gyvenimo kelius, be abejo, nepaskutinė vieta priklauso ir ekonomistės profesijai." JURGUTIS, V. *Moteris ir ekonomika*. Kaunas, 1934., p.3

⁶⁶ *Lietuvos statistikos metraštis 1929 - 1930*. CSB. Kaunas, 1931, p.11

⁶⁷ GOBIS, J. *Moterų psichikos bruožai*. Linkuva, 1927, p.10

⁶⁸ Ibid., p.10

⁶⁹ LEONAS, P. Moteris Lietuvos teisėje. *Moteris*, 1933, nr.9, p.116

⁷⁰ Priešininkai moterų emancipacijos atžvilgiu rėmėsi aplinkybėmis: a) moteris ir kūnu ir protu yra silpnesnė už vyrą. Jos smegenys yra mažesnio svorio už vyro smegenis, b) moters fiziologija trukdo dirbti tuos darbus, kuriuos dirba vyrai, c) pati gamta sutvėrė taip, kad ji gali gimdyti, todėl jai prigimtis liepia visa jėgas skirti vaikų auginimui, auklėjimui, d) jeigu turi būti lygios teisės, tai turi būti lygios ir pareigos, tuo tarpu, dėl lyčių skirtumo, pareigos negali būti lygios, e) jei moteris imtųsi tų pačių užsėmimų, ji netektų moteriškumo, neatliktų savo tiesioginių motiniškų pareigų ir apleistų vaikus, f) kad nelygi padėtis tarp abiejų lyčių yra nuo seno ir taip toliau turi būti.

ir sudaryti sąlygas siekti mokslo aukštumų. Ir ketvirta, kad moterų teisės turi būti tokios kaip vyrų, ir jos galėtų turėti tokį užsiėmimą ar darbą, kuris atitiktų jų gebėjimus ir protą.⁷¹

Politinės, ekonominės, socialinės aplinkybės ir moters statusas to meto Lietuvoje turėjo įtaką moterų nusikalstamumui. Tačiau nepaisant analizuotų priežasčių, moterys dalyvavo nusikaltimuose ir kai kurie nusikaltimai vyravo tarp moterų. Tai detaliau analizuojama sekančiuose skyriuose.

3.1.2. Bendra moterų nusikalstamumo būklė, struktūra ir dinamika tarpukario laikotarpiu

Tarpukario Lietuvoje moterų nusikalstamumo lygis buvo gana aukštas. Antra vertus, moterys atitinkamai nusikalsdavo žymiai mažiau, nei vyrai. (žr. 1 priedas, 1 paveikslas) Tačiau, aptariant bendrą moterų nusikalstamumo dinamiką, lygį, nusikaltimų struktūrą ir kitus aspektus, pirmiausia svarbu pabrėžti kai kuriuos esminius dalykus. Pirma, į nagrinėjamus statistinius duomenis patenka ir teismų administracine tvarka nubaustos moterys už nusižengimus, tačiau, tik už savanaudiškus⁷², kitos moterys, nubaustos administracine tvarka už nusižengimus (pavyzdžiui, už švaros nesilaikymą, visuomeninės tvarkos ardymas ir kiti) neįtrauktos į nagrinėtus statistinius duomenis. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad aptariamais duomenimis yra susiję būtent su moterimis, kurios nubaustos teismų. Pagal to meto galiojusius įstatymus, administracine tvarka galėjo bausti ir kiti subjektai. Už apskrities viršininko įsakymų nesilaikymą (įsakymai susiję su visuomenės tvarka, sveikatos patikrinimu, švaros palaikymu), bauda ir areštu galėjo bausti apskrities viršininkas.⁷³ Už akcizų ir finansinių monopolio įstatymo nesilaikymą, kai gresia bauda, galėjo bausti Mokesčių Departamento direktorius.⁷⁴ Antra, į duomenis nepatenka paprastuoju kalėjimu nubaustos moterys.

Paveikslas (1) iliustruoja teismo nuteistų moterų didėjimo tendenciją. Nuteistų moterų lyginamoji dalis visą 15 metų laikotarpį vidutiniškai sudaro apie 23,3 %.

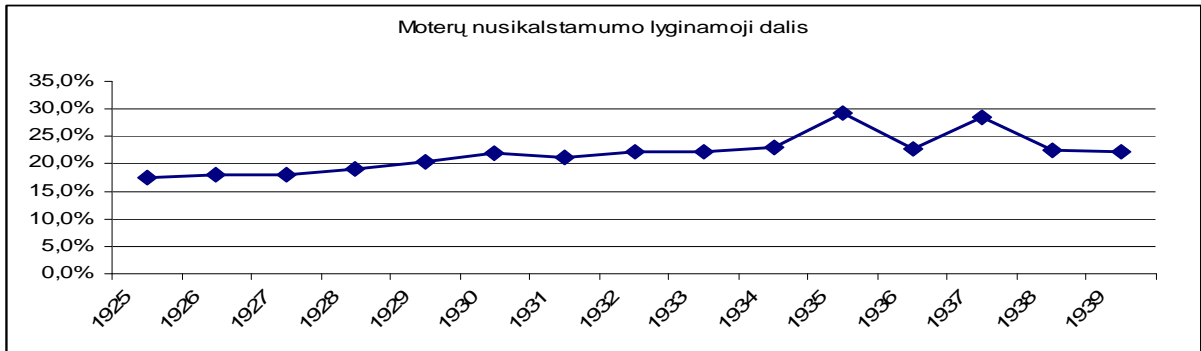
⁷¹ LEONAS, P. Moteris Lietuvos teisėje. *Moteris*, 1933, nr.9, p.117

⁷² Pastebėtina tai, kad į Baudžiamojo statuto reglamentavimo sferą patenka mūsų dienomis naudojama administracinio teisės pažeidimo samprata. Baudžiamųjų veikų apimtis pagal tuo metu galiojusius baudžiamuosius įstatymus yra labai platus. Tokiu atveju, nusikalstamumo lygis buvo pakankamai aukštas.

⁷³ Milicijos įstatymas. Vyriausybės žinios, 1920, Nr.32. ir Sustiprintos apsaugos įstatymas. Vyriausybės žinios, 1925, Nr. 194 ir Gyvuliams globoti įstatymas. Vyriausybės žinios, 1934, Nr.441

⁷⁴ Akcizų ir finansinių monopolijų įstatymas. Vyriausybės žinios, 1934, Nr.436

1 paveikslas

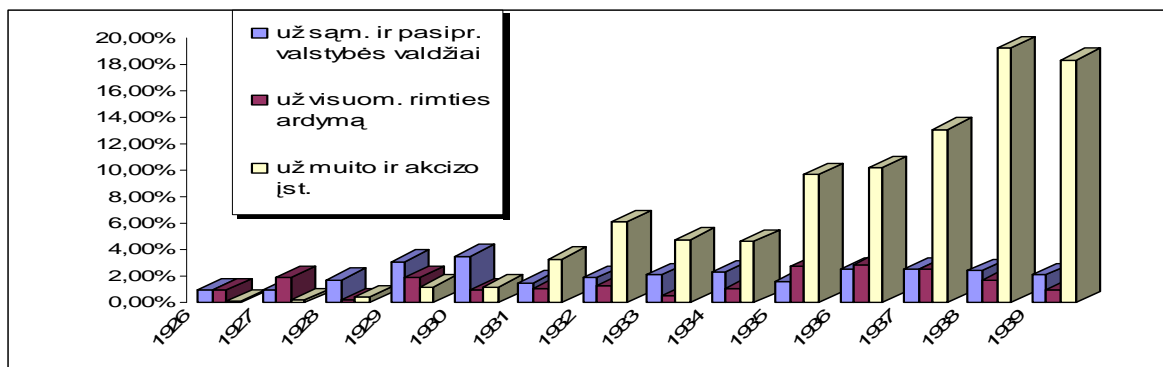
Tolygus didėjimo tempas pastebimas iki 1930 metų. Didesnis šuolis pastebimas 1935 m., kur lyginant su 1934 m., padidėjo 6 %. Tačiau, atkreiptinas dėmesys, kad šie statistiniai duomenys nuo 1935 m. įtraukiami asmenys, nuteisti karinių teismų, todėl, bendra nusikalstamumo dinamika neatspindi tikros padėties.⁷⁵ (pavyzdžiui, moterų nusikalstamumo palyginimas su bendruoju)

Pagrindinės nusikalstamų veikų grupės buvo šios: nusikaltimai visuomenės santvarkai, nusikaltimai turtui, nusikaltimai asmeniui ir nusikaltimai tarnybai. Pagal tuo metu galiojusį Baudžiamąjį statutą, nemažai veikų, susijusių su visuomenės santvarka, pripažintos nusikalstamomis, todėl statistiniai duomenys liudija ne tik bendro nusikalstamumo, bet ir gana aukštą moterų nusikalstamumo lygį šioje srityje. Tačiau, svarbu atkreipti dėmesį, kad daugelyje nusikaltimų moterys visiškai nedalyvavo ar nežymia dalimi dalyvavo kai kuriuose nusikaltimuose. Pavyzdžiui, nėra daug nubaustų moterų už nusikaltimus tikybai, valstybės saugumui; ar būtų nubaustos už valstybės išdavimą, vertybinių ženklų padirbinėjimą ir platinimą bei nusikaltimus žmonių sveikatai; nusikaltimus valstybės ir savivaldybių tarnyboje. Mažai buvo kaltinamų ir teismo darbo kliudymu, melagingu įskundimu, liudijimu ir kitais nusikaltimais viešajai tvarkai. Iš nusikaltimų visuomenės tvarkai daugiausia nubaustų pagal Muito ir Akcizo įstatus⁷⁶, visuomenės rimties ardymu bei pasipriešinimu valstybės valdžiai ir sąmyšiu. Paveiksle (2) pateikiami minėtais nusikaltimais kaltinamų moterų skaičius ir jų lyginamasis svoris bendro nusikalstamumo struktūroje

⁷⁵ Apskritai, kariniai nusikaltimai buvo susiję daugiau su autoritariniu režimu. A.Smetonos diktatūra įsigalėjo šiek tiek apriimus politinei ir ekonominei situacijai. Po 1926 m. perversmo dar buvo keli bandymai pakeisti politinę santvarką (1927 m., 1934 m.). Bendro nusikalstamumo struktūroje pastebimą didėjimo tendenciją galima būtų sieti ir su 1935 m. įvykiais, kada įvyko ūkininkų streikai Dzūkijoje ir Suvalkijoje. Prezidento A. Smetonos režimas prievarta nuslopino šiuos streikus. Daugelis ūkininkų buvo nubausti kaip už nusikaltimus visuomenės santvarkai. Taipogi padaugėjo asmenų, nubaustų valstybės išdavimu. 1935 m. – 165 (iš jų 16 moterų), o 1934 m. 14 vyrų ir nė vienos moters. Vėliau už valstybės išdavimą 1936 m. nuteista 11 moterų, 1937 m. – 33, 1938 – 2 ir 1939 m. – 3.

⁷⁶ Statistikos metraštyje duomenys pateikiami kartu už abiejų įstatų pažeidimus, tačiau, tai reglamentavo skirtingi teisės aktai. Nuo 1919 m. su įvairiais pakeitimais iki 1934 m. galiojo Laikinieji akcizo mokesčių įstatatai (Laikinosios Vyriausybės žinios, 1919, Nr.10), o nuo 1934 m. buvo priimti Akcizų ir finansinių monopolijų įstatymas (Vyriausybės žinios, 1934, Nr.436). 1919 m. buvo priimti Laikinieji Lietuvos muitinių įstatatai (Laikinosios Vyriausybės žinios, 1919, Nr.6), o nuo 1924 m. buvo priimti nauji Muitinių įstatatai (Vyriausybės žinios, 1924, Nr.164)

2 paveikslas⁷⁷

Lyginant pateiktus duomenis, matome, kad per pateiktą laikotarpį, labiausiai padidėjo kaltinamų moterų skaičius už Muitų įstatų ir Akcizo įstatų (įstatymo) pažeidimus, o kiti nusikaltimai kito ne tokia žymia dalimi. Svarbu pažymėti, kad Muitų įstatuose (159 – 193 straipsniai) buvo numatyta atsakomybė už kontrabandą, todėl, manytina, kad būtent už šiuos nusikaltimus ir buvo daugiausia baudžiamos moterys.⁷⁸ Antra vertus, svarbu atkreipti dėmesį, kad valstybiniais nusikaltimais kaltinamų moterų kiekis užėmė antrą vietą, o dominuojantys buvo būtent turtiniai nusikaltimai.

To laikotarpio sunkiausiu nusikaltimu asmeniui buvo laikoma žmogžudystė. Už žmogaus nužudymą buvo baudžiama sunkių darbų kalėjimu ne mažiau kaip 8 metams. Kvalifikuojančiais požymiais laikyti vaikų, tėvo, motinos, brolio, sesers ir kitų artimų giminaičių nužudymai.⁷⁹ Analizuojant nepriklausomos Lietuvos statistinius duomenis, daugiausia moterų nubaustos už savo vaikų nužudymus. Tuo metu į pastojusią moterį nesantuokoje buvo žiūrima neigiamai, todėl, dažnai jaunos moterys, patirdamos pažeminimą, gėdą, visuomenės spaudimą, ryždavosi šiam sunkiam nusikaltimui.⁸⁰

⁷⁷ 2 paveikslas sudarytas remiantis teisingumo statistiniais duomenimis iš *Lietuvos statistikos metraščių* 1927, p.98; 1929, p.118, 126, 128, 134; 1931, p.343; 1932, p. 131, 136; 1933, p. 263; 1934, p.283; 1935, p.293; 1936, p.297; 1937, p.293; 1938, p.83; 1939, p.83; 1940, p.85

⁷⁸ Lietuvos Vyriausiasis Tribunalas yra išskyręs pastarąjį nusikaltimą ir išsamiai paaiškinęs kontrabandos požymius, todėl, darytina išvada, kad tuo metu nemažai būta tokių bylų, kurias žemesnės instancijos teismai dažnai išspręsdavo klaidingai. Baudžiamasis statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų. Kaunas, 1934, p.685 – 697

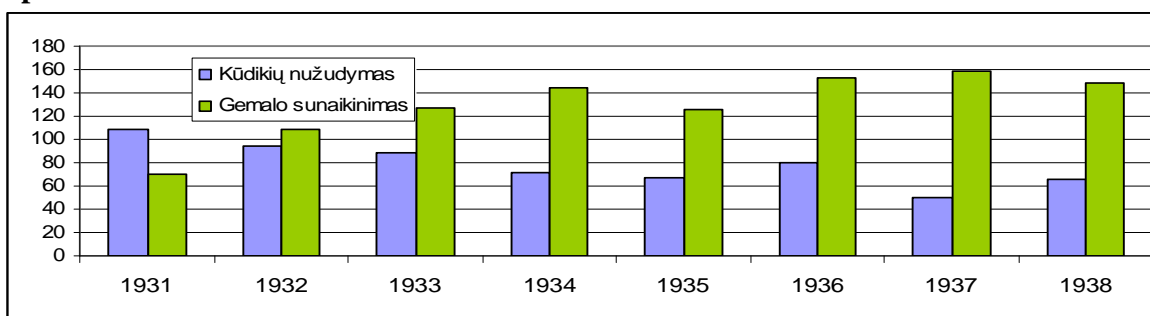
⁷⁹ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919 – 1940 m.: mokomoji priemonė*. Vinius: Justitia, 1996, p.51

⁸⁰ Nepriklausomybės laikotarpiu užregistruota nemažai gimusių kūdikių nesusituokus. Daugiausia kaimuose, miestuose žymia dalimi mažiau. Pavyzdžiui, 1933 m. mieste gimusių nesantuokinių vaikų buvo užregistruota 967, o kaime – 3339. *Lietuvos statistikos metraščių*. CBS. Kaunas, 1934, p.164

Panašūs pavainikių skaičiai pateikiami ir vėlesniais metais. Bendro gimimų skaičiaus 1933 – 1938 m. nesantuokinių vaikų sudarė vidutiniškai apie 7 %. Mažiausiai nesantuokinių vaikų gimimų užregistruota 1926 m. ir 1928 m., kur bendrame gimimų skaičiuje sudarė 5,8 %. OŽELIS, K. *Natūralinis ir mechaninis gyventojų keitimasis Lietuvoje 1915 – 33 metais*. Kaunas, 1934, p.22

Naujagimių nužudymų priežastys susiejamos su daugeliu aplinkybių: 1. jaunų mergaičių tvirkinimas ir to pasekmės – pavainikiai, jų nužudymas, abortai bei savižudybės; 2. moralinis nuosmukis suvedžiotas merginas skatina tapti prostitutėmis; 3. dėl visuomenės nepakantumo, spaudimo suvedžiotos merginos negali susirasti darbo ir nepajėgia išlaikyti nei savęs nei gimusio vaiko.⁸¹ 1930 m. Lietuvos policija buvo užregistravusi 106 naujagimių nužudymus, o 1934 m. – 73 nužudymus.⁸² Iš pateiktų pavienių duomenų matome mažėjimo tendencijas, tačiau, svarbu pabrėžti, kad žymiai padaugėjo kriminalinių abortų. Kita vertus, gimusius kūdikius nužudydavo, darydavosi abortus ir ištekęsios moterys, ypač neturtingos. Prisimintina ir tai, kad tuo metu šeimose gimdavo daug vaikų, o neturtingos šeimos nepajėgdavo išlaikyti savo palikuonių. A. Vaitiekavičius teigė, jog „...dabartinės socialinės ir ekonominės gyvenimo sąlygos tą dar pasunkina. Sunki materialinė padėtis, gausingumas šeimos ir netekėjusios moters tragizmas, – visa tai kartu verčia nėščią moterį ieškoti būdų nėštumui nutraukti. 90 % moterų, kurios dirba kasdienį darbą fabrikuose ir kitose įmonėse, taip pat sunkiose ir nehigieniškose kaimo sąlygose, kurios yra pagimdžiusios 3 – 5 vaikus ir kurioms dažnai tenka uždirbti duonos kąsnį ir šeimos galvai, nebegali duoti visuomenei sveikų vaikų, nes jos pačios yra nesveikos ir fiziškai susilpnėjusios. Tokiai motinai tenka gerai pagalvoti apie laukiamo šeimos nario atsiradimą, apie savo sveikatą ir apie lėšų išteklius.“⁸³ Abortų darymas buvo labiau būdingesnis ištekęsioms moterims ir inteligentėms, o naujagimių nužudymas būdingas jaunoms merginoms. Pažymėtina ir tai, kad dažnai metinis registruotų kriminalinių abortų skaičius svyravo apie 100, o gydytojų žiniomis, būdavo padaroma ne mažiau kaip 10000 abortų, iš kurių 90 % – nusikalstamo pobūdžio.⁸⁴ Policija registruodavo tik tuos atvejus, kai abortai nelaimingai baigdavosi, o kiti nusikalstami abortai taip ir likdavo neišaiškinti. Pagal minėtos institucijos duomenis, per 1931 – 1939 m. nėra užregistruota daug tokio pobūdžio nusikaltimų.

3 paveikslas⁸⁵

⁸¹ RUSECKAS, P. *Visuomenės kova su nusikaltimais*. Kaunas, 1937, p.30

⁸² *Policija*, 1935, nr.2, p.12

⁸³ VAITIEKAVIČIUS, A. Abortai ir kova su jais. *Teisė*, 1935, nr.30, p.166

⁸⁴ *Ibid.*, p.163

⁸⁵ Paveikslas sudarytas remiantis pateiktais policijos duomenimis iš leidinio *Kriminalistikos žinynas*, 1939, nr.16

Kaip matome iš policijos duomenų (3), kūdikių nužudymų skaičiai nepastoviai kinta, tačiau pastebima bendra mažėjimo tendencija. Didesni skaičiai užfiksuoti 1931 ir 1932 metais, o nusikalstamų abortų didėjimas aiškiai matomas.

Analizuojant 1935 – 1939 metų statistinius duomenis, yra sunku išskirti, kiek nuteista moterų už naujagimių ir abortų darymą. Pateikiamas abiejų nusikaltimų bendras skaičius, tačiau, lyginant su tyčiniais ir neatsargiais nužudymais, galime matyti kokią lyginamąją svorį užima naujagimių nužudymu ir abortų atlikimu kaltinamų moterų skaičius, tarp kitų tyčinių ir neatsargių nužudymų.

1 lentelė⁸⁶

Metai	1935	1936	1937	1938	1939
Bendras skaičius nubaustų moterų už nužudymus	133	138	161	137	138
Lyginamoji dalis %	87	90	87	87	87

Iš šios lentelės (1) matome, kad daugiausia nužudymų yra susiję su naujagimiais bei kriminaliniais abortais. Baudžiamasis statutų numatė, kad už neleistiną gydytojo abortą, moterys galėjo būti nubaustos sunkiųjų darbų kalėjimu. Gydytojui ar kitam abortą padariusiam asmeniui galėjo būti skiriama laisvės atėmimo bausmė, ją atliekant sunkiųjų darbų kalėjime, o jei tai atlikta be moters sutikimo – iki 8 metų sunkiųjų darbų kalėjimo.⁸⁷

Tyčinių ir neatsargių nužudymų moterys įvykdė žymiai mažiau. Tokių nužudymų motyvai nėra aiškūs, veikiausiai, galima pasikliauti nuostata, kad moterys galėjo dažniausiai ryžtis dėl šeimyninės nesantaikos.⁸⁸ Tuo metu šeimose pasitaikydavo ir smurto prieš moteris, vaikus, o kylantys tarpusavio kibirčiai galėjo paskatinti neatsargias žmogžudystes. Nesantaikai išsiplėtus, vienas ar kitas sutuoktinis imdavo gyventi su kitais ir dėl šios priežasties įvykdavo nužudymai.⁸⁹ Tyčinės žmogžudystės dažniausiai kildavo iš keršto paskatų, dėl turto, neapykantos. Manytina, kad šiuos motyvus galima pritaikyti ir moterims.

Nubaustų už tyčines žmogžudystes moterų buvo labai maža dalis. Iš bendro nužudymų skaičiaus per 1935 -1939 metus (kartu su abortų darymu ir naujagimių nužudymu), už tyčinius nužudymus nubaustų moterų siekė 7,5 %, o už nužudymus iš susijaudinimo ir neatsargumo – 5,6 %.⁹⁰(žr. 2 priedas, 2 lentelė).

⁸⁶ Teisingumo statistika. *Lietuvos statistikos metraštis*. CSB. Kaunas, 1936, p.296 – 297. 1937, p.292 – 293. 1938, p.82 – 83; 1939, 82 – 83.1940, p.84 – 85

⁸⁷ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919 – 1940 m.*: mokomoji priemonė. Vinius: Justitia, 1996, p.53

⁸⁸ VALAITIS, V. Žmogžudysčių priežastys Lietuvoje. *Kriminalistikos žinynas*, 1937, nr.14, p.84

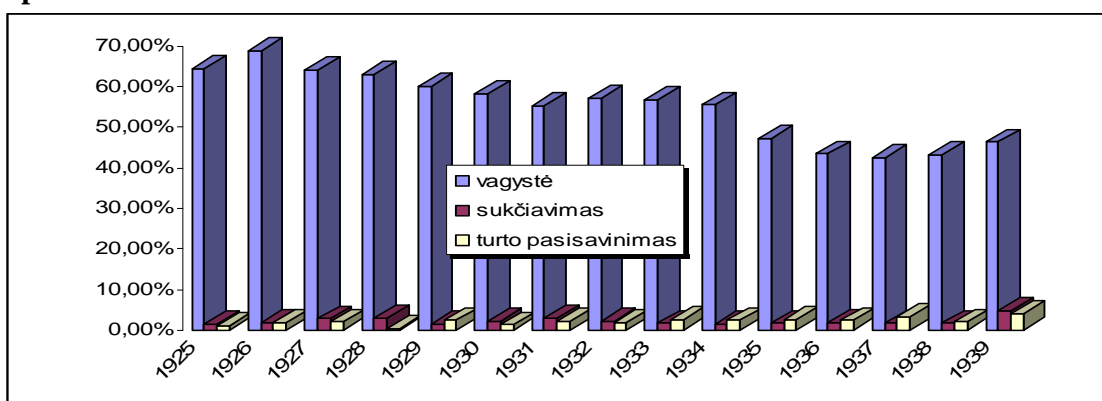
⁸⁹ Ibid., p.84

⁹⁰ Teisingumo statistika. *Lietuvos statistikos metraštis*. CSB. Kaunas, 1936, p.297; 1937, p.293; 1938, p.83; 1939, 83; 1940, p.85

Iš nusikaltimų asmeniui grupės apkaltintų moterų daugiau užfiksuota už kūno sužalojimą ir smurtą. Moterims būdingesnis lengvas sužalojimas ir smurtas bei sužalojimas iš susijaudinimo ir neatsargumo. Iš visų moterų įvykdytų smurtinių nusikaltimų (per 1935 – 1939 m.), moterų nubaustų už sunkų ir kvalifikuotą kūno sužalojimą, dalis siekė 19 %.⁹¹ Pastebėtina ir tai, kad moterims nebūdingos šios nusikalstamos veikos: palikimas pavojuje, nusikaltimai šeimos teisėms (užfiksuota labai mažai atvejų).

Analizuojant nusikaltimus nuosavybei, pastebima, kad daugiausia nuteista asmenų už vagystes, plėšimus, sukčiavimą, svetimo turto pasisavinimą. Paveiksle (4) pateikiami pagrindiniai nusikaltimai nuosavybei ir jų lyginamasis svoris bendro moterų nusikalstamumo struktūroje.

4 paveikslas⁹²

Iš pateiktų duomenų matome, kad vagystės užėmė didžiausią dalį visų moterų padarytų nusikaltimų dalį. Sukčiavimu ir turto pasisavinimu nubaustų moterų kiekis žymia dalimi yra mažesnis. Taipogi, galima pastebėti, kad nuteistų moterų už vagystes bendro nusikalstamumo struktūroje mažėjo. Tačiau, moterų bendro nusikalstamumo rodikliai didėjo (žr. 1 priedas, 1 paveikslas); ketvirtame dešimtmetyje gerokai padaugėjo kitokių nusikaltimų (nužudymų, nusikaltimai už muitų ir akcizo įst. pažeidimus ir kiti) Tokiai nusikalstamumo dinamikai, be abejonės, didelę įtaką turėjo ekonominiai ir socialiniai faktoriai. Statistiniai nusikalstamumo duomenys neatsitiktinai yra didžiausi ir sparčiausiai kylantys nuo trečiojo dešimtmečio pabaigos. Tuo metu Lietuva, kaip ir daugelis kitų valstybių patyrė didelį ekonominį nuosmukį, kuris paveikė faktiškai visas visuomeninio gyvenimo sritis.⁹³

⁹¹ Teisingumo statistika. *Lietuvos statistikos metraštis*. CSB. Kaunas, 1936, p.297; 1937, p.293; 1938, p.83; 1939, 83; 1940, p.85

⁹² Paveikslas sudarytas remiantis teisingumo statistiniais duomenimis iš *Lietuvos statistikos metraščių* 1927, p.98; 1929, p.118, 126, 128, 134; 1931, p.343; 1932, p. 131, 136; 1933, p. 263; 1934, p.283; 1935, p.293; 1936, p.297; 1937, p.293; 1938, p.83; 1939, p.83; 1940, p.85

⁹³ Pirmieji ekonominės krizės požymiai Lietuvoje pasireiškė nuo 1929m. vidurio, kai ėmė pastebimai kristi žemės ūkio produktų kainos (nuo 1929m. liepos iki 1930m. rugsėjo daugiau kaip 16%, o nuo 1929m. liepos iki 1935m. rugsėjo daugiau kaip 3,4 karto). Pramonės gaminių kainos pastebimiau ėmė kristi nuo 1929m. pabaigos (nuo 1929m. gruodžio

Anuomet didelis dėmesys buvo skiriamas kovai su prostitucija, tačiau, moterų prekiavusių savo kūnu nemažėjo. Antra vertus, šis verslas buvo netiesiogiai remiamas valstybinių įstaigų (1919 m. buvo išleistas Vidaus reikalų ministro taisyklės, kur numatyta prostitučių registracija), todėl kovai su prostitucija buvo įkurta institucija – Lietuvos Abolicionistų draugija.⁹⁴ 1928 m. Lietuvoje įregistruotos 335 prostitutės, tačiau, šie skaičiai anaipol neapibūdina realios tikrovės.⁹⁵ Policijos ir medikų teigimu, prostitučių būta apie 3000.⁹⁶ Plintant prostitucijai, buvo pavojus visuomenės sveikatai, nes užkrečiamos ligos, ypač venerinės buvo sunkiai išgydomos. Policijos ir statistinių leidinių duomenimis, 1929 m. tokių susirgimų užfiksuota 3335. Vėlesniais metais daugėjo venerinių susirgimų, o 1937 m. pasiekė beveik 7000.⁹⁷

Moterų nubaustų už paleistuvavimą nebuvo daug, nes, kaip minėta, prostitucija Lietuvoje iš esmės buvo valdžios proteguojama. Statistikos metraščių duomenimis, 1925 – 1939 m. nuteistų moterų buvo tik 93 moterys, kur moterų daugiau nubausta: 1937 m. – 20, 1938 m. – 14, 1939 m. – 26.⁹⁸ Antra vertus, pateikti skaičiai turėtų būti ne vien tik už Vidaus reikalų ministro taisyklių pažeidimus (pagal Baudžiamojo statuto 528 str. moterys, užsiimančios prostitucija privalėjo registruotis), bet ir už slaptą landynės laikymą prostitutėms, kur slapstėsi nuo sanitarinės policijos priežiūros, pelnydami iš jų bei priėmimą į neoficialius viešnamius.⁹⁹ Atsakomybėn buvo traukiamos ir registruotos prostitutės, jeigu jos turėjo lytinių santykių sirgdamos venerine liga.¹⁰⁰ Analizuojant statistinius duomenis ir kitus šaltinius, darytina išvada, kad teisinis reguliavimas (paskirtos baudmės už nesilaikymą teisės aktų, neteisėtų viešnamių buvimas) nesustabdė moralinio nuosmukio bei pavojingų venerinių ligų plitimo, nes neoficialioje statistikoje prostitučių ir ligų skaičiai buvo didžiuliai.

iki 1930m. gruodžio daugiau kaip 6 %, o nuo 1929m. gruodžio iki 1936m. liepos – daugiau kaip 46 %). Pramonės gaminių kainų kritimas nebuvo toks staigus, kaip kad žemės ūkio produktų kainų, nors kilti jos pradėjo tik nuo 1936m. antrosios pusės, t.y. praėjus metams po to, kai šiek tiek pakilo žemės ūkio produktų kainos. [Žiūrėta 2007 – 02 – 22]. Prieiga per internetą: < <http://gevask.dtiltas.lt/GeVask/html/ukis1929-1938.html#Krize> >

⁹⁴ Pastaroji institucija buvo narė Tarptautinės Abolicionistų Federacijos.

⁹⁵ MINKEVIČIUS, P. *Metodai ir priemonės kovai su prostitucija*. Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys. Kaunas, 1938, p.26

⁹⁶ Ibid., p.27

⁹⁷ *Policija*.1929, nr.7, p.123. ir *Lietuvos statistikos metraštis*. CSB. Kaunas, 1937,p.269

⁹⁸ *Lietuvos statistikos metraštis*. CSB. Kaunas, 1927, p.98; 1929, p.118, 126, 128, 134; 1931, p.343; 1932, p. 131, 136; 1933, p. 263; 1934, p.283; 1935, p.293; 1936, p.297; 1937, p.293; 1938, p.83; 1939, p.83; 1940, p.85

⁹⁹ Baudžiamojo statuto 528 str. “kas nusižengė nelaiķes taisyklę, nustatytę paleistuvystei neleisti ir panaikinti žalingiems jos padariniams” ir 529 str.”1.Kas nusikalto priėmęs į paleistuvaujamaį namą moterį, kuriai nesukako dvidešimt vieneri metai ir 2...kuris nusikalto sulaiķes paleistuvaujamaį name prostitutę prieš jos norą.” Baudžiamasis statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų. Kaunas, 1934, p.459 – 460

¹⁰⁰ SKAPCEVIČIUS, V.; MAKSIMAITIS, V. Prostitucijos socialiniai teisiniai ir istoriniai aspektai. *Teisės apžvalga*., 1990, nr.3, p.36

Minėta abolicionistų draugija parengė naują įstatymo projektą, kuriame buvo numatyta: 1. panaikinti prostitucijos reglamentavimą; 2. draudimai išnaudoti asmenį, verčiant užsiimti prostitucija; 3. parengti įvairias metodikas, priemones kovai su venerinių ligų plitimu (visiems prieinamas gydymas, profilaktinis pasitikrinimas, lėšų skyrimas, naujų ligoninių ir ambulatorijų steigimas ir kt.).¹⁰¹

Nepavyko rasti duomenų apie moterų alkoholizmą (pavieniuose straipsniuose buvo minima keliais sakiniais, nepateikiant statistinių duomenų), tačiau, teisingumo statistika rodo, kad vietinėje alkoholio gamyboje, realizavime dalyvavo nemažai moterų, ypač tai populiariu buvo tarp kaimo žmonių. Taipogi, alkoholio vartojimas buvo siejamas su prostitucija. Moters atžvilgiu buvo laikomasi griežtesnės ir kritiškesnės pozicijos, teigiant, kad nieko nėra bjauriau už girtą moterį.¹⁰²

Girtuokliavimo klausimo sprendimui valstybė griežtino įstatymus, tačiau kovoti su tuo sekėsi sunkiai. To meto publikacijose viena iš alkoholizmo priežasčių buvo įvardinama buvusi carinės Rusijos okupacija. Ši socialinė problema įvardinama kaip „svetimųjų kultūros likučiai“.¹⁰³ Alkoholinių gėrimų gamyba turėjo ne tik neigiamą poveikį visuomeniniam gyvenimui, bet ir nusikalstamumui. Kriminalistinė statistika liudija, kad daugiau kaip ¼ visų nusikaltimų daroma alkoholio įtakoje, kiek moterų tame dalyvavo, duomenų nėra.¹⁰⁴

Lentelėje (2) pateikiami bendri duomenys, apie nubaustų moterų skaičių už degtinės gaminimą, pardavimą per 1925 – 1934 metų laikotarpį.

2 lentelė¹⁰⁵

1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
23	46	54	59	66	119	86	52	69	110

Analizuojant pastaruosius skaičius pastebimas šių nusikaltimų didėjimas. Tačiau, tarpukario Lietuvos nusikalstamumui būdingas gana aukštas latentiškumas, todėl šie rodikliai neatspindi tikrosios padėties. A. Povilaitis teigė, jog pateikta statistika nėra pilna ir kad ji neapibūdina realios tikrovės, todėl, kad policija pateikusi tokius faktus, kuriuos gerai žino ir su kuriais teko jiems susidurti.¹⁰⁶

¹⁰¹ BELECKIENĖ – GAIGALAITĖ, O. Prostitucijos reglamentacijos panaikinimo klausimu. *Naujoji Romuva*, 1932, nr.16 (68), p. 373 – 374

¹⁰² DRUNGAITĖ, J. Moteris ir blaivinimo keliai. *Moteris*, 1930, nr.2, p.20

¹⁰³ POVILAITIS, A. Naminės degtinės darymo ir jos vartojimo problema. *Kriminalistikos žinynas*, 1938, nr.21, p. 114

¹⁰⁴ ŽALKAUSKAS, K. Visuomenė ir nusikaltimai. *Metinis Valstybės saugumo departamento leidinys*. Kaunas, 1933, p.38

¹⁰⁵ Teisingumo statistika. *Lietuvos statistikos metraštis*. CSB. Kaunas, 1927, p.98; 1929, p.118, p.126, p.128, p.134; 1932, p.343; 1933, p. 131, p.136; 1934, p. 263; 1935, p.283

¹⁰⁶ A. Povilaitis rašė, jog tai detaliau iliustruoja Finansų Ministerijos Mokesčių departamento duomenys, kur 1936m. asmenims buvo surašyti už slaptą degtinės gaminimą 1878 protokolai, 1937 – 1359 protokolai, o už realizavimą 1936m. surašyta 309 protokolai, o 1937 m. – 224 protokolai. Už laikymą ar gabenimą slaptai pagaminto spirito 1936 m. surašyta

Degtinės gaminimas ir realizavimas buvo daugiau būdingesnis vyrams, tačiau, moterys taipogi nevengdavo šio amato. Nepriklausomybės laikotarpiu, naminė degtinė buvo ne tik parduodama ar pačių asmenų vartojama, bet dažnai alkoholiniais gėrimais atsilyginama už padarytus darbus, patarnavimus ir mainant į kitus buičiai reikalingus daiktus. Tokio pobūdžio nusikaltimas buvo dažnas tarp Sovietų Rusijos moterų. Pavyzdžiui, 1924 m. iš visų nuteistų moterų 40 % buvo nuteistos už degtinės varymą, o iš visų nuteistų vyrų – 15 %. Vėlesniais metais (1925 m., 1926 m., 1927 m.) neteisėtas degtinės gaminimas sumažėjo, tačiau nuteistųjų moterų už tokius nusikaltimus išliko dominuojančioj pozicijoj.¹⁰⁷

Už slaptą degtinės darymą, pardavinėjimą galėjo būti baudžiama paprastuoju kalėjimu nuo 1 mėn. iki 2 metų. 1938 m. sausio 1d. Teisingumo Ministerijos duomenimis kalėjimuose už minima nusikaltimą atlikinėjo bausmę viso 478 asmenys, iš kurių buvo nubausti 388 vyrai ir 90 moterų.¹⁰⁸ Taigi, darytina išvada, kad moterų dalyvavusių tokiuose nusikaltimuose buvo nemažai, juolab, kad moteriai buvo keliami aukštesni moraliniai reikalavimai.

Analizuojant moterų nusikalstamumo bruožus, vertėtų apžvelgti ir nepilnamečių mergaičių nusikalstamumą. Šiai temai reikėtų išsamesnės studijos, čia tik keliais bruožais atskleidžiami mergaičių nusikaltimai.

1922 m. Lietuvoje buvo pradėta nagrinėti problema dėl nepilnamečių auklėjimo ir drausmės įstaigų steigimo ir didesnio dėmesio mažamečių bei nepilnamečių reikalams. Z.Toliušis teigė, kad įstatymuose yra numatyta nubaustas ar įtariamas (iki apklausos ar teismo nuosprendžio) nepilnametės mergaites atiduoti vienuolių priežiūrai, tačiau, vienuolynai nepriimdavo tokių mergaičių, motyvuodami tuo, jog nėra tai numatyta statutuose. Esant tokiai padėčiai, teismai skirdavo žymiai švelnesnes bausmes, o už menkesnius nusikaltimus nebausdavo.¹⁰⁹ 1919 – 1921 m. mažamečių ir nepilnamečių mergaičių iki 17 m.: tardomų buvo užregistruota 173, nuteistų – 47.¹¹⁰

Faktiškai mergaičių padaryti nusikaltimai susiję su vagystėmis, taipogi ir berniukų didžiausia dalis buvo nubaustų už vagiavimą. Paveiksle (5) pateikiamas bendras nubaustų mergaičių skaičius už visas nusikalstamas veikas ir turtinio nusikaltimo lyginamasis svoris.

1.273 protokolai, o 1937 m. – 872 protokolai. Taipogi pagal neoficialų policijos degtindarių surašymą, išaiškinti 2647 degtinės gamintojai, iš kurių 1165 buvo jau anksčiau bausti. Rasta 318 kaimų, kurie ištisai varo degtinę. *Kriminalistikos žinyras*, 1938, nr.21, p.118

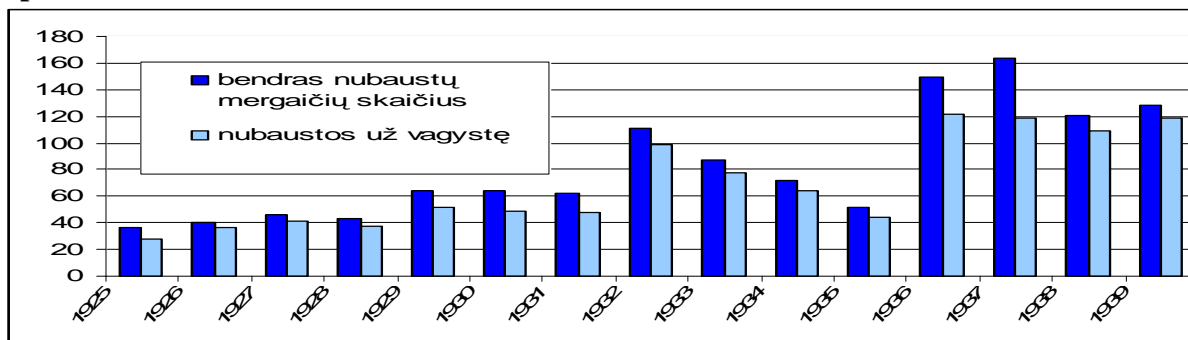
¹⁰⁷ *Преступление, пол. репрессия, рецидив*. Под ред. А.Г. Белобородова. Москва, 1927, с. 7

¹⁰⁸ POVILAITIS, A. Naminės degtinės darymo ir jos vartojimo problema. *Kriminalistikos žinyras*, 1938, nr.21, p.117

¹⁰⁹ TOLIUŠIS, Z. Mažamečių nusikaltimai ir kova su jais Lietuvoje. *Teisė*, 1922, nr.2, p.8

¹¹⁰ *Ibid.*, p.10 – 11

5 paveikslas ¹¹¹

Kaip matome, vagystės visų nusikaltimais nubaustų mergaičių užima didelę dalį. Pastebima ir nubaustų mergaičių skaičiaus didėjimas paskutiniaisiais metais.

Apskritai, darytina išvada, kad to meto moterų nusikalstamumo struktūroje vyravo turiniai nusikaltimai. Antra vertus, tokia padėtis yra ir dabartiniu laikotarpiu.

3.1.3. Nusikaltimus padariusių moterų kriminologinė charakteristika

Nusikaltimų priežastis Nepriklausomoje Lietuvoje dažniausiai bandyta aiškinti, remiantis nuostatomis, kad žmogų priveda prie nusikaltimo stiprus išorinių veiksnių kompleksas: sunkios gyvenimo sąlygos, skurdas, badas.¹¹²

Aiškinant atskirų nusikaltimų egzistavimą, buvo kartu ieškoma ir specifinių kriminogeninių veiksnių. Dažniausiai įvardinamos įvairiausios aplinkybės, pastūmėjusios asmenį į nusikaltimą, siejamos su ekonomine, politine santvarka, civilizacijos lygiu. To laikotarpio publikacijose galima rasti minčių, paaiškinančių įtaką nusikalstamų veikų buvimui: skurdą, buvusią okupaciją, karo pasekmes, urbanizaciją, stichines nelaimes, ateizmo plitimą, narkomaniją, prostituciją, venerines ligas, amžių, lytį, tautybę, rasę, paveldėtus žmogaus defektus, individo neveiklumą ir gamtos reiškinius, veikiančius žmogaus nervų sistemą, kriminalinės justicijos veiklos trūkumus ir kitus. Nors buvo išsakyta kraštutinių nuomonių apie socialines ar biologines nusikaltimų priežastis, tačiau, atsirado ir diskusijų, kad pagrindiniai faktoriai susiformuoja kaip visuma išorinių ir vidinių priežasčių kompleksas, kuriame svarbiausias dėmesys yra nusikaltėlio asmenybė.¹¹³ Pavyzdžiui, A. Vabalas – Gudaitis skyrė dėmesį žmogaus psichinėms ypatybėms, teigdamas, kad ir kokioms tapačioms sunkiausioms sąlygoms esant, žmonės pasielgia nevienodai, todėl yra svarbiau išskirti

¹¹¹ Paveikslas sudarytas remiantis duomenimis iš *Lietuvos statistikos metraščių* 1927, p.98; 1929, p.118, 126, 128, 134; 1931, p.343; 1932, p. 131, 136; 1933, p. 263; 1934, p.283; 1935, p.293; 1936, p.297; 1937, p.293; 1938, p.83; 1939, p.83; 1940, p.85

¹¹² VABALAS – GUDAITIS, A. Periferiškieji nusikaltėliai. *Kriminalistikos žinynas*, 1937, nr.18, p.289

¹¹³ *Kriminologija*. Red.J.Bluvšteinas. Vilnius: Pradai, 1994, p.29

žmogaus tipus pagal žmogaus psichikos ypatybes, o ne pagal išorines priežastis.¹¹⁴ Taipogi, derėtų atkreipti dėmesį į Vytauto Didžiojo universiteto diplomanto P. Minkevičiaus darbą, susijusį su prostitucijos problema. Pastarasis autorius, analizuodamas šį reiškinį, išskyrė tiek išorines tiek ir vidines priežastis, skatinančias prostitucijos plitimą: materialines aplinkybes (ekonominį skurdą, mažą moterų atlyginimą), individualius faktorius (inteligencijos ir charakterio silpnumai), akstinai, skatinantys užsiimti prostitucija (vienatvė, lytinis palaidumas, alkoholis, seksualinis neišprusimas).¹¹⁵

J.Blažys manė, kad svarbu pirmiausia išsiaiškinti veiksnius, sąlygojančius nusikalstamumą. Juos galima atskleisti per nusikaltėlio asmenybės pažinimą, tiriant jo gyvenimo ir auklėjimo sąlygas, kurios padėjo formuotis jo asmenybei. Išsiaiškinti ne tik tai, kokia asmenybė ir jos aplinka buvo nusikaltimo metu, bet taip pat ir kokia iki kriminalinė situacija (žmogaus būdas, polinkiai ir kt.).¹¹⁶

Iš tikrųjų, nusikaltimų neįmanoma nagrinėti atskirai nuo veiklos subjekto (nusikaltimą padariusio asmens), nors socialinės sąlygos turi tam tikrą poveikį nusikaltėliui, tačiau, tai nereiškia, kad nusikalstamą elgesį visais atvejais galima paaiškinti remiantis išorinėmis sąlygomis.

Pažymėtina ir tai, kad oficialiosios kriminalinės statistikos trūkumas neleidžia išsamiai apibūdinti nusikaltusias moteris. Todėl, bus aptarti klausimai tik, susiję su amžiumi, darbine veikla, recidyvumu.

Kaip jau minėta, didžiausią dalį tarp nusikalstamų veikų užima vagystės. Taipogi, jų per visą laikotarpį (1925 – 1939 m.) žymia dalimi išaugo vidutiniškai nuo 17 % iki 36 %. Vagystės ir kišenvagystės dažniausiai buvo vykdomos miestuose, miesteliuose iš prekybos vietų (parduotuvių, turguose). Analizuojant statistinius 1935 – 1939 m. duomenis, už vagystes didesne dalimi buvo nubaustos netekėjusios moterys. Bendrame teismo sprendimais nuteistų moterų skaičiuje sudarė vidutiniškai apie 51 % netekėjusių, o ištekejusių moterų, nuteistų už vagystes sudarė – 38 %. Taipogi, dažniausiai nusikalsdavo 30 – 44 m. metų amžiaus moterys, vidutiniškai sudarė apie 35 %, o jaunesnio amžiaus moterys (20 – 29 m.) – apie 29 %.¹¹⁷

Apžvelgiant amžių grupes ir šeimyninę padėtį (1935 – 1939 m.), daugiausia moterų, apkaltintų nužudymu ir abortų darymu, sudaro 18 – 29 m. amžiaus – 52 %, 30 – 44 m. amžiaus – 37

¹¹⁴ VABALAS – GUDAITIS, A. Periferiškieji nusikaltėliai. *Kriminalistikos žinynas*, 1937, nr.18, p.289

¹¹⁵ MINKEVIČIUS, P. *Metodai ir priemonės kovai su prostitucija*. Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys. Kaunas, 1938, p.10

¹¹⁶ BLAŽYS, J. *Nusikaltėlių tyrimas ir nusikalstamybės profilaktika*. Kaunas, 1939, p.5 – 6

¹¹⁷ Skaičiavimai atlikti remiantis Lietuvos statistikos metraščiais. 1936, p.298 – 299; 1937, p. 294 – 295; 1938, p.84 – 85; 1939, p.84 – 85; 1940, p.86 – 87.

% ir mažiausiai, nuo 45 m. – 11 %. Pagal šeimyninę padėtį, daugiau apkaltintų moterų buvo netekėjusios, kur sudarė 54 %, ištekėjusios – 32 %.¹¹⁸

Pagal socialinę padėtį, vagystes ir kitus nusikaltimus dažniausiai įvykdavo moterys iš neturtingųjų sluoksnio arba dirbančios darbininkėmis miestuose ir kaimuose, žemės ūkyje. Nubaustų moterų už vagystes daugiausia dirbo žemės ūkyje (dažniausiai samdomos moterys)¹¹⁹, o mažiausiai nuteistų dirbusių valstybės ir visuomeninėje tarnyboje. (Žr. 1 priedas, 1 lentelė)

Bendras recidyvo procentas sudarė 24,5 %.¹²⁰ 1935 – 1939 m. laikotarpiu tarp visų nuteistųjų moterų recidyvas sudarė vidutiniškai apie 18 %.¹²¹ Daugiau nei pusė anksčiau teistų (nėra aišku, už kokius nusikaltimus moterys turėjo pirminius teistumus) moterų įvykdė vagystes.

To meto Sovietų Rusijoje buvo nustatyta, kad padidėjo moterų recidyvisčių skaičius. Nors moterų nusikalstamumas žymia dalimi skyrėsi nuo vyrų, tačiau tarp pačių moterų nusikaltimų pakartotinumai žymiai aukštesnis. Pavyzdžiui, tarp visų nuteistų moterų 31 % turėjo teistumą, o tarp nuteistų vyrų – 23%.¹²² Dėl šių faktų, buvo išskiriamos priežastys, susijusios su moters psichika ir ją veikiančiomis aplinkybėmis. Moterims sunkiau įsitraukti į nusikaltimus, tačiau, jei ji nusikalsta vieną kartą, sunku nenusikalsti kitą kartą, nes jai būdingesnė įpročio jėga ir moters psichikos pasyvumas pritraukia neigiamą įtaką. Antra vertus, padariusiai nusikaltimą ir atlikusiai laisvės atėmimo bausmę sunku adaptuotis visuomenėje ir turėti galimybę dirbti. Konservatyvumas ir prietarai yra galingesni nuteistųjų moterų atžvilgiu ir prancūziškas posakis, kad „vyras gali mesti iššūkį visuomenės nuomonei, o moteris turi jai paklusti“, atskleidžia jos padėtį.¹²³

¹¹⁸ Skaičiavimai atlikti remiantis Lietuvos statistikos metraščiais. 1936, p.298 – 299; 1937, p. 294 – 295; 1938, p.84 – 85; 1939, p.84 – 85; 1940, p.86 – 87

¹¹⁹ Statistikos metraščiuose yra pateikiami gana dideli skaičiai prie įvardinimo „kiti užsiėmimai“, bet nėra minima, kokie tai „užsiėmimai“ (tai gali būti įvairiausi: tarnaitės, virėjos, skalbėjos ir t.t.)

¹²⁰ SMALIUKAS, J.; URBELIENĖ, J. *Nusikalstamumo raida Lietuvoje 1918 – 1993m.* Vilnius, 1994, p.3

¹²¹ Statistikos metraščiuose duomenys pateikiami skiltyje, konkrečiai įvardinant „recidivumas“. Reikia turėti omenyje, kad recidyvas šiuo atveju turėtų būti suprantamas kriminologine prasme, t.y. pakartotinis arba daugkartinis nusikaltimų padarymas, nepaisant teismo nuteisimo už jų padarymą, bausmių paskyrimo ir atlikimo, laiko tarpo, praėjusio po pirmojo ir vėlesnio nusikaltimų bei kitų teisinių ir faktinių aplinkybių. Antra vertus, tarpukario Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose nebuvo konkrečiai apibrėžta recidyvumo sąvoka, todėl, manytina, kad pateikiami faktiniai nubaustų asmenų skaičiai, nepriklausomai nuo teisinių aplinkybių. Tarpukario Lietuvos Baudžiamosios teisės faktiškai recidyvu buvo laikoma, kai asmuo padaro atlikus bausmę bet kokią nusikaltimą, tačiau, buvo atkreipiamas dėmesys, skiriant bausmę. Jei asmuo padarydavo nusikaltimą tapatų ankstesniam (pvz., buvo baustas už žmogžudystę ir vėl po bausmės atlikimo padaro kitą žmogžudystę), tada jam būdavo skiriama griežtesnė bausmė, jei po sunkaus nusikaltimo padaro lengvesnį, tai ir baudžiamas už lengvesnį, nepriklausomai nuo ankstesnio nusikaltimo ir jei po lengvesnio nusikaltimo padarydavo sunkesnį, tai tik už jį ir bausdavo. STANKEVIČIUS, V. *Baudžiamoji teisė.* Paskaitos. Kaunas, 1925.

¹²² *Преступление, пол, репрессия, рецидив.* Под ред. А.Г. Белобородова. Москва, 1927, с.40

¹²³ *Ibid.*, c. 41

Darytina išvada, kad moterų nusikalstamumo lygis didžiausias ekonominės krizės, politinio nestabilumo ir bedarbystės metu.¹²⁴ Apskritai paėmus, nusikalstamumas Lietuvoje tuo metu buvo panašus į daugelio Europos valstybių nusikalstamumo raišką, tačiau turėjo ir nuosavų ypatumų.¹²⁵ Moterų nusikaltimai pagal jų įvykdymo vietą ir motyvus turėjo kaimiškų bruožų, nes tai sąlygojo to meto socialinė gyventojų padėtis.

3.2. Požiūris į moterų nusikalstamumą sovietmečiu ir tendencijos

Nepriklausomos Lietuvos valstybės ir visuomenės raidą 1940 m. nutraukė sovietų okupacija, Antrasis pasaulinis karas. Vėliau – tautinis pasipriešinimas, trėmimai, prieš pat karą ir po jo – tam tikrų socialinių gyventojų sluoksnių (daugiausia tarpukario Lietuvos inteligentijos, vėliau, taip vadinamų “buožių” ir kitų menamų sovietų priešų), prievartinė kolektyvizacija, sovietizacija, kai įsigalėjo socialistinė ūkio sistema bei autoritarinis režimas. Pokaris Lietuvoje buvo iš esmės karo (bet jau išsivaduojamojo) tąsa.

Kriminalinė to laikotarpio statistika padrika, fragmentiška. Už panašiai vadinamas veikas skirtingų okupacinių valdžių nuožiūra buvo nuteisiamas skirtingas jas padariusių žmonių kontingentas. Pavyzdžiui, asmenys, nuteisti už visus valstybinius nusikaltimus, pasipriešinimą valstybės valdžiai, įvairių prievolių nevykdymą ir kitus panašius dalykus. Lietuvių valstybės interesų atžvilgiu tai nebuvo nusikaltimai. Kita vertus, vyravo didelis latentškumas ir aukštas subjektyvumas taikant teisės aktus.¹²⁶

Sovietmečio nusikalstamumo priežastys buvo siejamos su ideologija. Politine sistema, sprendimais, jų vykdymu įvairiose gyvenimo srityse buvo bandoma sukurti tokią viziją, jog pasiektas aukščiausias ekonomikos, žmonių materialinis, kultūrinis lygis. Sovietinė valdžia savo programose numatydavo visiškai likviduoti nusikalstamumą ir jį sukeliančias priežastis. Antra vertus, to meto ideologijoje atsispindėjo įsitikinimas, kad su nusikalstamumu nebereikia kovoti, nes jis turi liekamąjį ir nykstantį pobūdį ir taip jis savaime išnyks.¹²⁷

¹²⁴ Remdamasis 1930 m. žemės ūkio visuotinio surašymo duomenimis J. Krikščiūnas teigė, kad tuo metu Lietuvos kaime buvo apie 250 tūkst. bedarbių, o tuo pat metu Lietuvos miestuose buvo tik 18 tūkst. bedarbių. KRIKŠČIŪNAS, J. *Lietuva 1918–1938*. Kaunas, 1938, p. 45

¹²⁵ Lietuvoje nusikalstamumas nebuvo sunkaus, organizuoto pobūdžio. Nusikaltimai pagal padarymo vietą ir motyvus buvo paprastesni, nesudėtingi, nesunkūs; pagal padarymo būdą dažniausiai buvo „nežiaurūs“. Sudėtingos techninės priemonės nusikaltimams daryti buvo naudojamos itin retai, o patys nusikaltimai pagal dabartinę jų sampratą dažnai turėjo administracinių teisės pažeidimų arba baudžiamųjų nusižengimų pobūdį. BABACHINAITĖ, Genovaitė. PAULIKAS, Vygasdas. Nedarbas ir nusikalstamumas Lietuvoje 1918 – 1990. *Jurisprudencija*, 2002, t. 26(18), p.114

¹²⁶ BABACHINAITĖ, G.; PAULIKAS, V. Nedarbas ir nusikalstamumas Lietuvoje 1918 – 1990. *Jurisprudencija*, 2002, t. 26(18), p.114

¹²⁷ ČEPAS, A. Nusikalstamumo priežasčių turinys. *Teisė*, 1992, nr.26, p.128

Sovietų Sąjungoje viešpatavo doktrina, paremta idėjine nuostata, kad nusikalstamumas yra svetimas tarybinei visuomenei ir kad šis reiškinys yra tik praeities atgyvena, kuris, dingus tam tikroms priežastims, išnyks. Kriminologiniai duomenys buvo griežtai įslaptinti, o pateiktoji statistika faktiškai buvo klastojama ir neatspindėjo realios tikrovės. 1945 – 1960 m. negalima daryti argumentuotų išvadų apie tradicinio nusikalstamumo būklę, lygį, raidą bei struktūrą. Pastaruoju laikotarpiu nusikalstamumas turėjo daugiau politinį atspalvį.¹²⁸ Sovietų Rusijoje po II – jo Pasaulinio karo susidarė sudėtinga politinė, ekonominė, socialinė situacija, susijusi su represijomis, bedarbyste, neturėjimu namų (buvo sugriauta 1/5 šalies gyvenamų namų). Tokiai padėčiai esant, didėjo ūkiniai, turtiniai ir smurtiniai nusikaltimai.¹²⁹ Taipogi, ir vėlesnio laikotarpio nusikalstamumo duomenys nėra patikimi, nes tarp užregistruotų nusikaltimų skaičiaus ir išaiškintų nusikaltimų skaičiaus buvo dideli atotrūkių. Įvairiuose pranešimuose buvo deklaruojama nusikalstamumo mažėjimas bei išaiškinamumo pagerėjimas, bet visa tai buvo pasiekta „reguliuojant“ ir klastojant statistiką. Šiame skyriuje nebus naudojami statistiniai duomenys, nes manytina, kad pilnai ir neatspindėtų to meto moterų nusikalstamumo Lietuvoje. Sovietų kriminologijos vadovėliuose, išleistuose 1966 – 1988 m. buvo tvirtinama, kad nusikalstamumas Sovietų Sąjungoje nenukrypstamai mažėja ir tai yra pagrindinė dinamikos tendencija.¹³⁰ Visgi devintojo dešimtmečio pradžioje buvo pripažinta, kad sovietmečiu nusikalstamumas didėjo.¹³¹ Tad didesnis dėmesys bus skiriamas moterų nusikalstamumo atžvilgiu išreikštų įvairių minčių, nuostatų ar teorijų raidai.

Lietuvos kriminologai sovietiniu laikotarpiu moterų nusikalstamumo beveik nenagrinėjo. Didelis dėmesys buvo atkreipiamas į nepilnamečių nusikalstamumą ir bendri tyrinėjimai skirti nusikaltėlio asmenybei. Todėl, aptariant moterų nusikalstamumą daugiausia naudojamosi sovietinėje literatūroje išreikštomis kriminologų mintimis ir tų nuostatų kaita, požiūriu į sovietmečio laikotarpį. Tenka pastebėti, kad ir sovietinėje bibliografijoje nėra daug darbų išimtinai apie moterų nusikalstamumą.

¹²⁸ 1924 – 1953 m. buvo apkaltinta asmenų už antivalstybinę veiklą ir nubausta apie 4 mln. žmonių, tačiau, į šį skaičių neįeina kolektyvizacijos metu ištremti, nužudyti asmenys (jų gali būti apie 15 mln.) *Криминология*. Под.ред. А.В.Кузнецовой. Москва: Зерцало, 1994, с.73

¹²⁹ *Криминология*. Под.ред. А.В.Кузнецовой. Москва: Зерцало, 1994, с.75

¹³⁰ *Криминология*. Red.J.Bluvšteinas. Vilnius: Pradai, 1994, p105

¹³¹ V.V.Lunejevas ir kiti rusų kriminologai teigė, kad reikšminga dalimi kilo nusikalstamumas visoje šalyje nuo 1966 metų, o ypač padėtis tapo sudėtinga nuo 1980 metų ir aukščiausi nusikalstamumo rodikliai fiksuojami 1989 metais, kur iš visų išaiškintų nusikalstusių asmenų, 14,7 % sudarė moterys. Antra vertus, tie patys autoriai teigia, kad kone aukščiausi nusikalstamumo rodikliai, fiksuojami Baltijos šalyse. 1989 metais visų Sovietų sąjungos respublikose užregistruotų nusikaltimų, Lietuvoje išaugo 46,4 %, Estijoje – 57,3 %. 1985 – 1989 metų laikotarpiu Lietuvoje, nusikaltimų, susijusių su narkotikais išaugo 5 kartus daugiau, tuo tarpu, Latvijoje išaugo 3 kartus. *Преступность и правонарушения в СССР*: статический сборник 1989. Редколлегия: А.И. Смирнов, В.В.Лунеев, А. И.Долгова, et al. Москва, 1990, с.8, 23, 77, 81

Moterų nusikalstamumu, kaip atskiru reiškiniu labiau pradėta domėtis sovietinėje sistemoje tik devintajame dešimtmetyje. Ankstesniais metais tam didelės reikšmės neteikta, greičiausiai remiantis tuo, kad moterų nusikaltimų skaičius bendro nusikalstamumo kontekste nebuvo reikšmingas. Sovietiniai statistiniai duomenys liudijo stabilią moterų nusikalstamumo padėtį ir anot kai kurių kriminologų, jis nedidėjo. Antra vertus, analizuojant įvairias to meto publikacijas, kriminologines knygas, darytina išvada, kad sovietų kriminologai didelį dėmesį skyrė kitų valstybių nusikalstamumui, įvardindami tai, kaip kapitalistinės santvarkos išdavą. Faktiškai visi Sovietų kriminologai nusikalstamumą aiškino, remdamiesi marksistinėmis idėjomis. Viena iš pagrindinių teorijų – socialinio konflikto teorija, kuri interpretuojama per ideologinės santvarkos prizmę.

A.M. Jakovlevas, aiškindamas Č.Lambrozo antropologinę teoriją, daro išvadą, kad jei ši teorija būtų teisinga, tai visuomenė nepajėgi nugalėti nusikalstamumą, nes negali įtakoti nusikaltėlio organizmo „anomalijos“.¹³² Kita vertus, jis kategoriškai laikosi nuomonės, kad nusikalstamumas ne biologinė, o socialinė koncepcija ir kad tik socialiniai faktoriai, o ne biologinės ypatybės yra nusikalstamo elgesio priežastis.

Sovietų kriminologai laikėsi nuomonės, kad pati buržuazinė santvarka prieštarauja siekiams sustabdyti nusikalstamumą, nes ekonominė krizė, bedarbystė, prostitucija, alkoholizmas yra minėtos santvarkos pasekmės.¹³³ Kapitalistinių valstybių kriminologai užuot ieškoję priežasčių šioje terpėje, esą didelį dėmesį skiria ne socialiniams veiksniams, bet nusikaltėlių asmenybei.¹³⁴ Antra vertus, neįmanoma įvardinti nusikalstamumo priežasčių, nesiremiant klasine – ekonomine teorija, todėl, buržuaziniai kriminologai neįstengia paaiškinti šio neigiamo socialinio reiškimo.¹³⁵

Marksistinė teorijos ypatumas yra susijęs ir su pačiu individu. Pirmiausia kreipiamas dėmesys ne į veiksnius, paskatiniusius vienaip ar kitaip individą pasielgti, bet į patį asmenį. Jis yra pats savo poelgių priežastis, todėl visiškai atsako už savo elgesio padarinius.¹³⁶ Panašia linkme plėtoja mintis A.B. Sacharovas, tik jis neatsiejama dalimi laiko visuomenę ir jos požiūrį į nusikaltusį asmenį. Nors nusikaltimo subjektas yra pats žmogus (tai yra jo valios aktas), tačiau, jis yra visuomenės dalis, jis negali gyventi vienas. Jo materialiniai ir asmeniniai poreikiai, kartu yra ir visuomenės reikalas. Nusikaltimai yra socialinių prieštaravimų pasekmė – tarp individo ir visuomenės.¹³⁷ Minimas autorius pastebėjo, jog negalima paaiškinti moterų ir vyrų nusikalstamumo

¹³² ЯКОВЛЕВ, А.М. *Преступность и социальная психология*. Москва: Юридическая литература, 1971, с.21

¹³³ ГЕРЦЕНЗОН, А.А., et al. *Введение в советскую криминологию*. Москва: Юридическая литература, 1965, с.13

¹³⁴ Ibid., с.14

¹³⁵ КУДРЯВЦЕВ, В.Н. *Причины правонарушений*. Москва: Наука, 1976, с.43

¹³⁶ JUSTICKIS, V. *Kriminologija*. I d.Vilnius, 2001, p.179

¹³⁷ САХАРОВ, А.Б. *О личности преступника и причинах преступности*. Москва: Госюриздат, 1961, с.29 – 32

skirtingumą, remiantis pastarųjų sąmoningumu, nes priešasčių sąlygojančių lyčių skirtingą nusikalstamumo lygį yra daug.¹³⁸

Aiškinant moterų nusikalstamumo priežastis, sovietmečiu buvo toliau remiamasi socialinių sąlygų įtaka, neatsisakant visuomeniškumo idėjos. Sovietų kriminologai aiškina, kad moters visuomeninė veikla prasiplėtė, kartu sukurdamą naujus reiškinius ir momentus, keičiančius moters visuomeninę padėtį ir jos veiklos sferą. Nors tapatūs veiksniai tuo pačiu metu įtakoja tiek moterų, tiek vyrų nusikalstamumą, tačiau skiriasi rezultatai dėl šių priežasčių: istoriškai susiklostę moterų ir vyrų socialinio gyvenimo skirtumai pasireiškia ir lyčių veiksmuose; vyrams ir moterims tie patys socialiniai procesai sukuria skirtingą kriminogeninę terpę, ir pastarieji skirtingumai formuoja vyrų bei moterų nusikalstamo elgesio ypatumus.¹³⁹

Didelį dėmesį minimo laikotarpio kriminologai, aiškindami moterų nusikalstamumą, skiria moters šeimyniniam ir asmeniniam gyvenimui, kur pirmiausia stengiamasi atkreipti dėmesį į šeimynines – buitines aplinkybes. Nesusiklostę šeimyniniai santykiai yra varomoji nusikalstamumo jėga. Ilgą laiką tradiciškai vyravo nuomonė, kad pagrindinis moters vaidmuo esti šeimoje, atliekant motinystės funkcijas, saugant namų židinį. Tačiau radikaliai pasikeitusios moterų šeimyninės – buitinės funkcijos keičia ir nusikaltėlės elgesį. Šeima ir asmeninis jos gyvenimas yra pagrindiniai faktoriai; jai įvairios problemos, šeimyniniai nesklandumai yra skaudesni nei kitoms moterims. Nusikaltusioms moterims yra svarbesnė šeimos nuomonė, nei draugų, bendradarbių, visuomenės. Daugelis iš jų neteikia reikšmės pareigai dirbti, todėl jos dažnai keičia darbinę sferą. Tarp nusikaltėlių moterų daug dirbančių ne pagal specialybę ir jos į darbą žiūri ne kaip į būtinybę, bet kaip į geresnio gyvenimo šaltinį.¹⁴⁰ Daugelį smurtinių nusikaltimų moterys įvykdo prieš savo artimuosius: vyrą, sugyventinį, vaikus, artimuosius giminaičius. Nusikaltimai asmeniui daugiau susiję su asmeniniais pergyvenimais, pavydu, kerštu, nesutarimais. Tokios priežastys iššaukia būtent šeimyninius konfliktus, todėl nieko stebėtino, kad moteris užmuša savo vyrus, sugyventinius, vaikus ir kitus giminaičius.

Aiškinant moterų turtinius nusikaltimus, buvo teigiama, kad tokie nusikaltimai padaromi tokių asmenybių, kurios niekina moralinius sovietinius principus, nenori dirbti. Vagystės daugiausia įvykdomos drauge su kitais nusikaltimais – valkatavimu, elgetavimu, prostitucija, venerinių ligų platinimu.¹⁴¹ Moterims sovietmečiu būdingi pastarieji nusikaltimai: turto pasisavinimas,

¹³⁸ САХАРОВ, А.Б. *О личности преступника и причинах преступности*. Москва: Госюриздат, 1961, с.161

¹³⁹ *Курс советской криминологии*. Авторский коллектив: В.К. Звирбуль, И.И. Карпец, Б.В. Коробейников, et al. Москва, 1986, с.226

¹⁴⁰ Ibid., с.229

¹⁴¹ Ibid., с.231

iššvaistymas, naudojimas tarnybine padėtimi, vagystės, chuliganizmas, elgetavimas, valkatavimas, venerinių ligų platinimas. 1975 – 1990 m. laikotarpiu nužudymų, įvykdytų moterų, padidėjo 2,5 %; sunkių kūno sužalojimų – 4,5 %, chuliganizmo atvejų – 4,8 %, valstybinio turto grobstymo, vagysčių – 2,6 %.¹⁴² Visuotinis visuomeninio ir valstybės turto vogimas – „kombinavimas” vėliau virto asmeninio turto vagystėmis, stambiais arba smulkiais valstybinio (socialistinio) turto grobimais, jo pasisavinimu arba išėikvojimu.¹⁴³

Taipogi viena iš priežasčių buvo įvardintas alkoholizmas ir jo įtaka moterų daromiems nusikaltimams. Šeštajame dešimtmetyje, alkoholizmą vėlgi bandyta priskirti carinės Rusijos palikimui ir laikyti nusikalstamumo varomąja jėga kitose kapitalistinėse valstybėse.¹⁴⁴

Aptariant šias nuostatas, matome, kad moterų nusikalstamumo priežastys aiškinamos gana primityviai, nesigilinant į kitas, svarbesnes priežastis, neįvertinant tuo metu buvusių neigiamų socialinių, ekonominių veiksnių, skatinusių žmonių nepasitenkinimą savo buitimi, gyvenimu. Devintojo dešimtmečio pabaigoje faktiškai buvo atsisakyta komunistinės visuomenės sukūrimo idėjos, nes ji dėl savo ideologinių nukrypimų ir trūkumų pasirodė neįmanoma misija. Antra vertus, tokia padėtis kenkė pačiam asmenybės formavimuisi. Dvasinis gyvenimas skurdo, silpo dorovingumas, kultūringumas, sąmojingumas. Šios aplinkybės skatino plisti girtavimui, prostitucijai, savanaudiškumui, nusikalstamumui. Visas minėtas aplinkybes išskyrė J.M.Antonjanas.

Moterų nusikalstamumui nemažai dėmesio skyrė J.M.Antonjanas, pripažindamas, kad šios lyties atstovės vis dažniau dalyvauja kriminaliniuose nusikaltimuose. Jis pastebėjo, kad moterys vis daugiau įvykdo žiaurių nusikaltimų, vis daugiau įvykdo visuomeninio ir valstybinio turto vagysčių, sukčiavimų, nusikaltimų, susijusių su neteisėtu alkoholinių gėrimų gamyba, laikymu, realizavimu. Moterų nusikalstamumo didėjimo tendencijas pastarasis autorius sieja su šiais procesais: moterų hiperaktyvumu visuomeninėje veikloje, susilpnėjusiu šeimos instituto vaidmeniu ir socialine kontrole, išaugusia įtampa ir pavojumi, konfliktais ir šiais antvisuomeniniais reiškiniais, kaip narkomanija, alkoholizmu, valkatavimu, plintančiais tarp moterų. Analizuodamas moterų

¹⁴² АНТОНЯН, Ю.М. *Преступность среди женщин*. Москва: Росс. право, 1992, с.25

¹⁴³ Lietuvoje valstybinio ir visuomeninio turto grobimo skaičiai nuolat didėjo. Nagrinėjamų nusikaltimų skaičiaus metinis vidurkis 1986 – 1990 m. buvo 180,4 % didesnis nei 1966 – 1970 m., o koeficientas 134 %. SMALIUKAS, J.; URBELIENĖ, J. *Nusikalstamumo raida Lietuvoje 1918 – 1993m.* Vilnius, 1994, p.26
S. Kuklianskis taipogi pastebėjo šių nusikaltimų kitimą, kur, tokie nusikaltimai 1960 – 70 m. visų nusikaltimų sudarė 39,5 %, o 1986 – 90m. – 61,3 %. 1966 – 1990 metų nusikalstamumas Lietuvoje (statistinė apžvalga). *Mokslo darbai*, Vilnius, 1993, p.73

¹⁴⁴ МЕНДЕЛЬСОН, Г.А.; ТКАЧЕВСКИЙ, Ю. М. *Алкоголизм и преступность*. Москва: Госюриздат, 1956, с.10 – 11

nusikalstamumo dinamiką visoje Sovietų Sąjungoje, jis pastebėjo, kad didėjimo tendencija 1975 – 1990 m. laikotarpiu nėra tolygi. Didžiausi rodikliai užfiksuoti 1985 – 1987 metais.¹⁴⁵

Narkomanijos problema tarybiniais metais buvo slepiama, ji tarsi neegzistavo. J.M.Antonjano teigimu, moterų narkomanija nebuvo domėtasi ir apskritai ši problema faktiškai nebuvo aptarinėjama. Narkomanijos plitimas buvo didesnis tarp nuteistų laisvės atėmimo bausme moterų, kur devintojo dešimtmečio pabaigoje užfiksuota apie 8,3 % narkomanų.¹⁴⁶ Narkotikų vartojimas buvo populiariesnis tarp neturinčių išsilavinimo moterų, bedarbių ar mažai uždirbančių moterų. Panašiai sovietmečiu esama valdžia ir ideologija neigė prostitucijos egzistavimą. Dėl šios priežasties net nebuvo tinkamo reglamentavimo, tai skatino prostitucijos didėjimą, o to pasekoje plito venerinės ligos, ŽIV, nusikalstamumas. Pagrindinėmis priežastimis buvo laikomos gyvenimo sąlygos: daugelis iš jų gyveno bendrabučiuose, „barakuose“ ar iš viso neturėjo gyvenamosios vietos. Taipogi dalis prostitučių buvo užaugusios vaikų namuose, neturėjo artimų santykių su šeima, giminaičiais; dažniausiai turinčios žemą išsilavinimą, dirbančios sunkų fizinį darbą.¹⁴⁷

Anot J.M.Antonjano, moterų nusikalstamam elgesiui turėjo įtaką socialinė padėtis. Jis bando pateisinti moterų nusikalstamumą, remdamasis tuo, kad pati visuomenė nepaliko joms kitos išeities ir ji vietoj sunkaus vyriško darbo mieliau renkasi nusikalstamą veiklą. Moterys, siekdamos išlaikyti šeimą, dažnai įsidarbina gamyboje ir prekyboje, kur galėtų vogti, nes dėl mažai apmokamo darbo ir didelių kainų jos negali tų dalykų įsigyti. Taip pat, kriminogeninę aplinką kūrė tai, kad moterys vis dažniau rinkosi mažai kvalifikuotą, fiziškai sunkų darbą (statybose, naktiniame darbe, keliuose, angliakasyboje ir kitur). Moterys nepatenkintos tokiu neprestižiniu darbu, neretai rikdavosi lengvesnį kelią – nusikalstamą elgesį¹⁴⁸

Kai kurios mintys vėliau buvo sukritikuotos, teigiant, kad socialistinė visuomenė moters aktyvų dalyvavimą laikė didžiuliu laimėjimu ir gerove. Kita vertus, vagystės, valkatavimas, prostitucija egzistavo visą laiką ir ne socialistinėse visuomenėse. Visgi tenka pripažinti, kad autoritarinis režimas ribojo prostitucijos ir vagysčių plitimą.¹⁴⁹

Todėl kartais teigiama, kad kuriamas demokratinės santvarkos modelis patyrė fiasko. Demokratinės valstybės pamatai buvo kuriami, formuojant vidurinę klasę, kad ji palaikytų stabilią politinę santvarką. Tačiau, susidarė didžiulis ekonominis atotrūkis tarp turtingųjų ir neturtingų sluoksnių. Antra vertus, išaugo bedarbystė, kur daugiausia bedarbių moterų turinčios aukštąjį ar

¹⁴⁵ АНТОНЯН, Ю.М. *Преступность среди женщин*. Москва: Росс. право, 1992, с.25

¹⁴⁶ Ibid., с.184

¹⁴⁷ ГАБИАНИ, А.А. О правовых мерах по ограничению проституции и ее социально опасных последствий. *Советское государство и право*, 1991, но 2, с.70 – 71

¹⁴⁸ АНТОНЯН, Ю.М. *Преступность среди женщин*. Москва: Росс. право, 1992, с.52

¹⁴⁹ ХОХРЯКОВ, Г.Ф. *Криминология*. Москва: Юристъ, 2000, с.256

aukštesnį išsilavinimą, o joms nūdienos darbo rinkoje sunkiau persikvalifikuoti ir sudėtingiau konkuruoti su darbininkėmis. Perėjimas į žemesnę socialinę padėtį sukelia nepilnavertiškumo jausmą ir moteris tokiu atveju jaučia didžiulį diskomfortą, todėl vis daugiau tokių moterų nusikalsta.¹⁵⁰

Antra J.M.Antonjano išskirta moterų nusikaltėlių ypatybė siejama su šeima ir gyvenimo sąlygomis. Susilpnėjęs šeimos vaidmuo, tarpusavio santykiai (vyro – žmonos, tėvų – vaikų) yra ideologinės santvarkos pasekmė. Moterys, kurios praranda ryšį su šeima, nebesuvokia tradicinių vertybių, jos nebenori būti žmonomis ar mamomis. Socialinės kontrolės silpnėjimą jis sieja su urbanizacija, masine migracija, buitinių reikmių trūkumais, kriminaline aplinka. Pastarąją aplinkybę jis aiškina, remdamasis santykiais, nes šalia esantys buvę nuteisti vyrai, moterys, turi tiesioginę įtaką jaunų merginų, moterų kriminaliniam aktyvumui.¹⁵¹

Socialinė įtampa ir pavojus, kylantis iš aplinkinių žmonių, iššaukia agresijos veiksmus, todėl, įvyksta smurtiniai nusikaltimai (žmogžudystės, kūno sužalojimai). Nestabilūs tarpusavio santykiai, nepakantumas vienas kitam, nepasitikėjimas savo socialine padėtimi, ateitimi susiformavo palaipsniui, veikiant ekonominiams veiksniams – pragyvenimo lygiui, elementarių buitinių daiktų deficitui, kylančiai infliacijai ir kt. Tokiai situacijai esant, moteris jautriai reaguoja ir pergyvena šiuos procesus, nes ant jos pečių gula šeimos aprūpinimas, vaikų auklėjimas. Ypač nepasitenkinimas esama socialine – ekonomine padėtimi kyla tarp jaunų merginų, kilusių iš neturtingų šeimų. Jos tai išreiškia neapykanta, pavydu, atsiskyrimu ir įsitraukimu į nusikalstamą veiklą (vagystes, plėšimus, prostituciją).¹⁵²

Pagaliau kritinė padėtis susidarė ir dėl politinių, ideologinių blogybių. Ilgus metus, sovietų politika buvo skirta kovai su religija ir bažnyčia. Kaip parodė istorija, moterys buvo ypač tikinčios ir besilaikančios religinių dogmų. Pasitelkiant į pagalbą tikėjimą, moteris bijojo bet kokio moralinio nuopuolio.¹⁵³ Galiausiai, dabartiniai kriminologai pastebi, kad to meto socialistinė valstybė ir valdžia buvo korumpuota, net priskiriama mafinėms struktūroms. Kriminalizacija socialistinėje santvarkoje buvo traktuojama kaip potencialus vidaus socialinis reiškinys. Ideologijai žlugus, kriminalizacija iškilo ir tapo masiniu, visuotinai svarbiu reiškiniu.¹⁵⁴

Anot rusų kriminologų, nereikėtų ignoruoti ir tų aplinkybių, kad dabar gyvename nestabilioje socialinėje padėtyje. Tokiu atveju, aptariant nusikaltusių moterų asmenybes, reikia nepamiršti ir

¹⁵⁰ ХОХРЯКОВ, Г.Ф. *Криминология*. Москва: Юристъ, 2000, с.257

¹⁵¹ АНТОНЯН, Ю.М. *Преступность среди женщин*. Москва: Росс. право, 1992, с.57 – 58

¹⁵² Ibid., с.60

¹⁵³ Ibid., с.64

¹⁵⁴ СЕВАСТЬЯНОВА, И.В.; КУНЦ, Е.В. *Особенности мотивации преступного поведения женщин*. [Žiūrėta 2007 – 02 – 26]. Prieiga per internetą: < http://www.lib.csu.ru/vch/9/2004_01/025.pdf >

mikro, makro aplinkos. Pavyzdžiui, kriminologai analizuodami moterų nusikaltimus nuo 70 – ujų metų iki 90 – ujų, teigia, kad jų padaryti savanaudiški nusikaltimai tarp visų nusikaltimų sudarė nuo 45 % iki 50 %. Kita dalis moterų, merginų įvairius nusikaltimus (vagystes, chuliganizmą, plėšimus) įvykdė dėl kitų priežasčių, tokių kaip nenoro išsiskirti iš kitų („viena taip darė ir aš tai pat pasielgiau“), neturėjimo ką veikti ir nebūtinai, jos turėjo materialinių sunkumų.¹⁵⁵

Dabartiniai Rusijos kriminologai moterų nusikalstamo elgesio priežasčių turinį praplėtė, neatsisakant socialinių sąlygų vaidmens, bet pasitelkiant ir ne tik bendrus, bet ir moters asmenybės psichologinius aspektus. Moteris šiandien mieliau renkasi profesinę karjerą, nei šeimyninį gyvenimą, nes norint išlaikyti savo ekonominį savarankiškumą ir prestižiškumą tenka vieną iš dviejų aukoti. Kita vertus, profesinės karjeros siekimas iš dalies sąlygoja šeimyninius santykius ir skyrybų didėjimą. Psichologiniai moterų ypatumai turi skirtingą ryšį su jos daromais nusikaltimais – pirmiausia, gali suvaidinti lemiamą vaidmenį moters nusikalstamo elgesio pasirinkimui, kad galima būtų patenkinti savo poreikius arba leisti kilti tam tikriems psichologiniams reiškiniams, kaip savanaudiškumui, nenorui dirbti, nepagarbai žmogaus gyvybei, seksualiniam pasileidimui.¹⁵⁶ Kiti ypatumai yra pagalbiniai: silpnavališkumas, lengvabūdiškumas, žemas intelekto lygis, bailumas, savimeilė, prisitaikėliškumas ir kiti

Kai kurie kriminologijos specialistai dabartinį moterų nusikalstamumą charakterizuoja labiau agresyvesniu ir antisocialiniu reiškiniu. Vis didesnę moterų dalyvavimą nusikalstamuose veiksmuose sieja su feminizmu ir emancipacija. Moterų įsitvirtinimas tokiose srityse, kur anksčiau dominavo tik vyrai, tam tikra prasme veiklos galimybes praplečia ir kriminalinėje sferoje.¹⁵⁷

Rusijos Federacijos kriminologijoje viena iš svarbesnių priežasčių laikoma ir valstybės teisinė sistema. Teigiama, kad moterų teisių ir interesų realizavimo mechanizmas faktiškai neegzistuoja. Ypač ryškų vaidmenį neigiamai nusikalstamumo kaitai turi anksčiau susiformavusių moterų ir merginų gyvenimo būdo stereotipų pokyčiai, pasireiškiantys per tradicinių vertybių sumenkėjimą. Tuo pačiu, susilpnėjusi socialinė kontrolė, moterų aktyvumas padeda joms pasirinkti kriminalinį gyvenimo būdą.¹⁵⁸

Moterų nusikalstamumo struktūros aiškinimui, rusų kriminologijoje skiriamas dėmesys ir motyvacijai. Pavyzdžiui, Rusijos kriminologas V.V. Lunejevas motyvus skirsto į tokias grupes: politinius, savanaudiškus, smurtinius – egoistinius, anarchiškus – individualistinius, lengvabūdiškus

¹⁵⁵ СЕБАСТЬЯНОВА, И.В.; КУНЦ, Е.В. Особенности мотивации преступного поведения женщин. [Žiūrėta 2007 – 02 – 26]. Prieiga per internetą: <http://www.lib.csu.ru/vch/9/2004_01/025.pdf>

¹⁵⁶ ЧАПУРКО, Т. Преступность и особенности участия в ней женщин. КубГУ, 2006, но 24 (8). [Žiūrėta 2007 – 02 – 26]. Prieiga per internetą: <http://ej.kubagro.ru/2006/08/pdf/51pdf._>

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Ibid.

– nevalingus, bailius – silpnadvasiškus. A.I. Dolgova klasifikuoja motyvus į keturias grupes: visuomeniškus – politinius, socialinius – ekonominius, smurtinius – egoistinius, lengvabūdiškus – neatsakingus.¹⁵⁹

Kriminologijoje moterų nusikalstamo elgesio motyvacijoje vis dažniau ieškoma paaiškinimo remiantis ne fiziologija, psichiatrija, bet remiantis socialine psichologija ir psichologinėmis asmenybių teorijomis, teigiant, kad tokiomis pačiomis sąlygomis vienas asmuo nusikalsta, tuo tarpu, kitas lieka ištikimas savo principinėms nuostatomis ir moralei, todėl galima kalbėti apie asmenines elgesio prielaidas. Dominuojančioje pozicijoje potencialių nusikaltėlių asmeninės savybės skirtingomis sąlygomis galėtų būti: auklėjimo spragos, nepakankamas gyvenimo patyrimas, užuojautos stoka kitam žmogui ir kt. Kita savybė tai, polinkis išspręsti konfliktus smurtiniais ir neteisėtais būdais, atitinkamai nesugebant ar nenorint tai išvengti kitais metodais.¹⁶⁰

Dabartiniuose Rusijos Federacijos kriminologijos vadovėliuose rašoma, kad moterų nusikalstamumą iš dalies sąlygoja ir vakarietiškos kultūros ekspansija, plintanti per kinematografiją, masinių priemonių informaciją, literatūrą. Taipogi, sudėtinga socialinė – politinė šalies situacija, pasireiškianti per ekonominę nuosmukį, bedarbystę, žiaurią konkurenciją verslo ir ekonomikos rinkoje (kur nukenčia ir darbo kokybė), sumenkina šeimos institutą. Tarptautiniai konfliktai, migracija, kurių pasekoje moterys praranda savo ryšius su šeima, kultūra, netenka gyvenamosios vietos, įprasto gyvenimo būdo, ir tokiu atveju, atsiduria kriminalinėje aplinkoje.¹⁶¹

Darytina išvada, kad rusų kriminologai, aiškindami moterų nusikalstamumo priežastis, daugiausia akcentuoja šeimyninių santykių svarbą. Kita vertus, pastebima tai, kad požiūris į moterų nusikalstamumą keičiasi, nes daugelis kriminologų teigia, kad moterų nusikalstamumas didėja ir tai sąlygoja įvairių veiksnių visuma.

3.3. Pagrindinės moterų nusikalstamumo tendencijos Lietuvoje po 1990 metų

3.3.1. Moterų nusikalstamumo struktūra ir dinamika

Pastaraisiais dešimtmečiais apie moterų nusikalstamumą rašo nemažai užsienio autorių, tuo tarpu moterų nusikalstamumas dar nesulaukė pakankamo Lietuvos kriminologų dėmesio. Keičiantis įvairioms socialinėms, ekonominėms, politinėms sritims, keičiasi ir moterų padėtis, ne tik visuomeniniuose santykiuose, bet ir kriminogeninėje srityje. Tiesa, kaip minėta, vyrų

¹⁵⁹ СЕВАСТЬЯНОВА, И.В.; КУНЦ, Е.В. *Особенности мотивации преступного поведения женщин*. [Žiūrėta 2007 – 02 – 26]. Prieiga per internetą: < http://www.lib.csu.ru/vch/9/2004_01/025.pdf >

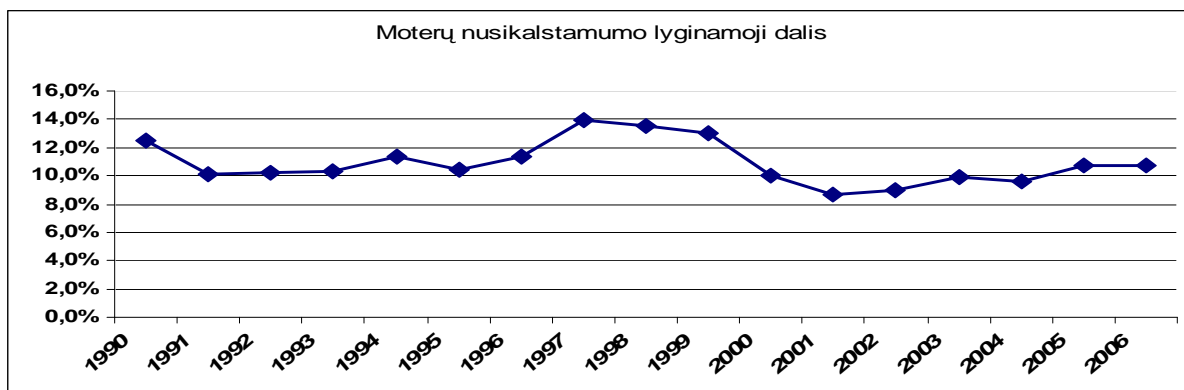
¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ *Криминология*. Под. ред. Г.А. Аванесова. Москва: Юнити, 2006, с.401 – 402

nusikalstamumas yra žymia dalimi didesnis, tačiau, toks požymis kaip lytis faktiškai ir parodo esminius skirtumus kriminologijoje. Kalbant bendrais bruožais, Lietuvoje nusikalstamumo lygio pokyčiai nėra tolygūs, tačiau turintys didėjimo tendenciją.¹⁶² Panašiai pasireiškia ir moterų nusikalstamumas. Statistiniu požiūriu tiek gyventojų, tiek nusikaltimus padariusių asmenų pasiskirstymas pagal lytį yra vienas pastoviausių, moterų ir vyrų pasiskirstymas tarp gyventojų 1990 – 2003 m. laikotarpiu svyruoja 1 – 2 % ribose.¹⁶³

Moterų, įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu, dalis tarp visų įtariamų (kaltinamų) asmenų per 17 metų laikotarpį išlieka pastovi, vidutiniškai sudaranti apie 11 %. Tam tikrais laikotarpiais pastebima mažėjimo ir didėjimo tendencija. Per paskutinius šešerius metus rodikliai liudija apie didėjimą nežymia dalimi – 2 %. Paveiksle (6) yra pavaizduota kaltinamų moterų lyginamoji dalis viso nusikalstamumo kontekste.

6paveikslas¹⁶⁴

Esami rodikliai rodo reikšmingesnius pokyčius 1997 – 1999 metais. Ypač didelis šuolis 1997 m. kai moterų buvo apkaltinta 40 % daugiau nei 1996 metais; vėlesniais metais tolygiai mažėjo: 1998 m. lyginant su 1997 m. sumažėjo 3,8 %, o 1999 m. – 4,8 % ir 2000 m. – 23 %.(žr. 2 priedas, 2 paveikslas) Toks šuolis gali būti aiškinamas įvairių veiksnių įtaka. Viena iš pagrindinių priežasčių galėtų būti nedarbo lygio staigus padidėjimas – per 1996 metus bedarbių asmenų padaugėjo 14 %.¹⁶⁵

¹⁶² GEČĖNIENĖ, S. Nusikalstamumo dinamikos monitoringas. *Jurisprudencija*, 2006, nr.6(84), p.55

¹⁶³ KURAPKA, E.; et al. *Mokslo programos „Nusikalstamumo Lietuvoje dinamika, prognozė, kontrolės kryptys ir šiuolaikinė kriminalistikos koncepcija“ baigiamoji ataskaita*. Lietuvos teisės universitetas, Vilniaus universitetas, Teisės institutas, Matematikos ir informatikos institutas, Lietuvos teismo ekspertizės centras. Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondas. 1 Knyga, Vilnius, 2004, p.73

¹⁶⁴ Asmenys, įtariamai (kaltinami) nusikalstamų veikų padarymu. Moterys. [Žiūrėta 2007 – 03 – 10]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/stat/stat.htm#asmenys-itar-kaltin-padar-nusik-veikas>> ir Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigų užregistruotus asmenis kaltinamų (įtariamų) nusikalstamų veikų padarymu. Forma 30N ITĮ. [Žiūrėta 2007 – 03 – 13]. Prieiga per internetą: <http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198>

¹⁶⁵ Kai kur traktuojama, kad nedarbas Lietuvoje pradėjo didėti nuo 1997 metų vasaros, ir pagrindine priežastimi įvardinamas LR Vyriausybės sprendimas dėl minimalios algos padidinimo nuo 330 iki 400 litų. Padidinta minimali alga išstūmė iš darbo rinkos pigią darbo jėgą ir sezoninį darbą siūlančioms įmonėms sukėlė papildomų rūpesčių bei tapo

Tačiau, reikėtų sutikti su G. Švedo nuomone, jog tokį radikalų padidėjimą lėmė įstatymų leidėjo darbas, nustatant baudžiamąją atsakomybę už naminės degtinės, brogos, kitų namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų gaminimą, laikymą, gabenimą, realizavimą, nedematūruoto etilo alkoholio, dematūruoto etilo alkoholio, techninio etilo alkoholio ir jų skiedinių, aparatų jiems gaminti gaminimą, laikymą, gabenimą ar realizavimą, nes šio nusikaltimo požymiai per nepilnus trejus metus (1996 – 1999 m.) buvo keičiami net tris kartus. Visi pakeitimai buvo susiję su veiku, patenkančiu į šią nusikaltimo sudėtį, rato plėtimu ir bausmių už ją griežtinimu.¹⁶⁶ Pastarieji įstatymo leidėjo pakeitimai nieko gero nedavė, tik dirbtinai padidino tokių nusikaltimų skaičių. Už naminės degtinės ir kitų alkoholinių gėrimų neteisėtą disponavimą 1997 – 99 m. laikotarpiu užregistruota didelė dalis moterų: 1997 m. – 1240 moterų (bendrame kaltinamų įtariamų moterų skaičiuje sudarė 35 %), 1998 m. – 1111 (32 %) ir 1999 m. – 1098 (34 %).¹⁶⁷ Lyginant 1996 m. su 1997 m., įtariamų moterų už naminės degtinės gaminimą, laikymą, realizavimą padaugėjo šešis kartus (nuo 214 iki 1240). Panašūs rodikliai laikėsi iki 1999 m., bet 2000 m. žymiai sumažėjo (nuo 1098 kaltinamų moterų iki 524).¹⁶⁸ Toks pakitimas aiškinamas tuo, kad 1999 m. pabaigoje buvo sušvelnintas ir pakeistas LR BK straipsnis, reglamentuojantis naminės degtinės, brogos, kitų namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų, nedematūruoto etilo alkoholio, dematūruoto etilo alkoholio, techninio etilo alkoholio ir jų skiedinių, aparatų jiems gaminti gaminimą, laikymą, gabenimą ir realizavimą.¹⁶⁹

Pastebima tai, kad pastaruosius trejus metus moterų, įtariamų (kaltinamų) už neteisėtą namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų disponavimą, mažėja. (LR BK 201 str.) Pavyzdžiui, 2001 m. buvo įtariama 341 moteris, o 2006 m. – 200. Bendroje moterų nusikalstamumo struktūroje,

kliūtimi ateiti į legalią darbo rinką. Moterys sudarė daugiau kaip pusę visų registruotų darbo biržose bedarbių. BILIŪNAITĖ, L. Užimtumas ir darbo rinkos politika. *Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje*. Vilnius, 1998, p.52 Oficialiais statistikos duomenimis, bedarbių moterų vidutinis metinis skaičius tūkstančiais užfiksuoti sekančiais: 1995m. – 59,6; 1996 m. – 67,5; 1997 m. – 55,6; 1998 m. – 58,1. *Lietuvos statistikos metraštis*. Vilnius, 1999, p.102

¹⁶⁶ ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p.128

¹⁶⁷ Asmenys, įtariamai (kaltinami) nusikalstamų veiku padarymu. Moterys. [Žiūrėta 2007 – 03 – 16]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/stat/stat.htm#asmenys-itar-kaltin-padar-nusik-veikas>> ir SAKALAUSKAS, G.; KALPOKAS, V. Išaiškintos nusikaltimų padarymu įtariamoms moterys už konkrečius nusikaltimus. *Women's imprisonment in Europe. Comparative analysis of women's prisons – current situation, demand analysis and „best practice“*. The University of Greiswald, Department of Criminology. 2004, p.2

¹⁶⁸ SAKALAUSKAS, G.; KALPOKAS, V. Išaiškintos nusikaltimų padarymu įtariamoms moterys už konkrečius nusikaltimus. *Women's imprisonment in Europe. Comparative analysis of women's prisons – current situation, demand analysis and „best practice“*. The University of Greiswald, Department of Criminology. 2004, p.2

Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius asmenis. Forma 1G – A. [Žiūrėta 2007 – 03 – 13]. Prieiga per internetą: <<http://www.vrm.lt/>>

¹⁶⁹ LR Baudžiamojo kodekso 8 (1), 79, 80, 85, 201(1), 203(1), 212, 213(1), 225,229, 230(1), 231, 232(1), 232(4), 234, 236, 237, 239, 243, 246, 251, 253, 254, 256, 260, 264, 271, 274, 275, 278, 280, 281, 291, 292, 293, 296, 309, 310, 314, 315, 316, 320, 321, 323, 326(1), 326(2), 328, 329(2) straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. Valstybės žinios. 1999, Nr.106 – 3059.

pastaruoju nusikaltimu įtariamų (kaltinamų) moterų nuo 1997 m. iki 2006 m. sumažėjo nuo 35 % iki 7,6 %. Rusijos Federacinėje Respublikoje didžiausias moterų nusikalstamumo didėjimas užfiksuotas irgi 1997 – 1999 m., kur per pastarąjį laikotarpį pakilimo tempas buvo iki 40,1 %. Šiuo laikotarpiu rusų moterys padarė daugiausia ekonominių nusikaltimų. Taipogi pastebimas kriminalinis aktyvumas darant ypač sunkius ir sunkius nusikaltimus; šiuose nusikaltimuose moterys pasižymi organizuotumu ir profesionalumu.¹⁷⁰

Lietuvoje pastaruosius trejus metus moterys įvykdo įvairias nusikalstamas veikas. Iš nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams, moterų daugiausia įtariamų (kaltinamų) vagyste, sukčiavimu, plėšimu. Tarp visų kaltinamų (įtariamų) moterų vagystės vidutiniškai sudaro 29 %, sukčiavimas – 7,2 % ir plėšimas – 3,8 %.¹⁷¹

Nemažai fiksuojama ir kitų nusikalstamų veikų, iš kurių derėtų išskirti neteisėtą disponavimą ir gaminimą alkoholinių gėrimų¹⁷², kur vidutiniškai per trejus metus visų įtariamų (kaltinamų) moterų sudarė 8,6 %. Taipogi moterims būdingos nusikalstamos veikos, susijusios su dokumentų klastojimu (to dokumento panaudojimu, realizavimu) ir netikrų mokėjimo instrumentų gaminimu ar neteisėtu disponavimu, kur atitinkamai visų moterų skaičiaus vidutiniškai sudaro 6,7 % ir 4,6 %. Paminėtinos ir nusikalstamos veikos, susijusios su narkotikų neteisėtu laikymu ir disponavimu¹⁷³, kur įtariamų (kaltinamų) moterų sudaro vidutiniškai 5,7 %.¹⁷⁴

Pažymėtina ir tai, kad moterys dalyvauja tradiciškai „vyriškuose“ nusikaltimuose: prekyba žmonėmis, neteisėta ginklų apyvarta ir kitais. Dar 1980 – 1990 m. laikotarpiu moterų, dalyvaujančių profesionaliuose ir organizuotuose nusikaltimuose buvo labai mažai. Jei moteris užimdavo vadovojamą poziciją organizuojant nusikaltimus ar užsiimant reketu, tai ji greičiausiai giminiškais ryšiais priklausė nusikalstamai grupei.¹⁷⁵ Taipogi, moterų „organizuotumas“ pasireiškė tam tikra pagalba kitiems asmenims, dažniausiai vyrams, nes jos savarankiškai įvykdydavo tik turtinius nusikaltimus (vagystė, kišenvagystė, turto pasisavinimas).¹⁷⁶ Kriminologų teigimu, pastaruoju metu padėtis pasikeitė ir padaugėjo moterų, dalyvaujančių žmonių grobimuose, o ypač nusikaltimuose

¹⁷⁰ *Криминология*. Под. ред. А.И.Долговой. Москва: Норма, 2005, с.804

¹⁷¹ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius asmenis. Forma 1G – A. [Žiūrėta 2007 – 03 – 13]. Prieiga per internetą: < <http://www.vrm.lt/> >

¹⁷² LR BK 201 str. Neteisėtas namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų, nedenatūruoto, denatūruoto ar techninio etilo alkoholio, jų skiedinių (mišinių) ir aparatų jiems gaminti gaminimas, laikymas, gabenimas ar realizavimas. LR Baudžiamasis kodeksas. Vilnius, 2005

¹⁷³ Pažymėtina, kad pateikiamas bendras skaičius pagal du BK 259 ir 260 straipsnius (apima platinimą narkotikų su tikslu ir be tikslo).

¹⁷⁴ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius asmenis. Forma 1G – A. [Žiūrėta 2007 – 03 – 14]. Prieiga per internetą: < <http://www.vrm.lt/> >

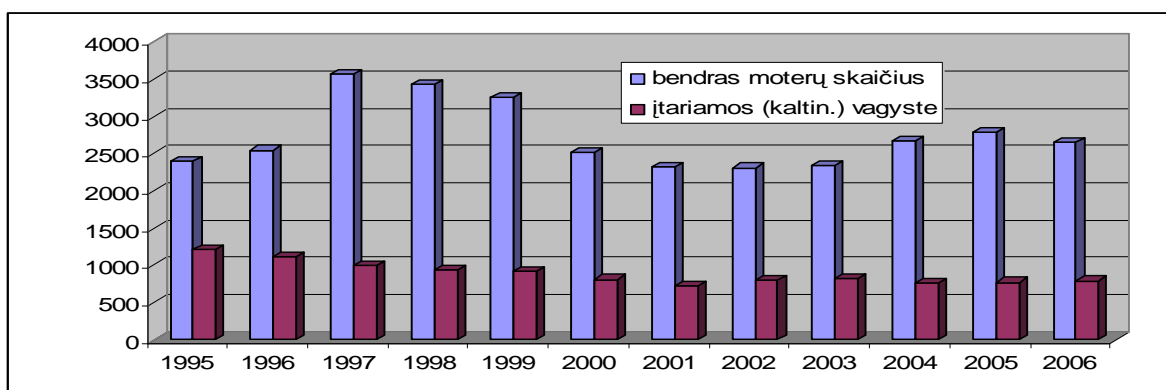
¹⁷⁵ *Криминология*. Под. ред. Шели Ф.Д. Международное издание. 2003, с.141

¹⁷⁶ ЛАЙНЕ, М. *Криминология и социология отклоненного поведения*. 1994, с.92

prekyba narkotikais, ginklais - jos ima reikštis vis aktyviau. Moterų tokio pobūdžio nusikaltimuose padidėjo nuo 11,1 iki 14,5 %.¹⁷⁷ Tiesa, Lietuvoje tokių nusikaltimų užfiksuota mažai, tačiau manytina, kad tokių nusikaltimų: prekyba žmonėmis, įtraukimas į prostituciją ar pelnymasis iš jos yra padaroma daugiau ir dažniausiai tokio pobūdžio nusikaltimai lieka neišaiškinami arba sunkiai įrodomi.¹⁷⁸

Statistiniai duomenys liudija, kad atitinkamai moterų nusikalstamumo struktūroje dominuoja savanaudiškos nusikalstamos veikos. Kaip minėta daugiausia moterų įtariamų (kaltinamų) vagystėmis. Svarbu pažymėti, kad tokio pobūdžio nusikaltimų buvo ir yra fiksuojami didžiausi rodikliai.

7 paveikslas¹⁷⁹

Paveiksle (7) pateiktų duomenų matome, kad vagystės užima kone didžiausią visų moterų padarytų nusikalstamų veikų dalį. Didžiausi rodikliai fiksuojami 1995 m. ir 1996 m. Lyginant pastarųjų metų procentinę dalį su 2003 m., pastebima mažėjimo tendencija. Manytina, kad tai galėtų būti susiję su kitų nusikalstamų veikų, tokių kaip sukčiavimas, dokumentų klastojimas (to dokumento panaudojimas, realizavimas), netikrų mokėjimo instrumentų gaminimas ar neteisėtas disponavimas, taipogi, veikos susijusios su narkotikų neteisėtu laikymu, disponavimu, didėjimo tendencijomis. Analizuojant I – os instancijos teismų baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaitas, lyginant praeitų metų duomenis su 2005 m., nuteistų moterų už vagystes šiek tiek padaugėjo, kur

¹⁷⁷ *Криминология*. Под. ред. А.И.Долговой. Москва: Норма, 2002, с.787

¹⁷⁸ Dažnai verbavimas prostitucijai vyksta per modelių agentūras, kurioms dažniausiai vadovauja moterys. Antra vertus, neretai merginų verbuotojomis pasamdomas kitos jaunos merginos, kurios „neva“ buvo ir dirbo modeliais užsienio šalyse. Žr. plačiau „Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus.“ Vilnius, 2004, [žiūrėta 2007 – 03 – 14], p.48. Prieiga per internetą: <<http://www.refocusbaltic.net/repository/knygos/knyga.pdf>>

¹⁷⁹ Asmenys, įtariamai (kaltinami) nusikalstamų veikų padarymu. Moterys. [Žiūrėta 2007 – 03 – 14]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/stat/stat.htm#asmenys-itar-kaltin-padar-nusik-veikas>>. SAKALAUSKAS, G.; KALPOKAS, V. Išaiškintos nusikaltimų padarymu įtariamoms moterys už konkrečius nusikaltimus. *Women's imprisonment in Europe. Comparative analysis of women's prisons – current situation, demand analysis and „best practice“*. The University of Greiswald, Department of Criminology. 2004, p.2. Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius asmenis. Forma 1G – A. [Žiūrėta 2007 – 03 – 15]. Prieiga per internetą: <<http://www.vrm.lt/>>

atitinkamai, 2005 m. teismo nuosprendžiais kaltomis pripažintos 437 moterys, o 2006 m. – 470 moterų.¹⁸⁰

Visų rūšių vagystes moterys dažniausiai įvykdo miestuose. Daugelis iš jų turinčios vagiliavimo patirtį, esančios vyresnio amžiaus ir įvairias vagystes įvykdo nebe pirmą kartą. Dažniausiai moterys vagia iš įvairių prekybos vietų, taip pat, piktnaudžiaujant kitų asmenų pasitikėjimu, vagystes įvykdo kavinėse, gydymo įstaigose.¹⁸¹ Kita vertus, moterys renkasi ir kitokius būdus, išimtinai priklausančius vyrams: slaptas patekimas į patalpas, įsilaužimas ar išlaužimas spynos, durų.¹⁸² Tačiau, tokiais „metodais“ moterys pasinaudoja rečiau; manoma todėl, kad tai reikalauja atitinkamos fizinės jėgos ir jos mieliau renkasi būdus, nereikalaujančius fizinių pastangų.

Kitas moterų nusikalstamumui būdingas nusikaltimas – sukčiavimas. Lietuvoje 1995 – 1999 m. laikotarpiu bendro moterų nusikalstamumo struktūroje vidutiniškai sukčiavimas sudarė apie 3,7 %¹⁸³, tuo tarpu, nuo 2000 m. (2,5 %) iki 2005 m. (8,6 %) padidėjo 3,4 karto, o 2006 m. šiek tiek sumažėjo ir viso moterų nusikalstamumo sudarė 7,6 % dalį.¹⁸⁴ Anot rusų kriminologų, pastarasis nusikaltimas nereikalauja fizinės jėgos, rizikos, todėl moterys vis dažniau renkasi sukčiavimą. Be to, pati gamta apdovanojo tokiomis savybėmis, kaip artistiškas, žavesys, mokėjimas sau palenkti auką, sugebėjimas psichologiškai ir nestandartiškai mąstyti, tinkančiomis šiam užsiėmimui.¹⁸⁵

Moterys plėšimų įvykdo žymiai mažiau nei vyrai (pavyzdžiui, 2006 m. visų plėšimų įvykdė vyrai – 94 %, o moterys – 4,8 %). Pastarųjų metų statistiniai duomenys liudija apie šių nusikaltimų didėjimo tendenciją. 2002 m. įtariamų (kaltinamų) moterų užregistruota 71, o 2005 m. – 111 moterų ir 2006 m. – 118 moterų.¹⁸⁶ Teismų statistika taip pat liudija, kad šiek tiek daugėja nuteistų moterų už plėšimus: 2005 m. nuteistos 64 moterys, o 2006 m. – 72.¹⁸⁷ Moterys dažnai nepajėgios įvykdyti

¹⁸⁰ Nacionalinės teismų administracijos baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. Asmenys (I instancijos teismuose). [Žiūrėta 2007 – 03 – 15]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/stat/atask.htm#NTA-ataskaitos>>

¹⁸¹ Analizuojant Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamąsias bylas, daugiausia moterys buvo pavogusios iš prekybos vietų.

¹⁸² ЯВЧУНОВСКАЯ, Т. М.; СТЕПАНОВА, И.Б. Тенденции современной преступности женщин. *Государство и право*, 2000, no 12, c.29

¹⁸³ Atitinkamai šių nusikaltimų skaičius žymiai nekito, todėl, buvo paskaičiuotas pastarųjų metų vidurkis.

¹⁸⁴ Asmenys, įtariamai (kaltinami) nusikalstamų veikų padarymu. Moterys. [Žiūrėta 2007 – 03 – 13]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/stat/stat.htm#asmenys-itar-kaltin-padar-nusik-veikas>>. SAKALAIUSKAS, G.; KALPOKAS, V. Išaiškintos nusikaltimų padarymu įtariamoms moterys už konkrečius nusikaltimus. *Women's imprisonment in Europe. Comparative analysis of women's prisons – current situation, demand analysis and „best practice“*. The University of Greiswald, Department of Criminology. 2004, p.2 ir Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius asmenis. Forma 1G – A. [Žiūrėta 2007 – 03 – 16]. Prieiga per internetą: <<http://www.vrm.lt/>>

¹⁸⁵ ЯВЧУНОВСКАЯ, Т. М.; СТЕПАНОВА, И.Б. Тенденции современной преступности женщин. *Государство и право*, 2000, no 12, c.29

¹⁸⁶ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius asmenis. Forma 1G – A. [Žiūrėta 2007 – 03 – 16]. Prieiga per internetą: <<http://www.vrm.lt/>>

¹⁸⁷ Nacionalinės teismų administracijos baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. Asmenys (I instancijos teismuose). [Žiūrėta 2007 – 03 – 16]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/stat/atask.htm#NTA-ataskaitos>>

plėšimo, todėl jos vykdo kartu su kitais asmenimis, dažniausiai su vyrais. Kita vertus, pasitaiko atveju, kai plėšimas padaromas vien moterų grupės, ar grupėje dominuojančios moterų dalies.¹⁸⁸

Daugelis kriminologų teigia apie didėjančią moterų kriminalinį aktyvumą smurtiniuose nusikaltimuose. Moterų daromus smurtinius nusikaltimus bandoma aiškinti įvairiomis prielaidomis. V. Justickis teigia, kad kriminalinė prievarta yra būdinga vyrams. 2000 m. moterims teko 10,6 % tyčinių nužudymų, 14,9 % sunkių kūno sužalojimų. Pastarieji duomenys rodo, kad su kriminaline prievarta susijusių nusikaltimų srityje moters „emancipacijos“ – tradicinių vyrų ir moters vaidmenų susilyginimo procesas yra lėtas. Agresija laikoma vyrų bruožu, tuo tarpu moters agresyvumas prieštarauja vyraujančiam moters įvaizdžiui. Jei moteris agresyvi, vadinasi ji yra „vyriško charakterio“.¹⁸⁹ Amerikiečių kriminologai teigia, kad daugelis moterų naudoja smurtą ir įvykdo smurtinius nusikaltimus prieš savo artimus, nesvarbu, ar tai būtų vaikai, tėvai ar vyrai (sugyventiniai), veikiamos biologinių ir psichologinių faktorių.¹⁹⁰ Vienas iš pastarųjų veiksmų, galėtų būti moterų vaikystėje patirtas smurtas ar seksualinė prievarta ir tokią skaudžią patirtį moteris atsimena visą gyvenimą. To pasekoje, ji dažnai pati užaugusi naudoja smurtinius veiksmus prieš savo vaikus, artimuosius, nesuvokdama smurto esmės, dažnai, be priežasčių.¹⁹¹ Taipogi, moterų įvykdomus nužudymus, sunkius kūno sužalojimus bandoma aiškinti, remiantis psichologinėmis savybėmis. Nusikaltimai asmeniui dažniausiai įvykdomi šeimyninių – buitinių santykių sferoje, kur moterų nusikaltimų aukomis tampa vyrai, sugyventiniai, vaikai ar kiti artimieji giminaičiai. Smurtinių nusikaltimų motyvai dažniausiai siejami su buitinais konfliktais, pavydu, savanaudiškumu ir moterų pasižymi vis didesne agresija.¹⁹² Kaip vienas iš buitinių konfliktų pavyzdys galėtų būti, Vilniaus apygardos teismo 2006 m. spęsta baudžiamoji byla, kurioje moteris kaltinama už savo sutuoktinio nužudymą. Pastaruoju atveju, teismas paskyrė švelnesnę bausmę, nes viena iš aplinkybių, turėjusi įtakos nužudymui buvo mirusio vyro netinkamas elgesys. Kaltinamoji daugelį metų konfliktavo su savo sutuoktiniu, kuris smurtavo prieš ją ir mažametį vaiką invalidą.¹⁹³

Iš nusikaltimų žmogaus sveikatai moterų dažniausiai padarė nežymius, nesunkius ir sunkius (atitinkamai BK 140 str., 138 str., 135 str.) sveikatos sutrikdymus. Pastaruosius trejus metus įtariamų (kaltinamų) moterų skaičius yra pastovus. Daugiausia iš šios grupės nusikaltimų moterų įtariamos (kaltinamos) nežymiu sveikatos sutrikdymu, kur 2004 – 2006 m. iš visų nusikaltimų

¹⁸⁸ ЯВЧУНОВСКАЯ, Т. М.; СТЕПАНОВА, И.Б. Тенденции современной преступности женщин. *Государство и право*, 2000, но 12, с.29

¹⁸⁹ JUSTICKIS, V. *Kriminologija*. I dalis. Vilnius, 2001, p.424

¹⁹⁰ KRUTTSCHNITT, C.; KARBONE – LOPEZ, K. Moving beyond the stereotypes: women's subjective accounts of their violent crime. *Criminology*, 2006, vol. 44, number 2, p.322

¹⁹¹ Ibid., p. 324

¹⁹² *Криминология*. Учебник для вузов. Под. ред. В.Д. Малкова. Москва: Юстицинформ, 2006, с.372

¹⁹³ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1 – 159 / 2006

vidutiniškai sudarė 3,8 %, nesunkių sveikatos sutrikdymu – 2,5 %, sunkių sveikatos sutrikdymu – 2,7 %.¹⁹⁴ Panašiai, įtariamų moterų skaičius nebuvo žymiai kintamas 1995 – 2002 m. laikotarpiu (pagal senąjį BK, už sunkų, apysunkį kūno sužalojimą, daugiausia 2002 m. buvo įtariamoms 78 moterims, kur visų įtariamų moterų sudarė 3,4 %, o mažiausiai 1995 m. – 65 moterims - 2,7 %).¹⁹⁵

Vieni sunkiausių nusikaltimų asmeniui yra nužudymai. Lietuvoje moterų, per pastaruosius dvylika metų, kaltinamų nužudymais mažėja. 1995 m. nužudymu įtartos 63 moterims arba 13,1 % tarp visų įtariamųjų nužudymu, o 2006 m. tik 26 arba 8,3 %.¹⁹⁶ Mažėja ir moterų įtariamų (kaltinamų) naujagimių nužudymu. Pavyzdžiui, įtariamos šio nusikaltimo padarymu 2004 m. užregistruotos 3 moterims, 2005 m. – 1, o 2006 m. nė vienos. Rusų kriminologai pastebi, kad tokių nusikaltimų pastaraisiais metais moterims įvykdo žymiai mažiau, nei, pavyzdžiui, XX a. viduryje, kur naujagimių nužudymų lyginamoji dalis sudarė 64%.¹⁹⁷ Tarpukario Lietuvoje kūdikių nužudymų (kartu su abortais) lyginamoji dalis tarp kitų moterų įvykdytų tyčinių ir neatsargių nužudymų sudarė net 87 %. Pastarųjų nusikaltimų mažėjimą galima paaiškinti pasikeitusiu požiūriu į moteris ir į vienišas mamas, nes šiuolaikinė visuomenė tiesiog žiūri į tai atlaidžiau. Naujagimių nužudymų priežastys dažniausiai siejamos su moterų psichine būkle po gimdymo, nes tokioje būsenoje moteris išgyvena stiprius emocinius jausmus. Apskritai, naujagimių nužudymus daugiausia įvykdo jaunos moterims, netekėjusios, neturinčios šeimų, pakankamo materialinio aprūpinimo, gyvenamosios vietos. Pavyzdžiui, analizuojant Vilniaus apygardos teismo baudžiamąją bylą, nagrinėtą 2005 m., jauna moteris (27 metų amžiaus) buvo apkaltinta savo kūdikio nužudymu. Teismo metu nustatyta, kad ji uždusino vaiką, motyvuodama tuo, kad neturi pakankamo materialinio aprūpinimo, nes jau turėjo 4 mažamečius vaikus, taip pat, jos sugyventinis gėrė, smurtavo ir niekur nedirbo.¹⁹⁸

Pastaruoju metu daugėja nusikalstamų veikų, susijusių su narkotinių medžiagų disponavimu, realizavimu. Taipogi, pastebimas ir moterų didesnis aktyvumas užsiimant neteisėtu disponavimu narkotinėmis medžiagomis. Per 2001 – 2006 m. daugiausia užfiksuota moterų 2005 m. – 169, kur visų įtariamų (kaltinamų) moterų šios nusikalstamos veikos padarymu sudarė 6,4 %, o mažiausiai 2003 m. – 5,4 %. Lyginant 2006 m. duomenis, moterų įtariamų (kaltinamų) užfiksuota mažiau (152)

¹⁹⁴ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius asmenis. Forma 1G – A. [Žiūrėta 2007 – 03 – 14]. Prieiga per internetą: < <http://www.vrm.lt/> >

¹⁹⁵ SAKALAUSKAS, G.; KALPOKAS, V. Išaiškintos nusikaltimų padarymu įtariamos moterims už konkrečius nusikaltimus. *Women's imprisonment in Europe. Comparative analysis of women's prisons – current situation, demand analysis and „best practice“*. The University of Greiswald, Department of Criminology. 2004, p.2

ir Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius asmenis. Forma 1G – A. [Žiūrėta 2007 – 03 – 16]. Prieiga per internetą: < <http://www.vrm.lt/> >

¹⁹⁶ Ibid., p.2

¹⁹⁷ *Криминология*. Под. ред. Г.А. Аванесова. Москва: Юнити, 2006, с.400

¹⁹⁸ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamoji byla Nr. 1 – 232 / 2005

nei 2005 m. Analizuojant 1995 – 2000m. laikotarpio duomenis, darytina išvada, kad narkotinių medžiagų disponavimu įtariamų moterų lyginamoji dalis išliko stabili, tačiau, bendro moterų nusikalstamumo atžvilgiu pastarųjų nusikalstamų veikų padaugėjo 2,5 karto (nuo 2,4 % 1995 m. iki 2005 m. 6,1 %).¹⁹⁹

Dokumento suklastojimas ar disponavimas suklastotu dokumentu taipogi vis dažnesnis tarp moterų. Ypač didėjimo tendencija pastebima pastaraisiais metais. Nuo 2001 m. iki 2006 m. įtariamų moterų dokumentų klastojimu padidėjo nuo 3,7 % iki 8 %.²⁰⁰ Nuteistų moterų už pastarąjį nusikaltimą užfiksuota mažiau: 2005 m. – I – os instancijos teismų nuosprendžiais pripažintos kaltomis 165 moterys, tuo tarpu, 2006 m. žymiai sumažėjo – 62.²⁰¹

Pažymėtina ir tai, kad nemažai moterų nusikaltimus daro būdamos neblaivios. Remiantis statistiniais duomenimis, įtariamų (kaltinamų) neblaivių moterų padarius nusikalstamas veikas visų moterų 2004 – 2006 m.²⁰² sudaro vidutiniškai apie 12,3 %. Pavyzdžiui, 2006 m. įtariamų (kaltinamų) moterų nužudymais užregistruota 26, iš jų neblaivių buvo 19 moterų arba 73 %. Panašiai duomenys pasiskirsto ir 2004 m. bei 2005 m.: 2004 m. registruotų 36 moterų, neblaivios buvo įtartos nužudymu 23 arba 63,9 % ir iš 27 moterų 2005 m. 18 moterų arba 66,8 %. Didesnė dalis įtariamų (kaltinamų) apsvaigusių nuo alkoholio užregistruota įvykdant vagystes, kur iš visų įtariamų (kaltinamų) neblaivių moterų už vagystes sudaro vidutiniškai per 2004 – 2006 m. apie 33,8 %. Rusų kriminologai taipogi pažymi, jog pastaruoju metu vis dažniau moterys įvykdo nusikaltimus būdamos apsvaigusios nuo alkoholio arba narkotikų. Tarp visų išaiškintų nusikaltimų, apie 30 – 40 % jų padarė būdamos girtos.²⁰³

Apibendrinant, darytina išvada, kad moterų nusikalstamumo tendencijos pastaraisiais metais žymiai nesikeičia. Kai kurias analizuotas smurtines nusikalstamas veikas moterys padaro vis mažiau.

¹⁹⁹ SAKALAUSKAS, G.; KALPOKAS, V. Išaiškintos nusikaltimų padarymu įtariamoms moterys už konkrečius nusikaltimus. *Women's imprisonment in Europe. Comparative analysis of women's prisons – current situation, demand analysis and „best practice“*. The University of Greiswald, Department of Criminology. 2004, p.2

ir Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius asmenis. Forma 1G – A. [Žiūrėta 2007 – 03 – 16]. Prieiga per internetą: <<http://www.vrm.lt/>>

²⁰⁰ Ibid., p.2

²⁰¹ Nacionalinės teismų administracijos baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. Asmenys (I instancijos teismuose). [Žiūrėta 2007 – 03 – 16]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/stat/atask.htm#NTA-ataskaitos>>

²⁰² Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie neblaivius asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu. Forma NEB. [Žiūrėta 2007 – 03 – 16]. Prieiga per internetą: <<http://www.vrm.lt/>>

²⁰³ *Криминология. Учебник для вузов*. Под. ред. В.Д. Малкова. Москва: Юстицинформ, 2006, с.374

3.3.2. Iširtų nusikalstamas veikas padariusių moterų kriminologiniai charakteristikos bruožai

Šiuolaikiniam moterų nusikalstamumui būdingos specifinės priežastys, siejamos su asmeninėmis savybėmis ir poreikiais: padidėjusiu jausmingumu asmeniniams santykiams, siekimu tobulybės, demonstratyvumu, polinkiu į psichopatiją ir neurozę, valios susilpnėjimu (esant pavojingoms sąlygoms), siekimu komforto, pernelyg dideliu domėjimuisi materialiais dalykais (madingi drabužiai ir panašiai). Tokiomis sąlygomis, moterys aktyviai veržiasi dalyvauti ekonominiuose procesuose, pamiršdamos šeimą, kultūrą, sportą, dvasinę pasaulėžiūrą ir labiau linkdamos į alkoholizmą, prostituciją, narkomaniją, kriminalinius veiksmus.²⁰⁴ Antra vertus, kaip jau minėta, suprasti bet kokio elgesio, kad ir nusikalstamo, priežastis neįmanoma nesigilinant į asmenybės bruožus. Įvairūs poreikiai, interesai, motyvacija gali būti veikiami socialinių – demografinių požymių.²⁰⁵ Daugelis kriminologų pripažįsta, kad moterų – nusikaltėlių šeimose dominuoja stresinė situacija ir kad daugelis iš jų pasižymi žemu intelektu, išsilavinimu, silpnais šeiminiiais santykiais su vaikais, vyrais. Moterų konformizmo priežastis galėtų būti moterų socializacija, pasireiškianti žymiai griežtesne, nei kitai lyčiai, tėvų kontrole, priežiūra, moraliniu ir etiniu reiklumu.²⁰⁶

Pasak rusų kriminologų, daugėja nusikaltėlių tarp nepilnamečių mergaičių. Teisminėje praktikoje yra keletas atvejų, liudijančių 14 – 15 metų amžiaus mergaičių grupių, kurios įvykdė žiaurias žmogžudystes. Vis dėlto, tarp nusikaltusių moterų didžiausia dalis yra 35 ir daugiau metų amžiaus. Tai aiškinama remiantis tuo, kad profesija įgyjama ir šeima kuriama perkopus 20 – uosius metus, tuo tarpu, 30 – 35 m. moterys labiau jaučia negatyvius faktorius, kurie gali sąlygoti nusikalstamą elgesį. Faktiškai visoje moterų nusikalstamumo struktūroje dominavo šio amžiaus grupės moterys, tačiau, anot Rusijos kriminologų, pastaruoju metu didžiausi didėjimo tempai pastebimi ir tarp 25 – 29 m. (+82,8 %) ir 18 – 24 m. (+80,8 %) amžiaus grupių.²⁰⁷

Lietuvoje statistiniai duomenys liudija, kad daugiau nusikalsta moterys esančios 30 ir daugiau metų. Išsamiau apibūdinti įtariamų (kaltinamų) moterų amžiui trūksta atitinkamų statistinių duomenų apie ilgesnį laikotarpį, pavyzdžiui, 2001 – 2006 m. Tokiu atveju, gali būti ne visai tikslu nustatytas amžiaus grupes priskirti visam moterų nusikalstamumui. Rasti duomenys konkrečiai

²⁰⁴ *Криминология. Учебник для вузов. Под. ред. В.Д. Малкова. Москва: Юстицинформ, 2006, с.377*

²⁰⁵ Kriminologijoje socialiniai – demografiniai požymiai apibūdinantys nusikaltėlio asmenybę yra amžius, gyvenamoji vieta, išsilavinimas, užsiėmimas, tautybė, šeimyninė padėtis. *Криминология. Red.J.Bluvšteinas. Vilnius: Pradai, 1994, p.84*

²⁰⁶ БЛЭКБОРН, Р. *Психология криминального поведения. Москва, 2004, с.70*

²⁰⁷ *Криминология. Учебник для вузов. Под. ред. В.Д. Малкова. Москва: Юстицинформ, 2006, с.374*

liudija apie 2001m. ir 2002 m. įtariamų (kaltinamų) moterų amžių, išsilavinimą, gyvenamą vietą ir kitus požymius. Kaip minėta, daugiausia užregistruota moterų 30 ir daugiau metų amžiaus, kur 2001 m. visų moterų sudarė 58,4 % ir 2002 m. 56,6 %. Kitos amžiaus grupės pasiskirsto taip: 2001 m. viso užregistruota nusikaltimus padariusių 2313 moterų, iš kurių 25 – 29 metų moterys sudaro 13,5 %, 18 – 24 metų moterys – 19,7 % ir 14 – 17 metų mergaitės sudaro 8,4 %. 2002 m. užregistruota kaltinamų moterų 2311, iš kurių 25 – 29 metų amžiaus sudaro 12,2 %, 18 – 24 metų – 22,4 % ir 14 – 17 metų – 8,8 %.²⁰⁸

Remiantis statistiniais duomenimis, šiek tiek galima apibūdinti nužudymais įtariamų (kaltinamų) moterų amžių 2004 – 2006 metais. Pažymėtina tai, kad mažėjo tokių nusikaltimų daromų jaunesnio amžiaus moterų. Pavyzdžiui, 2004 m. viso registruotų įtariamų (kaltinamų) moterų buvo 39, iš jų 10 moterų 18 – 25 metų amžiaus grupės, tuo tarpu, 2005 m. – 2 ir 2006 m. – 4 moterys. Nepilnamečių mergaičių šiuo nusikaltimu 2006 m. neužregistruota nė vienos, 2005 m. – 1 ir 2004 m. 2 mergaitės. Taipogi, darytina išvada, kad nužudymai yra būdingesni vyresnio amžiaus moterims, kur 2004 m. daugiau nei 36 metų amžiaus visų įtariamų (kaltinamų) moterų sudaro 43,6 % arba užregistruota 17 moterų, 2005 m. – 62 % arba 18 moterų ir 2006 m. – 61,5 % arba 16 moterų.²⁰⁹

Vilniaus regiono pataisos inspekcijos duomenimis, tarp nuteistųjų moterų, kurioms buvo paskirtos bausmės nesusijusios su laisvės atėmimu, yra didesnė dalis vyresnio amžiaus. (žr.3 priedas, 3 lentelė) Iš pateiktų duomenų, nuteistųjų moterų už įvairias nusikalstamas veikas dominuojantis amžius yra nuo 30 metų. Tuo tarpu, vyrai nusikalsta daugiau atitinkamai nuo 18 m. iki 30 m. amžiaus.

Kriminologiniu požiūriu yra labai įdomi tarptautinė moterų kalėjimo studija, kurios tyrimų rezultatai parodė, kad studijoje dalyvavusių įkalintų moterų, 40 % yra 18 ir 29 metų amžiaus. Šios amžiaus grupės nuteistųjų daugiausia: Lenkijoje – 50,9 %, Rusijoje – 50 %, o mažiausiai yra Danijoje – 25 %, Kroatijoje – 30 % ir Slovėnijoje – 32 %. Kroatijoje ir Slovėnijoje taipogi yra užfiksuota nemažai nuteistų moterų, kurių amžius daugiau nei 50 metų (atitinkamai 23,3 % ir 24 %).²¹⁰

Rusijos Federacijos kriminologų teigimu, moterys – nusikaltėlės gerokai lenkia vyrus išsilavinimo lygiu. Pastaruoju dešimtmečiu atitinkamai vis dažniau nusikalsta moterys turinčios

²⁰⁸ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Forma SPV – MOT. [Žiūrėta 2007 – 03 – 17]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/stat/atas/ird/spv-mot/spv-mot_2002.htm>

²⁰⁹ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Asmenys įtariamai (kaltinami) nužudymais. Forma NUŽ. [Žiūrėta 2007 – 03 – 17]. Prieiga per internetą: <<http://www.vrm.lt>>

²¹⁰ *Tarptautinė moterų kalėjimų studija. Situacijos, poreikių analizė ir „gera praktika“.* Praktinis vadovas. Greifsvaldo universitetas/ Teisės institutas. 2005, p.21

aukštąjį išsimokslinimą.²¹¹ Pats žemiausias išsilavinimo lygis fiksuojamas tarp moterų, padariusių smurtinius ir savanaudiškus nusikaltimus. Tuo tarpu, tarnybiniai nusikaltimai, dokumentų klastojimas yra būdingesni moterims turinčioms aukštesnį išsimokslinimą.²¹² Remiantis 2001 m. ir 2002 m. duomenimis, tarp užregistruotų moterų, įtariamų nusikalstamų veikų padarymu, didžiąją dalį sudarė moterys, įgijusios vidurinį išsilavinimą, kurios visų įtariamų moterų sudarė 2001 m. – 40 % ir 2002 m. – 38,5 %. Nemažą dalį taip pat užima ir moterys, turinčios nepilną vidurinį išsilavinimą: 2001 m. – 32 % ir 2002 m. – 31,5 %.²¹³

Vilniaus regiono pataisos inspekcijos statistiniais duomenimis taipogi išsamiau galima apibūdinti nuteistų moterų išsilavinimą ir palyginti jį su vyrų (žr. 3 priedas, 4 lentelė). Analizuojant duomenis matome, kad nuteistųjų moterų ir vyrų didžiausią dalį sudaro turintys vidurinį ir pagrindinį išsilavinimą. Lyginant turimą moterų išsimokslinimą su vyrais, pastebima tai, kad nuteistosios moterys pasižymi aukštesniu išsilavinimo lygiu, tačiau, nuteisti vyrai neturintys išsilavinimo užima mažesnę dalį, nei moterys.

Tarp nuteistųjų laisvės atėmimu moterų 2000 – 2003 m. laikotarpiu taipogi dominuoja moterys, turinčios vidurinį ir pagrindinį išsilavinimą (9 arba 10 klasių).²¹⁴ Jos tarp visų įkalintųjų minimumu laikotarpiu sudaro vidutiniškai 32,6 %, o moterys, įgijusios vidurinį išsilavinimą – 45,2 %.²¹⁵

Autorės manymu, reikėtų trumpai aptarti ir moterų užsiėmimą. Turimi statistiniai duomenys leidžia tik epizodiškai apibūdinti įtariamų ar nusikaltusių moterų darbinį užimtumą. Todėl, ir šiuo atveju, negalima taikyti absoliučiai visoms moterims. Iš įtariamų (kaltinamų) moterų 2001 m. ir 2002 m. daugiausia būdamos darbingos niekur nedirbo ir nesimokė, kur atitinkamai per minėtus metus visų moterų sudarė 60,3 % ir 59,4 %, tuo tarpu, dirbančių vidutiniškai lyginamoji dalis buvo apie 20 %.²¹⁶ Vilniaus regiono pataisos inspekcijos statistiniais duomenimis, tarp nuteistųjų (išskyrus laisvės atėmimo bausmę) moterų yra didesnė dalis dirbančių.

²¹¹ *Криминология. Учебник для вузов.* Под. ред. В.Д. Малкова. Москва: Юстицинформ, 2006, с.374

²¹² Rusų kriminologai teigia, kad itin sunkius nusikaltimus vis daugiau įvykdo ir aukštesnįjį ar aukštąjį išsilavinimą turinčios moterys. *Криминология.* Под. ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. Москва: Юристъ, 2006, с.549

²¹³ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Forma SPV – MOT. [Žiūrėta 2007 – 03 – 17]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/stat/atas/ird/spv-mot/spv-mot_2002.htm.>

²¹⁴ Tarptautinė moterų kalėjimų studijos duomenimis, formaliai aukščiausiu išsilavinimo lygiu tarp kitų tyrime dalyvavusių valstybių (Danija, Vokietija, Ispanija, Graikija, Kroatija, Slovėnija, Lenkija, Lietuva, Rusija) pasižymi Rusija ir Lietuva. *Tarptautinė moterų kalėjimų studija. Situacijos, poreikių analizė ir „gera praktika“.* Praktinis vadovas. Greifswaldo universitetas/ Teisės institutas. 2005, p.20

²¹⁵ SAKALAUSKAS, G.; KALPOKAS, V. Įkalintųjų išsilavinimas 2000 – 2003 (metų pabaigoje). *Women's imprisonment in Europe. Comparative analysis of women's prisons – current situation, demand analysis and „best practice“.* The University of Greiswald, Department of Criminology. 2004, p.2

²¹⁶ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Forma SPV – MOT. [Žiūrėta 2007 – 03 – 17]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/stat/atas/ird/spv-mot/spv-mot_2002.htm.>

3 lentelė²¹⁷

Darbinė padėtis	2004		2005		2006	
	Viso	Lyg. %	Viso	Lyg. %	Viso	Lyg. %
Dirbančios	76	21,4%	65	24,2%	71	27,8%
Invalidės	18	5,1%	10	3,7%	14	5,5%
Pensininkės	21	5,9%	10	3,7%	12	4,7%
Bedarbės (registr. DB)	73	20,6%	45	16,7%	33	12,9%

Pastarieji duomenys (4) rodo, kad mažėja bedarbių nuteistų moterų. Kita vertus, pažymėtina tai, kad moterys žymiai mažiau uždirba ir tai iš dalies irgi skatina moteris nusikalsti.²¹⁸ Nepalankios ekonominės ir socialinės sąlygos verčia moteris rinktis mažai kvalifikuotą darbą, todėl didelė dalis iš jų pasirenka darbininkų profesijas.²¹⁹ Pažymėtina ir tai, kad yra užfiksuojama ir moterų, kurios padaro nusikalstamas veikas būdamos gerokai vyresnio amžiaus arba turėdamos invalidumą.²²⁰

Analizuojant 2006 m. Vilniaus miesto I –jo apylinkės teismo sprendus baudžiamąsias bylas (20 bylų atrinktos atsitiktinai, pagal nusikalstamą veiką – vagystę), daugiausia moterų buvo nedirbančių, iš 20 moterų, tik 7 moterys nusikalstamos veikos darymo metu turėjo užsiėmimą. Paminėtina tai, kad moterys dirbo mažai apmokamus darbus – pagalbinėmis darbininkėmis ar valytojomis ir tik viena dirbo buhalterė. Taipogi, buvo pastebėta, kad didesnė dalis moterų turėjo pagrindinį išsilavinimą (8 – 10 klasių): iš 20 teisiamų moterų tokį išsilavinimą turėjo 10 moterų, su viduriniu išsimokslinimu – 5, su aukštesniu išsilavinimu buvo 2 moterys, aukštąjį išsimokslinimą – 1 ir 2 moterys neturėjo jokio išsilavinimo (jos buvo romų tautybės). Šie duomenys apibūdina nusikaltusias moteris tik fragmentiškai, tačiau, manytina, kad galima daryti netvirtas išvadas, kad moterys turtinius nusikaltimus dažniausiai įvykdo, neturėdamos pragyvenimo šaltinio arba turėdamos labai menkai apmokamą darbą.

Charakterizuojant moters nusikaltėlės asmenybę, labai svarbu atkreipti dėmesį į šeimyninę padėtį. Daugelio moterų gyvenime šeima užima labai svarbią vietą, antra vertus, tinkamai

²¹⁷ Darbo su nuteistaisiais, esančiais Vilniaus regiono pataisos inspekcijų įskaitoje, ataskaita. [Žiūrėta 2007 – 03 – 17]. Prieiga per internetą: <<http://www.vrpi.lt/?item=stat>>

²¹⁸ Nors moterų dalyvavimo rinkoje lygis artėja prie vyrų, tačiau jos nėra apsaugotos nuo skurdo rizikos net turėdamos mokamą darbą. Taip yra todėl, kad moterų dalyvavimą darbo rinkoje lydi tokie sunkumai kaip aukštas moterų nedarbo lygis visose ES valstybėse, taip pat sunkumai derinant namų ir darbo pareigas. Plačiai paplitęs toks užimtumas, kuriam būdingos mažesnės socialinės garantijos bei vyrų ir moterų atlyginimų atotrūkis, kuris egzistuoja visose Europos šalyse. Praėjus trisdešimčiai metų nuo 1975 m. direktyvos dėl lygaus mokėjimo už darbą, Europos Sąjungoje vidutiniškai moterys vis dar uždirba tik 85 % vyrų valandinio vidurkio. Daugelyje šalių šis skirtumas yra daug didesnis ir sudaro iki 33 %. *Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto pranešimas dėl Moterų skurdo Europoje.* [Žiūrėta 2007 – 03 – 17]. Prieiga per internetą: <<http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006/>>

²¹⁹ *Криминология*. Под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова Москва: Юристъ, 2006, с.551

²²⁰ Rusijos kriminologai taipogi pastebi, kad kasmet daugėja nusikaltimų, daromų vyresnio amžiaus moterų arba invalidžių. ЧУБАРКИН, М.М. *Криминологическая характеристика насильственных преступлений совершаемых женщинами в состоянии внезапно возникшего сильного душевного волнения (аффекта)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Краснодар, 2006, [žiūrėta 2007 – 03 – 17], с.5. Prieiga per internetą: <<http://kubsau.ru/af/120008chub.pdf>>

susiklostęs asmeninis gyvenimas gali sulaikyti asmenis nuo nusikalstamo elgesio. Pažymėtina ir tai, kad šeimyniniai santykiai gali moterį pastūmėti ir į nusikaltimus. Todėl, kriminologijoje plačiai nagrinėjama auklėjimo šeimoje įtaka nepilnamečių mergaičių asmenybės formavimuisi. Taipogi, analizuojant suaugusių moterų praeitį, dažnai vienu iš svarbesnių faktorių, pastūmėjusių moteris į nusikalstamą elgesį, yra sudėtingi praeities šeimyniniai santykiai (girtaujantys tėvai, seksualinė prievarta, matytas ar patirtas smurtas ir kiti). Kriminologų teigimu, pastaruoju metu viena opiausių socialinių problemų yra tai, kad mažėja santuokų ir daugėja skyrybų.²²¹ Nusikaltėlėms yra ypač svarbus šeimos palaikymas atliekant laisvės atėmimo bausmę ar po bausmės atlikimo. Daugelis nusikaltėlių vyrų lengviau sukuria šeimą antrą kartą, tuo tarpu, nusikaltusioms moterims tai padaryti pavyksta žymiai sunkiau. Moterys, atlikusios bausmę greičiau desocializuojasi, jų psichologiniai stereotipai ir socialiniai ryšiai greičiau deformuojasi, nei vyrų.²²²

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvoje visų įkalintų moterų pagal šeiminę padėtį didesnę dalį užima netekėjusios. Pagal turimus 1999 – 2003 m.²²³ duomenis vidutiniškai nesukūrusios šeimų įkalintų moterų sudaro apie 37,5 %. Tuo tarpu, minimu laikotarpiu, mažėjo ištekėjusių kalinčių moterų nuo 27,9 % iki 18,9 %. Išsiskyrusių moterų tarp įkalintųjų 1999 – 2002 m. lyginamoji dalis buvo tolygi, vidutiniškai apie 25 %, o 2003 m. tokių moterų sumažėjo ir visų kalinamų sudarė 20,9 %. Pastebima tai, kad tuo metu padaugėjo našlių – nuo 12,1 % padidėjo iki 23,1 %.²²⁴

Daugelis moterų po įkalinimo praranda artimus ryšius ne tik su artimaisiais, bet ir su savo vaikais. Kita vertus, tarp tų pačių įkalintų moterų yra tokių, kurios ir būdamos laisvėje nesirūpino savo vaikais, dažnai girtaudavo, mušdavo savo atžalas. Nemaža dalis nuteistųjų laisvės atėmimu turi nepilnamečių vaikų. 1999 – 2003 m. iš visų kalinčių moterų, vaikų turėjo vidutiniškai apie 56 % moterų. Pastebima tai, kad per minimus metus padaugėjo įkalintų, kurioms apribota tėvų valdžia nuo 4,9 % iki 11,5 %.²²⁵ Pavyzdžiui, tarptautinės kalėjimų studijos tyrimai parodė, kad 13,8 % kitų valstybių įkalintų moterų neturi kontaktų su savo vaikais, kuriuos prarado prieš įkalinimą arba po jo.

²²¹ Lietuvoje statistiniai duomenys liudija, kad nuo 1991 m. iki 2001 m. santuokų sumažėjo daugiau kaip pusė. Tik per trejus metus (2002, 2003, 2004) šiek tiek padidėjo. 2003 m. išsituokė 11122 poras, t. y. 523 (4,9 %) poromis daugiau negu 2003. [Žiūrėta 2007 – 04 – 01]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=1123>>

²²² *Криминология*. Под. ред. А.И.Долговой. Москва: Норма, 2005, с.812

²²³ SAKALAUSKAS, G.; KALPOKAS, V. Įkalintosios moterys pagal šeiminę padėtį 1999 – 2003 (metų pabaigoje). *Women's imprisonment in Europe. Comparative analysis of women's prisons – current situation, demand analysis and „best practice“*. The University of Greiswald, Department of Criminology. 2004, p.7

²²⁴ Tarptautinė moterų kalėjimų studijos duomenimis tarp įkalintų moterų daugiausia yra netekėjusių ir beveik trečdalis iš jų yra išsiskyrusios ar našlės. Šiuo požiūriu taipogi tarp šalių egzistuoja dideli skirtumai: didžiausia ištekėjusių moterų dalis tarp įkalintų yra Graikijoje - 50%. *Tarptautinė moterų kalėjimų studija. Situacijos, poreikių analizė ir „gera praktika“*. Praktinis vadovas. Greifswaldo universitetas/ Teisės institutas. 2005, p.21

²²⁵ SAKALAUSKAS, G.; KALPOKAS, V. Įkalintosios moterys pagal šeiminę padėtį 1999 – 2003 (metų pabaigoje). *Women's imprisonment in Europe. Comparative analysis of women's prisons – current situation, demand analysis and „best practice“*. The University of Greiswald, Department of Criminology. 2004, p.7

Visgi, didelė dalis moterų išlaikė ryšius su savo vaikais, net 71,7 % visų kalinamų pripažino turinčios kontaktų su vaikais.²²⁶ Svarbu ir tai, kad daugelį vaikų, kol moterys atlieka laisvės atėmimo bausmę, priglaudžia seneliai arba įkalintų moterų vyrai. Taipogi, vaikai apgyvendinami globėjų ar tėvių šeimose arba vaikų namuose.

Apgailestaujama, kad statistiniai duomenys nepateikia išsamios informacijos apie moterų recidyvą. Rusijos kriminologai T.M. Javčiunovskaja ir I.B. Stepanova pastebėjo, kad vyksta moterų recidyvo pokyčiai. Rusijos Federacijoje 1994 m. recidyvas moterų nusikalstamumo struktūroje sudarė 9,3 %, tuo tarpu, 1998 m. jis išaugo iki 12,4 %. Dažniausiai moterys įvykdo tuos pačius nusikaltimus, tačiau, joms nėra būdingi sunkūs smurtiniai nusikaltimai. Joms charakteringi kyšininkavimai, vagystės, sukčiavimai ir kiti nusikaltimai. Tačiau, moterys recidyvistės pasižymi aukštesniu degradavimo laipsniu, nei vyrai. Jos dažnai tampa chroniškėmis alkoholikėmis, dažnai neturinčios pastovios gyvenamosios vietos ar praradusios ryšius su šeima.²²⁷ Pavyzdžiui, Lietuvoje iš visų registruotų kaltinamų 2001 m. padariusių anksčiau nusikaltimus sudarė 15,3 %, o 2002 m. – 13,1 %.²²⁸ Tuo tarpu laisvės atėmimo bausmę atliekančių moterų nebe pirmą kartą 1999 – 2003 m. sudarė apie 33 %, o pirmą kartą nuteistų moterų apie 67 %.²²⁹ Analizuojant 2006 m. Vilniaus miesto I –jo apylinkės teismo spęstas baudžiamąsias bylas, iš atsitiktinai atrinktų bylų, didžiausia dalis moterų buvo jau teistos ir dažniausiai už tokias pačias nusikalstamas veikas: iš 20 moterų, 15 moterų buvo jau teistos, iš jų tik 5 turėjo po vieną teistumą, tuo tarpu kitos likusios buvo teisiamos po kelis kartus (nuo 2 iki 6 teistumų).

Kalbant apie nuteistosioms moterims paskiriamas teismų bausmes, svarbu atkreipti dėmesį, kad joms teismai skiria švelnesnes bausmes nei vyrams. Daugiausia moterims yra skiriama bausmė – bauda, tuo tarpu, reali laisvės atėmimo bausmė daugiau skiriama vyrams.(žr. 4 priedas, 3 ir 4 paveikslai)

²²⁶ SAKALAUSKAS, G.; KALPOKAS, V. Įkalintosios moterys pagal šeiminių padėtį 1999 – 2003 (metų pabaigoje). *Women's imprisonment in Europe. Comparative analysis of women's prisons – current situation, demand analysis and „best practice“*. The University of Greiswald, Department of Criminology. 2004, p.21

²²⁷ ЯВЧУНОВСКАЯ, Т. М.; СТЕПАНОВА, И.Б. Тенденции современной преступности женщин. *Государство и право*, 2000, no 12, c.31

²²⁸ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Forma SPV – MOT. [Žiūrėta 2007 – 03 – 18]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/stat/atas/ird/spv-mot/spv-mot_2002.htm>

²²⁹ SAKALAUSKAS, G.; KALPOKAS, V. Įkalintųjų moterų recidyvas (metų pabaigoje). *Women's imprisonment in Europe. Comparative analysis of women's prisons – current situation, demand analysis and „best practice“*. The University of Greiswald, Department of Criminology. 2004, p.9

4. Pagrindiniai moterų nusikalstamumo prevencijos aspektai Lietuvoje

Moterų nusikalstamumo prevencija yra bendro nusikalstamumo prevencijos sudėtinė dalis. Moterų delinkventinio elgesio ir nusikalstamumo prevencija turi svarbią moralinę reikšmę daugeliui sričių, o ypač, šeimos institutui. Teigiami prevencijos rezultatai turėtų įtakoti moralinių nuostatų stiprėjimą visuomenėje, o taip pat, mažinti kriminogenines aplinkybes, skatinančias moterų nusikalstamą elgesį.

Oficialiuose teisės aktuose, nusikaltimų prevencija – poveikio nusikalstamumui priemonė, kuria siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, nustatant ir pašalinant bendrąsias nusikaltimų priežastis bei sąlygas, taip pat individualiai veikiant asmenis, kurie linkę daryti nusikaltimus ar ateityje gali tapti nusikaltėliais arba nusikaltimų aukomis.²³⁰ Taipogi, anot V. Justickio, nusikaltimų prevencija, kaip sąvoka savo turiniu ir apimtimi yra plati. Pirmiausia ji apima įstatymų leidybą. Teisės aktų leidėjai tobulina baudžiamuosius įstatymus, kad jie būtų veiksmingesni ir sulaikytų asmenis nuo nusikalstamų veiksmų (bendroji prevencija). Įstatymo taikytojai – policija, teismai aiškina ir įvertina nusikaltimą, tuo pačiu, siekiama, kad kartą nusikalstamą veiką padaręs asmuo daugiau nebe nusikalstų (specialioji prevencija).²³¹ Tačiau, kalbant apie santykį tarp nusikaltimų prevencijos ir nusikalstamumo prevencijos, galima sutikti su A. Jatkevičiaus nuomone, kad priimtinau yra nagrinėti nusikalstamumo, o ne atskirų sudėtinių jo dalių – nusikaltimų – prevenciją.²³² Taigi, prevencijos priemonių apimties pagrindu moterų nusikalstamumo prevencijos sistemą sudarytų specialiosios priemonės, skirtos užkirsti kelią visiems arba daugumai moterų nusikaltimų, ir individualiosios priemonės, skirtos išvengti konkrečios moters nusikaltimo. Dažnai plačiojoje visuomenėje nusikaltimų prevencija yra suprantama vien tik kaip potencialių nusikaltėlių įbauginimas bausmės grėsme, baudžiamuoju persekiojimu ir nubaudimu (negatyvioji bendroji prevencija), kriminologai išskiria ir integratyviąją (pozityviąją) bendrąją prevenciją, kurios esmė yra visuomenės “ištikimybės” teisei ir pasitikėjimo teise palaikymas ne bauginimu, bet racionaliomis politinėmis, socialinėmis, ekonominėmis ir teisinėmis priemonėmis. Specialioji prevencija taip pat skirstoma į negatyviąją (bauginimas) ir pozityviąją (resocializacija).²³³

²³⁰ LR Seimo nutarimas Nr. IX – 1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003, Nr. 32 – 1318

²³¹ JUSTICKIS, V. *Kriminologija*. II dalis. Vilnius, 2004, p.17

²³² JATKEVIČIUS, A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*. Daktaro disertacija. VU. 2003, [žiūrėta 2007 – 03 – 20], p. 79. Prieiga per internetą: <www.nplc.lt/>

²³³ Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija. Situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2000. [žiūrėta 2007 – 03 – 20]. Prieiga per internetą: <www.nplc.lt/>

Pastarąjį dešimtmetį nusikalstamumo lygis Lietuvoje nekelia didelės grėsmės valstybės stabilumui ir nesukelia socialinės krizės, tačiau, bet koku atveju, išlieka socialiai nepriimtinas. Siekdama užtikrinti kiekvieno individo, o kartu ir visuomenės saugumą, valstybė vykdo nusikalstamumo prevenciją ir kontrolę. Pagrindinis nusikalstamumo (be abejo, apima ir moterų nusikalstamumą) prevencijos ir kontrolės uždavinys – kriminogeninių procesų plitimo mažinimas bei atsakomybės neišvengiamumo principo efektyvus įgyvendinimas. Moterų nusikalstamumo kontrolės strategija ir taktika labai priklauso nuo jį sąlygojančių veiksnių bei priežasčių įvertinimo. Įvairių veiksnių atskleidimas lemia ir prevencijos sėkmę.

Nusikalstamumo prevencija ir kontrolė gali būti sėkminga, jeigu joje aktyviai dalyvauja visi subjektai – teisėsaugos institucijos, kitos viešojo administravimo institucijos, savivaldybių institucijos, verslo bendruomenė, visuomeninės organizacijos ir individualūs asmenys.

Kalbant apie moterų nusikalstamumo bendrąją prevenciją, būtina atkreipti dėmesį į tai veikiančias priežastis, faktorius, lemiančius nusikalstamos veikos padarymą. Siekiant efektyviau įgyvendinti moterų nusikalstamumo prevenciją, reikalinga apimti tas gyvenimiškas sritis, kuriose formuojasi negatyvūs moterų asmenybės bruožai ir palanki kriminaliniam aktyvumui terpė. Didelė dalis į kalėjimą patekusių moterų prieš įkalinimą neturėjo užimtumo garantijų: jos arba niekada nedirbo, arba dirbo mažai mokamą darbą be užimtumo garantijų, neturėjo saugaus prieglobsčio; buvo patyrusios fizinį ir (arba) lytinį kitų šeimos narių arba svetimų vyrų smurtą. Taipogi, teigiama, jog moterys dažnai patenka į įkalinimo įstaigas todėl, kad jos jau yra socialiai atskirtos (t.y. benamės, bedarbės, vartojančios narkotikus); ir todėl, kad teisėjai ir teismo pareigūnai mano, kad jeigu jos yra socialiai atskirtos, esama didesnės tikimybės nusikalsti ateityje, o įkalinimas (įvairios švietimo ir socialinės programos) gali sumažinti tikimybę atskirtoms moterims vėl nusikalsti (arba pradėti vartoti svaiginančias priemones) po to, kai jos bus išleistos iš kalėjimo.²³⁴

Kaip minėta, nemaža dalis moterų, padariusių nusikaltimus, turi pakankamai aukštą išsilavinimą (pagrindinį, vidurinį), tačiau, didesnė dalis jų niekur nedirba arba dirba mažai apmokamą darbą. Manytina, kad visgi turimo išsilavinimo daugeliui moterų neužtenka, todėl, viena iš esminių prevencijos problemų ir būtų moterų kvalifikacijos kėlimas bei užimtumo klausimo išsprendimas. Viena iš prioritetinių sričių valstybės politikos nusikaltimų ir prevencijos kontrolės srityje yra užimtumas.²³⁵ Nedarbo problema yra susijusi ne tik su laikotarpiu, prieš nusikalstamos

²³⁴ *Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto pranešimas dėl Moterų skurdo Europoje.* [Žiūrėta 2007 – 03 – 20]. Prieiga per internetą: <<http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:>>

²³⁵ Yra numatyta – mažinti nedarbą sudarant palankias sąlygas kurti naujas darbo vietas, užtikrinti profesinį perkvalifikavimą atsižvelgiant į darbo rinkos pokyčius. LR Seimo nutarimas Nr. IX – 1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003, Nr. 32 – 1318

veikos padarymą, bet ir atlikus laisvės atėmimo bausmę. Taigi, itin yra aktualus valstybinių institucijų dėmesys. Svarbu atkreipti dėmesį, kad šioje srityje Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba 2005 m. kovo 14 d. pradėjo vykdyti Europos socialinio fondo projektą “Nuteistųjų socialinių ir profesinių gebėjimų ugdymas integruojantis į darbo rinką”. Šio projekto partneriai yra ne tik didelė dalis įkalintųjų įstaigų, bet ir moterų Panevėžio pataisos namai.²³⁶ Be abejo, kiek realiai veiks šis projektas, nėra aišku, tačiau, tai jau yra potencialių veiksmų pradžia.

Pažymėtina ir tai, kad faktiškai nėra rengiamos moterų nusikalstamumo prevencijos programos, todėl, manytina, kad valstybinėms institucijoms derėtų į tai atkreipti dėmesį.

Viena iš svarbesnių valstybės prioritetų turėtų būti šeima. Probleminėms šeimoms šiandien reikalinga visokeriopa pagalba ne tik materialinė, bet ir psichologinė pagalba, esant kritinėms situacijoms. Kita vertus, daugiavaikėms šeimoms bei vienišoms mamoms skiriamos socialinės pašalpos yra menkos. Tokiu atveju, tokioms moterims turėtų būti daugiau suteikta galimybių integruotis darbo rinkoje, įgyjant specialybes ar persikvalifikuojant. Pastaruoju metu, moterų darbo užmokestis išlieka ir toliau žemesnis nei vyrų. Lyčių nelygios padėties darbo rinkoje išraiška yra dėl įvairiausių priežasčių: yra atvejų, kad nevienodai taikoma moterų ir vyrų darbo laiko trukmė, nes moterys, norėdamos sėkmingai suderinti profesinius šeimyninius vaidmenis, dirba ne visą darbo dieną, taipogi, darbo rinkoje moterys ir vyrai užima skirtingas pozicijas; netgi, pasitaiko ir tai, kad atlyginimai nevienodai sumokami už tą patį darbą arba moteriškos profesijos dažniausiai esti prasčiau apmokamos. Be to, pastaruoju metu kyla reikalavimai darbuotojų kvalifikacijai, todėl, moterims auginančioms vaikus yra sudėtingiau kelti išsilavinimo lygį, profesinę kvalifikaciją.²³⁷

Moterų resocializacija²³⁸ yra specialioji moterų nusikalstamumo prevencijos grandis, ir yra skirta toms moterims, kurioms nepavyko išvengti nusikaltimo padarymo. Nagrinėjant resocializaciją, akcentuojamas laikas po laisvės atėmimo bausmės atlikimo. Moterys Lietuvoje atlieka laisvės atėmimo bausmę vienintelėje įkalinimo įstaigoje – Panevėžio moterų pataisos kolonijoje. Šiame darbe laikoma, kad resocializacijos priemonės taikomos toms už nusikaltimus nuteistoms moterims, kurios atliko visą ar dalį laisvės atėmimo bausmės, išėjo į laisvę ir yra reikalingos resocializacijos ir readaptacijos bendruomenėje ir visuomenėje. Tokiu atveju, ypač didelio dėmesio ir socialinio palaikymo reikia toms, kurios neturi gyvenamosios vietos, pajamų, turinčios priklausomybę nuo alkoholio ar narkotikų. Manytina, kad tokius veiksmus galėtų atlikti

²³⁶ Nuteistųjų socialinių ir profesinių gebėjimų ugdymas integruojantis į darbo rinką. [Žiūrėta 2007 – 03 – 20]. Prieiga per internetą: <<http://www.nuteistuju-integracija.lt/?pid=11>>

²³⁷ KANOPIENĖ, V. Lyčių lygios galimybės. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius, 2004, p.155

²³⁸ Resocializacija – asmens socialinio statuso ir vertybinių orientacijų grąžinimas kryptingomis socialinėmis, pedagoginėmis, psichologinėmis, ugdymo ar kitomis priemonėmis siekiant integruoti asmenį į visuomenę.

ties valstybinės institucijos tiek ir visuomeninės organizacijos, įkurdamos įvairiausias paramos ar reabilitacinius centrus.

Lietuvoje faktiškai nėra valstybinių institucijų (daugiau tokio pobūdžio veiklą bando vykdyti nevalstybinės institucijos, tačiau, daugeliu atveju iškyla finansavimo problema), kurios išimtinai dirbtų moterų nusikalstamumo prevencijos linkme. Galima pastebėti tik Lietuvos regionų pataisos inspekcijas, kurių uždaviniuose yra numatyta prižiūrėti nuteistas, padėti joms integruotis, teikti įvairią pagalbą, konsultuoti probleminiais klausimais, bendradarbiauti su kitomis visuomeninėmis organizacijomis ir t.t.²³⁹ Šios institucijos glaudžiai bendradarbiauja su įvairiomis ne valstybinėmis institucijomis, kurios teikia įvairią teisinę, socialinę pagalbą. Panašų darbą turėtų atlikti ir savivaldybėse kuriami socialinių reikalų paramos skyriai.²⁴⁰

Manytina, kad Lietuvoje reiktų daugiau dienos ir krizių centrų. Daugelio esamų centrų veiklos nuostatuose nėra numatyta pagalba, išėjusioms moterims iš įkalinimo įstaigų. Didesnis dėmesys daugiau skiriamas smurtą patyrusioms šeimoms. Be abejo, tokia pagalba irgi būtina, nes viena iš moters nusikalstamo elgesio priežasčių yra ir šeimos aplinka. Vienas iš Lietuvoje esančių krizių centrų yra Kauno apskrities moterų krizių centras, kurio uždaviniuose yra numatyta pagalba moterims (buvusioms kalinėms), atsidūrusioms kritinėse situacijose.²⁴¹ Praeitais metais į šį centrą kreipėsi grįžusių iš įkalinimo vietų moterų apie 6% visų besikreipusių.

Socialinės reabilitacijos procesas – prioritentinė bausmių vykdymo sistemos veiklos sritis – įkalinimo įstaigose organizuojamas programiniu principu. Vis daugiau kalinčių moterų dalyvavimą socialinės reabilitacijos programose suvokia ne tik kaip didėjančią galimybę anksčiau išeiti į laisvę, bet ir kaip pačioms reikalingą ir naudingą užsiėmimą. Vykdamt moterų nuteistųjų resocializacijos procesą, pirmenybė teikiama individualiam darbui. Panevėžio moterų pataisos kolonijoje vis daugiau moterų mokosi. Kalėjimų departamento duomenimis 2006 m. iš visų įkalintų 237 moterų mokėsi 157 arba 66,2 % (28,7 % profesinėje mokykloje ir 37,6 % bendrojo lavinimo mokykloje,

²³⁹ Kalėjimo departamentui yra pavaldžios Kauno regiono, Vilniaus regiono, Panevėžio regiono, Klaipėdos regiono, Šiaulių regiono pataisos inspekcijos. [Žiūrėta 2007 – 03 – 20]. Prieiga per internetą: <www.kalejimudepartamentas.lt/>

²⁴⁰ Vyriausybės 1999 m. nutarime Nr.1179 yra numatyta savivaldybių socialinės paramos skyriai (centrai), kurie atsakingi už paramos teikimą asmenims, paleistiems iš laisvės atėmimo vietų. Tokiems asmenims socialinė parama nustatyta tvarka teikiama vienoje iš savivaldybių, kurių teritorijoje šie asmenys gyvena prieš patekdami į laisvės atėmimo vietas arba gyvena jų šeimos, arba kur, sutikus savivaldybei, jie gali apsigyventi ir įsidarbinti. Kai kuriose savivaldybėse įsteigtos specializuotos įstaigos. Jos gali spręsti problemas kompleksiskai: teikia nemokamo maitinimo, laikinojo apgyvendinimo, informavimo, konsultavimo paslaugas, turi galimybę šelpti daiktai, spręsti užimtumo klausimus bendradarbiaudamos su teritorinėmis darbo biržomis, kurios rūpinasi profesiniu mokymu ir įdarbinimu. LR Vyriausybės 1999m. spalio 25 d. nutarimas „Dėl nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų adaptacijos 2004 – 2007 metų programos patvirtinimo“. Valstybės žinios, 1999, Nr.5 – 95; 2004, Nr. 23 – 709

²⁴¹ Šio centro nuostatuose yra nemažai numatyta įvairių programų, skirtų grįžusioms moterims iš įkalinimo įstaigos. Taipogi, pastebėtina, kad Kauno apskrityje yra daugiau visuomeninių organizacijų, nei Vilniaus apskrityje. Kauno apskrities moterų krizių centro internetinė svetainė. [Žiūrėta 2007 – 03 – 20]. Prieiga per internetą: <<http://www.kamkc.lt/>>

konsultaciniame punkte). 2006 metais didelė dalis moterų gavo mokslo baigimo pažymėjimus – net 86,9 % visų kalintų moterų. 2005 m. iš 222 kalinčių moterų baigimo pažymėjimus gavo 26,1 %.²⁴² Tenka apgailestauti, kad kalinčioms moterims nėra suteikta galimybių siekti aukštojo mokslo.

Kalėjimų departamentas nuo 2005 m. kovo mėn., pasirašęs sutartį su Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija ir Europos socialinio fondo agentūra, pradėjo vykdyti projektus „Išrinktieji“ ir „Nuteistųjų rengimas savarankiškam gyvenimui stiprinant motyvaciją integruotis į visuomenę ir darbo rinką“. Projekto „Išrinktieji“ tikslas – sukurti paramos ir pagalbos priemonių tikslinės grupės asmenims profesinės reabilitacijos sistemą Lietuvoje. 2005 m. Panevėžio moterų pataisos namuose į projekto tikslinę grupę buvo įtrauktos 6 moterys. Su šiomis moterimis buvo suintensyvinamas individualus darbas pataisos namuose. Pataisos namai apie šiuos asmenis informavo pataisos inspekcijas, kurių pareigūnai prieš jiems sugrįžtant susitiko su šių asmenų šeimos nariais, vietose aiškinosi jų įsidarbinimo galimybes. Iki 2006 m. sausio 1 d. iš minėtų pataisos namuose buvusių tikslinės grupės nuteistųjų – 6 moterų, 3 moterys, jau sugrįžo į laisvę ir yra pataisos inspekcijų priežiūroje.²⁴³ Be abejo, į programą turėtų būti įtraukiama ir daugiau kalinčių moterų, nes esantys rezultatai nėra itin dideli, tačiau, ši veikla liudija, kad nuteistųjų integracijai vis didesnę dėmesį skiria valstybinės institucijos.

Panevėžio moterų pataisos kolonijoje yra teikiama medicininė – psichologinė pagalba nuteistosioms, kurios turi psichologinių ir emocinių problemų. Taipogi, pastarosios įstaigos dienos centrai vykdo įvairius užsiėmimus. Atkreiptinas dėmesys, kad visose įkalinimo įstaigose ypač aktuali problema susijusi su plintančia narkomanija ir alkoholizmu, ne išimtis ir moterų pataisos įstaiga. Čia veikianti anoniminė narkomanų grupė padeda moterims gydytis nuo priklausomybės ligų. Tęsiamąjį darbą su moterimis, toliau vykdo Priklausomybių ligų gydymo ir psichologinės reabilitacijos centras, kuris bando išėjusioms į laisvę moterims padėti toliau tęsti gydymą.²⁴⁴

Įvairių būdų ir priemonių pagalba turi būti teigiamai skatinami tarpusavio ryšiai ne tik tarp pačių nuteistųjų, bet ir su tais asmenimis, gyvenančiais už pataisos įstaigos sienų. Ypač turi būti palaikomi socialiniai ryšiai su artimaisiais: tėvais, vaikais, vyrais. Įkalintosios moterys psichologiškai sunkiau priima buvimą nelaisvėje. Tokiu atveju, turėtų būti daugiau organizuojama pasimatymų, susitikimų. Manytina, kad daugiau turėtų būti ir lengvatų nėščiosioms moterims ir moterims, turinčioms vaikų iki trejų metų, nes iškyla klausimas – ar gali kūdikiai ir maži vaikai likti

²⁴² Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos duomenys apie socialinės reabilitacijos tarnybų veiklą. [Žiūrėta 2007 – 03 – 20]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/sta/sta.htm>>

²⁴³ Kalėjimų departamento bei jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių 2005 metų pagrindiniai veiklos duomenys. Metinė ataskaita. [Žiūrėta 2007 – 03 – 29]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/sta/sta.htm>>

²⁴⁴ Panevėžio pataisos namų internetinė svetainė. [Žiūrėta 2007 – 03 – 20]. Prieiga per internetą: <<http://www.prison.lt/sprendimas.htm/>>

kalėjime su savo motinomis, o jeigu gali, tai kaip ilgai. Į šį klausimą sudėtinga atsakyti vienareikšmiškai, nes, viena vertus, yra aišku, kad kalėjimas nesukuria kūdikiams ir mažiems vaikams tinkamos aplinkos, kita vertus, priverstinis motinų ir vaikų atskyrimas taip pat yra labai nepageidautinas. Bausmių vykdymo kodekse (151 str.) yra numatyti nėsčioms moterims ir moterims, turinčioms vaikų iki trejų metų tam tikri palengvinimai, t.y. negalima joms taikyti nuobaudų, susijusių su griežtesniu izoliavimu. Taipogi, joms pataisos administracija gali leisti gyventi ne pataisos namų teritorijoje, tačiau, netoli jų, kol vaikui sueis treji metai. Ypatingais atvejais (BVK 152 str.), teismas vadovaudamasis vaiko ir motinos interesais bei atsižvelgdamas į atliktos bausmės dalį ir į nuteistosios elgesį bausmės atlikimo metu, gali nuteistąją lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos (priklauso nuo nusikalstamos veikos pobūdžio bei turi gauti pataisos namų direktoriaus teikimą).²⁴⁵ Antra vertus, visais tokiais atvejais reikia vadovautis vaiko gerovės principu. Tai reiškia, kad priežiūra iki ir po gimdymo turėtų būti tokia pati, kokia galėtų būti įprastomis sąlygomis. Ten, kur vaikai yra laikomi laisvės atėmimo vietose, juos turėtų prižiūrėti socialiniai darbuotojai. Reikėtų siekti sukurti draugišką vaikams aplinką, kurioje nebūtų akivaizdžių įkalinimo įstaigų požymių (pareigūnų uniformos, grotos ir pan.)

Išvados

1. Nusikalstamumas – valstybei ir visuomenei pavojingas, istoriškai kintantis, save kuriantis sąlyginai savarankiškas teisinis – socialinis reiškinys, nulemtas visuomenėje vykstančių socialinių procesų ir reiškinių, kontroliuojamas valstybės ir visuomenės. Moterų nusikalstamumas skiriasi savo apimtimi, padarytų nusikaltimų charakteristika, pasekmėmis, padarymo būdais. Išskirtinumas yra įdomus kriminologine prasme, nes moterų socialinė padėtis ir jų statusas pasikeitė, tačiau vyrų nusikalstamumas išliko dominuojančioj pozicijoje.

2. Moterų nusikalstamumas didesnio dėmesio sulaukė XIX a. pabaigoje. L. Kettle teigė, kad moterys atitinkamai nusikalsta mažiau nei vyrai dėl to, kad jos užimtos buitiniiais rūpesčiais ir mažai dalyvauja visuomeniniam gyvenime. Č. Lambrozo moteris nusikaltėles laikė biologiškai nenormaliomis ir daugiau vyriškų bruožų turinčiomis asmenybėmis. P.N. Tarnovskaja, analizuodama moterų - žudikių biologinius bruožus, išskyrė ir išorines sąlygas, veikiančias moterų elgesį. G. De Tard manė, kad moterys turi panašumų su įgimtais nusikaltėliais, tačiau, polinkis daryti nusikaltimus yra mažesnis, nei vyrų. Z. Froidas tvirtino, kad moterys nusikalsta iš keršto ir

²⁴⁵ LR Bausmių vykdymo kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr.73 – 3086

pykčio, nes turi menkiau išsivysčiusius lyties organus. O. Polakas moterų nusikalstamą elgesį sieja su biologinėmis moterų ypatybėmis. W. I. Thomas teigė, kad keičiasi socialinės kontrolės reikalavimai ir moters elgesys daugiau ar mažiau priklauso nuo to, kaip suprantamas pats moteriškumas. Feministinių teorijų atsiradimas kriminologijoje tapo tarsi priekaištas iki tol buvusioms nusikalstamumo teorijoms. Tačiau, nė viena teorija negalėjo paaiškinti moterų nusikalstamumo, nes daugelis teiginių taip ir liko nepagrįstais. Tenka pripažinti, kad nė viena teorija negali būti absoliučiai teisinga ir tiksliai nusakanti moterų nusikalstamumo priežastis, nes egzistuoja visuma besikeičiančių socialinių, ekonominių, politinių faktorių, taipogi, neatsiejama dalimi yra pats žmogus, kuris savo fiziologinėmis ypatybėmis yra individualus.

3. Lietuvoje 1918 – 1940 m. moterų nusikalstamumas turėjo kaimiškų bruožų. Nusikaltimai pagal įvykdymo būdą nepasižymėjo itin dideliu žiaurumu. Daugelis Baudžiamajame statute numatytų nusikaltimų turėjo administracinių teisės pažeidimų pobūdį. Tai įtakoją to meto esama ekonominė, socialinė padėtis. Pramonė nepriklausomybės laikotarpyje buvo silpnai išsivysčiusi. Tokia ekonominė struktūra iš esmės nulėmė ir gyventojų socialinę padėtį, nes dauguma moterų dirbo žemės ūkyje.

4. Iš nusikaltimų valstybei daugiausia moterų buvo baudžiama už Muitų ir Akcizų įstatų (įstatymų) pažeidimus. Darytina išvada, kad viena iš pagrindinių šios grupės nusikaltimų buvo kontrabanda. Iš nusikaltimų asmeniui moterys daugiausia buvo baudžiamos už naujagimių nužudymą ir abortų darymą. Tarpukario Lietuvoje buvo neigiamai žiūrima į moteris, turėjusias nesantuokinių vaikų, todėl tai paskatino įvykdyti šiuos nusikaltimus. To meto statistiniai duomenys liudija kūdikių nužudymų ir abortų aukštus rodiklius. Dažniausiai pastaruosius nusikaltimus įvykdavo jaunos, 18 – 29 metų amžiaus, moterys. Iš turtinių nusikaltimų – tarp moterų vyravo vagystės. Šie nusikaltimai tiek moterų, tiek bendro nusikalstamumo struktūroje užėmė didžiausią dalį. Didelis dėmesys buvo skiriamas kovai su prostitucija ir alkoholizmu. Moterų prekiavusių savo kūnu nemažėjo, nes prostitucija buvo netiesiogiai remiama valstybinių įstaigų. Apie moterų alkoholizmą konkrečių duomenų nerasta tačiau, teisingumo statistika rodo, kad vietinėje alkoholio gamyboje, realizavime dalyvavo nemažai moterų.

5. Pagal socialinę padėtį, vagystes ir kitus nusikaltimus dažniausiai įvykdavo jaunesnio amžiaus moterys iš neturtingųjų sluoksnio arba dirbančios darbininkėmis miestuose ir kaimuose, žemės ūkyje. 1935 – 1939 m. laikotarpiu visų nuteistų moterų recidyvas sudarė vidutiniškai apie 18 %. Daugiau nei pusė nuteistųjų anksčiau buvo nubaustos už vagystes.

6. Sovietų Sąjungoje viešpatavo doktrina, paremta idėjine nuostata, kad nusikalstamumas yra svetimas tarybinei visuomenei ir kad šis reiškinys yra tik praeities atgyvena, kuris, dingus tam

tikroms priežastims, išnyks. Moterų nusikalstamumu, kaip atskiru reiškiniu labiau pradėta domėtis sovietinėje sistemoje tik devintajame dešimtmetyje. Ankstesniais metais tam didelės reikšmės neteikta, nes manyta, kad moterų nusikaltimų skaičius bendro nusikalstamumo kontekste nėra reikšmingas. Sovietų kriminologai didelį dėmesį skyrė kitų valstybių nusikalstamumui, įvardindami tai, kaip kapitalistinės santvarkos išdavą. Vėliau, jie teigė, kad nesusiklostę šeimyniniai santykiai yra varomoji moterų nusikalstamumo jėga. Radikaliai pasikeitusios moterų šeimyninės – buitinės funkcijos keičia ir nusikaltėlės elgesį. Šeima ir asmeninis jos gyvenimas yra pagrindiniai faktoriai; jai įvairios problemos, šeimyniniai nesklandumai yra skaudesni nei kitoms moterims. J.M.Antonjanas moterų nusikalstamumui skyrė nemažą dėmesį, pripažindamas, kad šios lyties atstovės vis dažniau dalyvauja kriminaliniuose nusikaltimuose. Dabartiniu laikotarpiu, Rusijos kriminologai atkreipia dėmesį ir į kitas priežastis, sąlygojančias moterų nusikalstamą elgesį.

7. Pastarąjį dešimtmetį moterų nusikalstamumo struktūroje pirmauja savanaudiški nusikaltimai. Lietuvoje moterys pastaruosius trejus metus buvo įtariamoms (kaltinamos) už įvairias nusikalstamas veikas. Iš nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams, moterų daugiausia įtariamų (kaltinamų) vagyste, sukčiavimu, plėšimu. Iš nusikaltimų žmogaus gyvybei moterims būdingi nežymus, nesunkus ir sunkus sveikatos sutrikdymas, nužudymas. Įtariamų kaltinamų moterų už šiuos nusikaltimus mažėja. Nemažai fiksuojama moterų ir už kitas nusikalstamas veikas, tokias kaip neteisėtas disponavimas ir gaminimas alkoholinių gėrimų bei narkotinių medžiagų. Taipogi moterys padaro daugiau nusikalstamų veikų, susijusių su dokumentų klastojimu (to dokumento panaudojimu, realizavimu) ir netikrų mokėjimo instrumentų gaminimu ar neteisėtu disponavimu.

8. Lietuvoje statistiniai duomenys liudija, kad daugiau nusikalsta moterys esančios 30 ir daugiau metų, dirbančios mažai apmokamą darbą arba visai nedirbančios ir dažniausiai turinčios pagrindinį ar vidurinį išsilavinimą. Moterys, esančios santuokoje nusikalstamas veikas daro rečiau, nei vienišos ar išsiskyrusios.

9. Moterų nusikalstamumo prevencija yra bendro nusikalstamumo prevencijos sudėtinė dalis. Siekiant efektyviau įgyvendinti moterų nusikalstamumo prevenciją, reikalinga apimti tas gyvenimiškas sritis, kuriose formuojasi negatyvūs moterų asmenybės bruožai ir palanki kriminaliniam aktyvumui terpė. Resocializacijos priemonės taikomos toms už nusikaltimus nuteistoms moterims, kurios atliko visą ar dalį laisvės atėmimo bausmės. Ypač didelio dėmesio ir socialinio palaikymo reikia toms, kurios išėjusios į laisvę neturi gyvenamosios vietos, pajamų, turinčios priklausomybę nuo alkoholio ar narkotikų. Tokiu atveju, turėtų padėti valstybinės institucijos tiek ir visuomeninės organizacijos.

10. Požiūris į nusikalstančias moteris iš esmės keičiasi. Ilgą laiką, moterys buvo laikomos menkesnėmis būtybėmis ir tai iš dalies sąlygojo patriarchalinis visuomenės modelis. Pastaruoju metu moterų vaidmuo visuomeniniame gyvenime pasikeitė ir dėl modernėjančio požiūrio. Jos vis dažniau dalyvauja įvairiuose procesuose, tame tarpe, ir kriminaliniame gyvenime. Moterų nusikalstamumas egzistuoja jau daugelį metų, manytina, kad šis reiškinys egzistuos ir toliau. Tam tikros tendencijos priklausys nuo to, kaip visuomenė žiūrės į nusikalstančias moteris.

Panaudotų šaltinių sąrašas

Įstatymai ir kiti teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Valstybės žinios, 2000, Nr.89 – 2741);
2. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (Valstybės žinios, 2003, Nr.38 – 1735);
3. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 8 (1), 79, 80, 85, 201(1), 203(1), 212, 213(1), 225,229, 230(1), 231, 232(1), 232(4), 234, 236, 237, 239, 243, 246, 251, 253, 254, 256, 260, 264, 271, 274, 275, 278, 280, 281, 291, 292, 293, 296, 309, 310, 314, 315, 316, 320, 321, 323, 326(1), 326(2), 328, 329(2) straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr.106 – 3059);
4. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Nr. IX – 1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“ (Valstybės žinios, 2003, Nr. 32 – 1318);
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999m. spalio 25 d. nutarimas „Dėl nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų adaptacijos 2004 – 2007 metų programos patvirtinimo“ (Valstybės žinios, 1999, Nr.5 – 95; 2004, Nr. 23 – 709);
6. Baudžiamasis statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų. Kaunas. 1934;
7. Akcizų ir finansinių monopolijų įstatymas (Vyriausybės žinios, 1934, Nr.436);
8. Gyvuliams globoti įstatymas (Vyriausybės žinios, 1934, Nr.441);
9. Milicijos įstatymas (Vyriausybės žinios, 1920, Nr.32.);
10. Muitinių įstatatai (Vyriausybės žinios, 1924, Nr.164);
11. Sustiprintos apsaugos įstatymas (Vyriausybės žinios, 1925, Nr. 194).

Specialioji literatūra

Lietuvių kalba

1. BABACHINAITĖ, G.; PAULIKAS, V. Nedarbas ir nusikalstamumas Lietuvoje 1918 – 1990. *Jurisprudencija*, 2002, t. 26(18).
2. BELECKIENĖ – GAIGALAITĖ, O. Prostitucijos reglamentacijos panaikinimo klausimu. *Naujoji Romuva*, 1932, nr.16 (68).
3. BELECKIENĖ – GAIGALAITĖ, O. Moters uždarbiavimo klausimu. *Naujoji Romuva*, 1931, nr.50.

4. BILIŪNAITĖ, L. Užimtumas ir darbo rinkos politika. *Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje*. Vilnius, 1998.
5. BLAŽYS, J. *Nusikaltėlių tyrimas ir nusikalstamybės profilaktika*. Kaunas, 1939.
6. ČEPAS, A. Nusikalstamumo priežasčių turinys. *Teisė*, 1992, nr.26.
7. DOBRYNINAS, A.; GAIDYS, V. Ar saugi Lietuvos visuomenė? Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą. *LR Seimas. Jungtinių Tautų Vystymo programa*. Vilnius, 2004. Prieiga per internetą: [<http://www.nplc.lt/stat/auk/auk3.htm/>](http://www.nplc.lt/stat/auk/auk3.htm/)
8. DRUNGAITĖ, J. Moteris ir blaivinimo keliai. *Moteris*, 1930, nr.2.
9. *Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto pranešimas dėl Moterų skurdo Europoje*. Prieiga per internetą: [<http://europa.eu.int/eurlex/lex/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006.>](http://europa.eu.int/eurlex/lex/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006.>)
10. GALINAITYTĖ, J.; RUDZKIS, T. Šiuolaikinio nusikalstamumo sampratos problema. *Jurisprudencija*, 2005, t.70(62).
11. GEČĖNIENĖ, S. Nusikalstamumo dinamikos monitoringas. *Jurisprudencija*, 2006, nr.6(84).
12. GOBIS, J. Moterų psichikos bruožai. *Linkuva*, 1927.
13. JATKEVIČIUS, A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*. Daktaro disertacija. VU. Vilnius, 2003. Prieiga per internetą: [<www.nplc.lt/>](http://www.nplc.lt/)
14. JUSTICKIS, V.; GEČĖNIENĖ, S.; ČEPAS, A. *Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodika*. Vilnius, 2005. Prieiga per internetą: [<http://www.vrm.lt/uploads/media/Metodika_01.doc.>](http://www.vrm.lt/uploads/media/Metodika_01.doc.>)
15. JUSTICKIS, V. *Kriminologija: vadovėlis*. I dalis. Vilnius, 2001.
16. JUSTICKIS, V. *Kriminologija: vadovėlis*. II dalis. Vilnius, 2004.
17. JURĖNIENĖ, V. Lietuvos moterų judėjimo integralumas tautiniame judėjime. *Klėja*, 2005, nr. 8. Prieiga per internetą: [<http://www.moterys.lt/index.php?show_content_id=630.>](http://www.moterys.lt/index.php?show_content_id=630.>)
18. JURGUTIS, V. *Moteris ir ekonomika*. Kaunas, 1934.
19. KANOPIENĖ, V. Lyčių lygios galimybės. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius, 2004.
20. Kauno apskrities moterų krizių centro internetinė svetainė. Prieiga per internetą: [<http://www.kamkc.lt/>](http://www.kamkc.lt/>).
21. KIŠKIS, A. Nusikalstamumas Lietuvoje: ką pakeitė teisės reforma? *Jurisprudencija*, 2006, nr. 3(81).
22. KUKLIANSKIS, S. Nusikaltimų latentškumas: prigimtis, rūšys, prevencijos metmenys. *Teisės problemos*, 2005, nr.2 (48).

23. KUKLIANSKIS, S. 1966 – 1990 metų nusikalstamumas Lietuvoje (statistinė apžvalga). *Mokslo darbai*. Vilnius, 1993.
24. KURAPKA, E. (et al) *Mokslo programos „Nusikalstamumo Lietuvoje dinamika, prognozė, kontrolės kryptys ir šiuolaikinė kriminalistikos koncepcija“ baigiamoji ataskaita*. Lietuvos teisės universitetas, Vilniaus universitetas, Teisės institutas, Matematikos ir informatikos institutas, Lietuvos teismo ekspertizės centras. Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondas. 1 Knyga. Vilnius, 2004.
25. KRIKŠČIŪNAS, J. *Lietuva 1918–1938*. Kaunas, 1938.
26. *Kriminologija*. Red.J.Bluvšteinas. Vilnius: Pradai, 1994.
27. LEONAS, P. Moteris Lietuvos teisėje. *Moteris*, 1933, nr.9.
28. MESSER – PLATZ, P. Moderniškos mintys apie moterį ir vedybas. *Naujoji Romuva*, 1931, nr.1.
29. MINKEVIČIUS, P. *Metodai ir priemonės kovai su prostitucija*. Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys. Kaunas, 1938.
30. Nuteistųjų socialinių ir profesinių gebėjimų ugdymas integruojantis į darbo rinką. Prieiga per internetą: <<http://www.nuteistuju-integracija.lt/?pid=11>. >
31. OŽELIS, K. *Natūralinis ir mechaninis gyventojų keitimasis Lietuvoje 1915 – 33 metais*. Kaunas, 1934.
32. Panevėžio pataisos namų internetinė svetainė. Prieiga per internetą: <<http://www.prison.lt/sprendimas.htm/>.>
33. *Policija*, 1929, nr.7.
34. *Policija*, 1935, nr.2.
35. POVILAITIS, A. Naminės degtinės darymo ir jos vartojimo problema. *Kriminalistikos žinynas*, 1938, nr.21.
36. *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*. Tarptautinė migracijos organizacija. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius, 2004. Prieiga per internetą: <<http://www.refocusbaltic.net/repository/knygos/knyga.pdf>. >
37. RAMANAUSKAITĖ, S. *Feministinės teorijos*. Kriminologijos referatas. LTU. Vilnius, 2003. Prieiga per internetą: <<http://www3.mruni.lt/~akiskis/geriausi/feministines-teorijos.doc>. >
38. RUSECKAS, P. *Visuomenės kova su nusikaltimais*. Kaunas, 1937.
39. SAKALAUSKAS, G.; KALPOKAS, V. *Women's imprisonment in Europe. Comparative analysis of women's prisons – current situation, demand analysis and „best practice“*. The University of Greiswald, Department of Criminology. 2004.

40. SKAPCEVIČIUS, V.; MAKSIMAITIS, V. Prostitucijos socialiniai teisiniai ir istoriniai aspektai. *Teisės apžvalga*, 1990, nr.3.
41. STANKEVIČIUS, V. *Baudžiamoji teisė*. Paskaitos. Kaunas, 1925.
42. SMALIUKAS, J.; URBELIENĖ, J. *Nusikalstamumo raida Lietuvoje 1918 – 1993m.* Vilnius, 1994.
43. ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
44. *Tarptautinė moterų kalėjimų studija. Situacijos, poreikių analizė ir „gera praktika“*. Praktinis vadovas. Greifsvaldo universitetas, Teisės institutas. 2005.
45. TOLIUŠIS, Z. Mažamečių nusikaltimai ir kova su jais Lietuvoje. *Teisė*, 1922, nr.2.
46. VABALAS – GUDAITIS, A. Periferiškieji nusikaltėliai. *Kriminalistikos žinynas*, 1937, nr.18.
47. *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. Situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2000. Prieiga per internetą: <www.nplc.lt/. >
48. VAITIEKAVIČIUS, A. Abortai ir kova su jais. *Teisė*, 1935, nr.30.
49. VALAITIS, V. Žmogžudysčių priežastys Lietuvoje. *Kriminalistikos žinynas*, 1937, nr.14.
50. VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919 – 1940 m.: mokomoji priemonė*. Vinius: Justitia, 1996.
51. ŽALKAUSKAS, K. Visuomenė ir nusikaltimai. *Metinis Valstybės saugumo departamento leidinys*. Kaunas, 1933.

Rusų kalba

52. АНТОНЯН, Ю.М. *Преступность среди женщин*. Москва: Росс. право, 1992.
53. БЛЭКБОРН, Р. *Психология криминального поведения*. Москва, 2004.
54. ГАБИАНИ, А.А. О правовых мерах по ограничению проституции и ее социально опасных последствий. *Советское государство и право*, 1991, но 2.
55. ГЕРЦЕНЗОН, А.А.; et al. *Введение в советскую криминологию*. Москва: Юридическая литература, 1965.
56. ДЕ ТАРД, Г. *Сравнительная преступность*. Москва, 1994.
57. ИНШАКОВ, С. М. *Зарубежная криминология*. Москва: Инфра, 1997.
58. *Криминология*. Под. ред. Г.А. Аванесова. Москва: Юнити, 2006.
59. *Криминология*. Учебник для вузов. Под.ред. А.И.Долговой. Москва: Норма, 2002.
60. *Криминология*. Под.ред. А.И.Долговой. Москва: Норма, 2005.

61. *Криминология*. Под.ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. Москва: Юристь, 1997.
62. *Криминология*. Под. ред.В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. Москва: Юристь, 2006.
63. *Криминология*.Под.ред. А.В.Кузнецовой. Москва: Зерцало, 1994.
64. *Криминология*. Учебник для вузов. Под. ред. В.Д. Малкова. Москва: Юстицинформ, 2006.
65. *Криминология*. Под. ред. Ф.Д. Шели. Международное издание. 2003.
66. КУДРЯВЦЕВ, В.Н. *Причины правонарушений*. Москва: Наука, 1976.
67. *Курс советской криминологии*. Авторский коллектив: В.К. Звирбуль, И.И. Карпец, Б.В. Коробейников, et al. Москва, 1986.
68. ЛАЙНЕ, М *Криминология и социология отклоненного поведения*. 1994.
69. ЛАМБРОЗО, Ч. *Преступление*. Москва, 1994.
70. МЕНДЕЛЬСОН, Г.А.; ТКАЧЕВСКИЙ, Ю.М. *Алкоголизм и преступность*. Москва: Госюриздат, 1956.
71. *Преступность и правонарушения в СССР*. Статический сборник 1989. Редколлегия: А.И. Смирнов, В.В.Лунеев, А. И.Долгова, et al. Москва, 1990.
72. САХАРОВ, А.Б. *О личности преступника и причинах преступности*. Москва: Госюриздат, 1961.
73. СЕВАСТЬЯНОВА, И.В.; КУНЦ, Е.В *Особенности мотивации преступного поведения женщин*. Prieiga per internetą:<http://www.lib.csu.ru/vch/9/2004_01/025.pdf.>
74. *Современная преступность. Преступление, пол, репрессия, рецидив*. Под.ред. А.Г. Белобородова. Москва, 1927.
75. ТАРНОВСКАЯ, П.Н. *Женщины – убийцы*. Санкт – Петербург, 1902.
76. ХОХРЯКОВ, Г.Ф. *Криминология*. Москва: Юристь, 2000.
77. ЧАПУРКО, Т. Преступность и особенности участия в ней женщин. *КубГАУ*, 2006, но 24(8). Prieiga per internetą: <<http://ej.kubagro.ru/2006/08/pdf/51pdf>.>
78. ЧУБАРКИН, М.М. *Криминологическая характеристика насильственных преступлений совершаемых женщинами в состоянии внезапно возникшего сильного душевного волнения (аффекта)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Краснодар, 2006. Prieiga per internetą: <<http://kubsau.ru/af/120008chub.pdf>.>
79. ШЕСТАКОВ, Д.А. *Криминология: преступность как свойство общества*. Санкт-Петербург: Санкт – Петербургский государственный университет Лань, 2001.

80. ЯВЧУНОВСКАЯ, Т.М.; СТЕПАНОВА, И.Б. Тенденции современной преступности женщин. *Государство и право*, 2000, но 12.
81. ЯКОВЛЕВ, А.М. *Преступность и социальная психология*. Москва: Юридическая литература, 1971.

Anglų kalba

82. BEIRNE, P.; MESSERSCMIDT, J. *Criminology*. 2nd ed. New York: Harcourt Brace College, 1995.
83. *Criminology*. Edited by: C. Hale, K. Hayward, A. Wahidin, E. Wincup. Oxford: Oxford University Press, 2005.
84. JONES, S. *Criminology*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press. 2006.
85. KRUTTSCNITT, C.; KARBONE – LOPEZ, K. Moving beyond the stereotypes: women's subjective accounts of their violent crime. *Criminology*, 2006, vol 44, number 2.
86. *The Oxford handbook of Criminology*. Edited by: M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner. 3rd edition. Oxford: Oxford University Press, 2002.
87. WILLIAMS, K.S. *Textbook on Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 1994.
88. YOUNG, J. *The exclusive society: social exclusion, crime and difference in late modernity*. London Thousand Oaks (Calif.) New Delhi: SAGE Publications, 1999.

Teismų praktika

1. Vilniaus apygardos baudžiamoji byla Nr. 1 – 159 / 2006.
2. Vilniaus apygardos baudžiamoji byla Nr. 1 – 232 / 2005.
3. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1 – 422 – 111 / 2006.
4. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr.1 – 428 – 376 / 2006.
5. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr.1 – 464 – 463 / 2006.
6. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr.1 – 506 – 365 / 2006.
7. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr.1 – 496 – 270 / 2006.
8. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr.1 – 506 – 365 / 2006.
9. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr.1 – 522 – 270 / 2006.
10. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1 – 521 – 270 / 2006.
11. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1 – 512 – 270 / 2006.

12. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr.1 – 976 – 295 / 2006.
13. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1 – 992 – 270 / 2006.
14. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1 – 433 – 111 / 2006.
15. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1 – 439 – 276 / 2006.
16. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1 – 451 – 276 / 2006.
17. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1 – 450 – 276 / 2006.
18. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1 – 471 – 376 / 2006.
19. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1 – 996 – 365 / 2006.
20. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1 – 1101 – 276 / 2006.
21. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1 – 1093 – 8 / 2006.
22. Vilniaus miesto I – jo apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1 – 381 – 654 / 2006.

Statistinė medžiaga

1. Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistika. Prieiga per internetą: <<http://www.vrm.lt/> .>
2. Kalėjų departamento prie Teisingumo ministerijos duomenys. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt> .>
3. Lietuvos statistikos metraštis. CSB. Kaunas, 1927, 1929, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940.
4. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro statistika. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt> .>
5. Nacionalinės teismų administracijos ataskaitos. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt> .>
6. Vilniaus regiono pataisos inspekcijos prie Teisingumo ministerijos statistika. Prieiga per internetą: <<http://www.vrpi.lt> .>

SANTRAUKA

Moterų nusikalstamumas

Female Criminality

Moterų socialinė padėtis ir jų statusas pasikeitė, taip pat, demografiniai rodikliai liudija, jog moterų yra daugiau, tačiau vyrai nusikalsta žymiai dažniau. Tokia padėtis yra daugelyje pasaulio šalių, bet moterų nusikalstamas elgesys tapo svarbiu kriminologijos mokslo tyrimų objektu, nes taip ir lieka neatsakytas klausimas, kodėl veikiant toms pačioms kriminogeninėms sąlygoms vyrų ir moterų nusikalstamas elgesys pasireiškia skirtingai.

Šiam darbe apžvelgiamos pagrindinės teorijos, aiškinančios moterų nusikalstamumą. Mokslinių interpretacijų buvo daug, tačiau nė viena iš jų negalėjo paaiškinti moterų nusikalstamumo, nes daugelis teiginių taip ir liko nepagrįstais.

1918 – 1939 m. laikotarpio Lietuvos moterų nusikalstamumą galima apibūdinti tik pačiais bendriausiais bruožais dėl to meto įvairių politinių, ekonominių, socialinių priežasčių. Tarpukario Lietuvos moterų nusikalstamumui turėjo reikšmės nedarbas, pasaulinės ekonominės krizės padariniai, požiūris į moters statusą visuomenėje. Šios lyties nusikalstamumo struktūroje vyravo gana siauras nusikaltimų spektras, tačiau, nuo XX a. trečiojo dešimtmečio moterų nusikalstamumas didėjo.

Sovietmečiu moterų nusikalstamumas buvo mažai analizuojamas, manant, kad šios lyties nusikalstamas elgesys nėra reikšmingas bendro nusikalstamumo atžvilgiu. Analizuojant įvairias to meto publikacijas, kriminologines knygas, pastebima tai, kad sovietų kriminologai didelį dėmesį skyrė kitų valstybių nusikalstamumui, įvardindami tai, kaip kapitalistinės santvarkos išdavą.

Pastaraisiais metais, moterų nusikalstamumas išlieka pastovus. Kai kurios didėjimo tendencijos matomos, analizuojant atskiras nusikalstamas veikas, pavyzdžiui, dokumentų klastojimą, plėšimą, sukčiavimą. Tačiau pastebimas smurtinių nusikaltimų (nužudymų, sunkių sveikatos sutrikdymų) mažėjimas. Moterų nusikalstamą elgesį pastaruosius 16 metų įtakojo įvairūs procesai: ekonominiai, socialiniai, politiniai, teisiniai.

Analizuojant moterų nusikalstamumo prevenciją, būtina atkreipti dėmesį į tai veikiančias priežastis, faktorius, lemiančius nusikalstamos veikos padarymą. Siekiant efektyviau įgyvendinti moterų nusikalstamumo prevenciją, reikalinga apimti tas gyvenimiškas sritis, kuriose formuojasi negatyvūs moterų asmenybės bruožai ir palanki kriminaliniam aktyvumui terpė.

SUMMARY

Female Criminality

Moterų nusikalstamumas

Women's social situation and status have changed, and now demographical indices show that male criminality is significantly higher, although there are more women than men. Many countries of the world have this situation, but female criminal behaviour became an important research subject of criminology, because the following question remained open: Why is male criminal behaviour different from the female one under identical crime circumstances?

The main theories explaining female criminality are the subject of this thesis. There are many scientific interpretations, but so far, none was able to explain female criminality because many statements remained ungrounded.

Female criminality in Lithuania during the period from 1918 to 1939 could be just defined by means of common characteristics due to various political, economical and social reasons of this period. Between WWI and WWII, Lithuanian female criminality was influenced by unemployment, consequences of global economical crisis, attitude towards women's status in the society. Criminal structure of this sex was determined by rather small spectrum of offences, however, female criminality increased since the twenties of 20th century.

In the Soviet period, there were few researches of female criminality, because the opinion dominated that criminal behaviour of this sex was not important in respect of common criminality. After analysis of various publications and criminological books of this period, the conclusion can be made that soviet criminologists paid great attention to criminality of other countries: they considered it as a result of capitalistic order.

During late years, the rate of female criminality remained constant. Certain trends of increase could be determined while analyzing specific criminal acts, e.g. falsification of documents, robbery or deception. But the rate of acts of violence (murder, serious damage of health) is decreasing. During the last 16 years, women's criminal behaviour was influenced by diverse economical, social, political and legal processes.

When prevention of female criminality is analyzed, it is necessary to pay attention to reasons and factors that influence it and cause commitment of illegal acts. To implement the prevention of female criminality more efficiently, it is important to research the areas of life where women's negative personal features and circumstances well – disposed to criminal activities are generated.

1 PRIEDAS

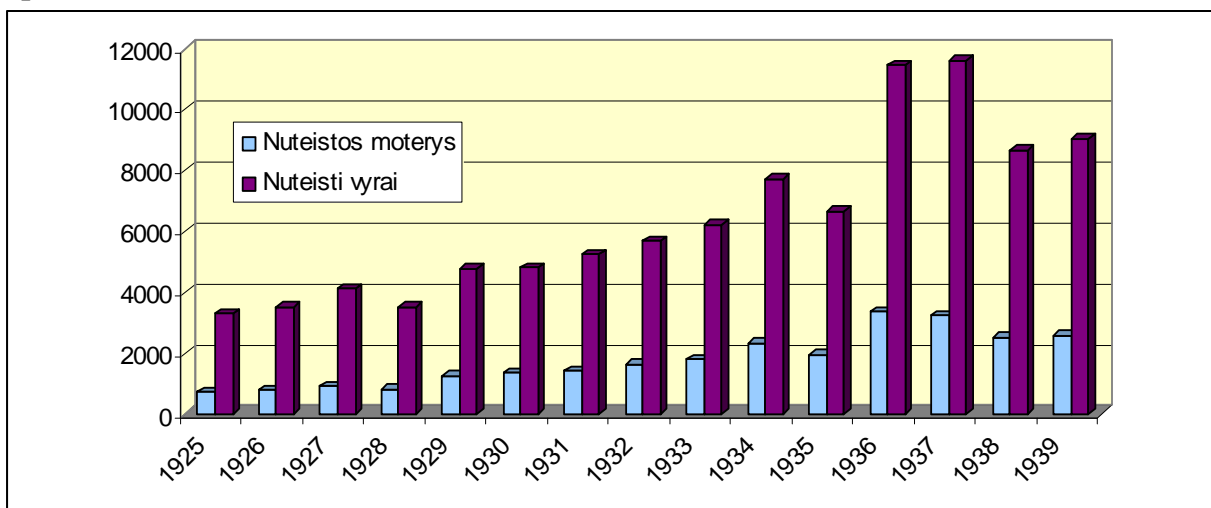
Nuteistų vyrų ir moterų užsiėmimai darbo sritimis 1929 – 1934 m.

1 lentelė

Darbo sritys	1929		1930		1931		1932		1933		1934	
	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M
Žemės ūkis	3457	524	2850	389	2512	321	2501	331	2178	286	2193	274
Pramonė	1031	125	793	91	715	83	601	68	557	57	548	60
Prekyba ir transportas	369	62	223	46	165	53	148	32	159	46	132	52
Valstybės ir visuom. tarnyba	480	17	412	2	479	12	532	13	495	12	486	16
Kiti užsiēm.	2044	1455	1695	1173	1522	1079	1289	923	1265	894	1238	778

Nuteisti vyrai ir moterys už visus nusikaltimus 1925 – 1939 m. laikotarpiu

1 paveikslas

2 PRIEDAS

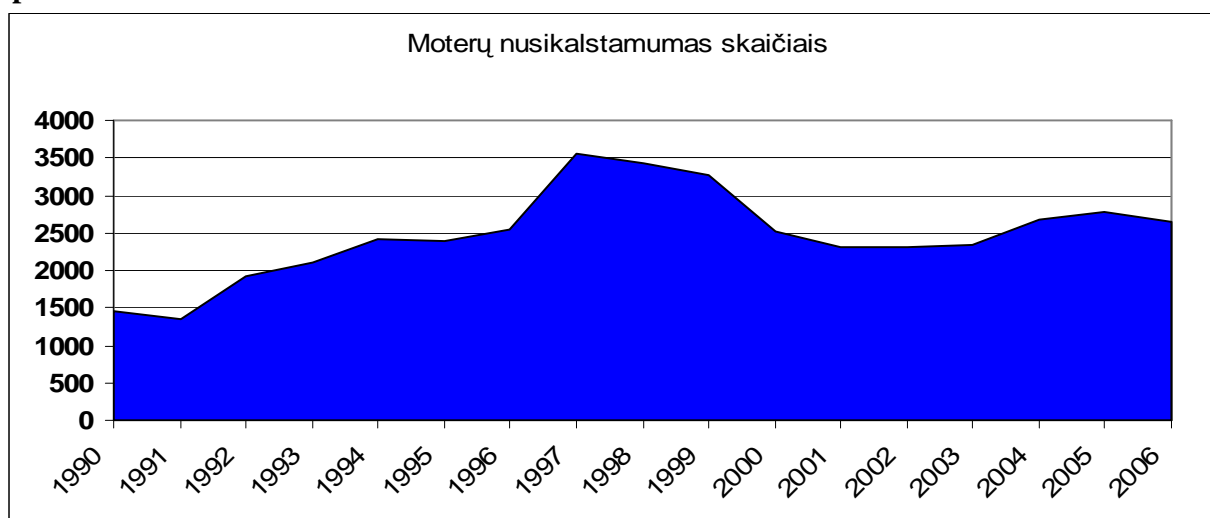
Nuteisti vyrai ir moterys už kai kuriuos nusikaltimus 1935 – 1939 m.

2 lentelė

Nusikaltimai	1935		1936		1937		1938		1939	
	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M
Už sąmyšį ir pasiprieš. valst. valdžiai	173	31	451	83	473	81	342	60	348	54
Visuomenės rimties ardymas	129	53	260	99	307	82	174	42	110	25
Už muitų ir akcizo ist. pažeidimą	375	189	814	343	989	423	993	486	772	47
Tyčinis nužudymas	34	8	60	7	41	13	47	11	53	9
Nužudymas iš susijaudinimo neatsarg.	46	7	50	7	53	8	28	7	64	9
Kūdikių nužudymas ir abortai	5	118	11	124	20	140	11	119	13	120
Lengvas sužalojimas ir smurtas	313	45	577	89	584	81	415	60	475	49
Sunkus kūno sužalojimas	241	10	424	29	418	21	254	10	327	19
Sužalojimas iš susijaudinimo ir neats.	111	7	159	14	178	13	161	12	168	16
Vagystė	3114	920	4982	1453	5094	1373	4159	1090	4435	1190
Plėšimas	21	2	52	2	61	1	59	4	64	-
Sukčiavimas	189	34	371	61	323	54	218	44	243	56
Turto pasisavinimas	297	51	540	82	507	107	325	52	386	50

Įtariamoms (kaltinamos) moterys skaičiais 1990 – 2006 m.

2 paveikslas

3 PRIEDAS

Nuteistų su laisvės atėmimo nesusijusiomis bausmėmis moterų ir vyrų amžius 2004 – 2006 m.

3 lentelė*

Amžius Metai	Iki 18		18 – 21		21 – 30		30 – 55		Nuo 55 ir daugiau	
	vyrų	moterys	vyrų	moterys	vyrų	moterys	vyrų	moterys	vyrų	moterys
2004	222	13	557	37	1165	100	1359	177	118	28
Lyg. dalis %	6,5	3,7	16,3	10,4	34,0	28,2	39,7	49,8	3,4	7,9
2005	196	10	469	29	1021	78	1077	123	114	29
Lyg. dalis %	6,8	3,7	16,3	10,8	35,5	29,0	37,4	45,7	4,0	10,8
2006	171	12	460	25	960	83	874	105	110	30
Lyg. dalis %	6,6	4,7	17,9	9,8	37,3	32,5	34,0	41,2	4,3	11,8

Nuteistų su laisvės atėmimo nesusijusiomis bausmėmis moterų ir vyrų išsilavinimas 2004 – 2006m.

4 lentelė*

Metai	Išsilavinimas	Aukštasis	Aukštesnysis	Vidurinis	Pagrindinis	Pradinis	Be išsilav.
2004	Moterys	15	39	142	92	41	26
	Viso 355	4,2	11,0	40,0	26,0	11,5	7,3
	Vyrų	102	269	1392	1125	486	47
	Viso 3421	3,0	7,9	40,7	33,0	14,2	1,4
2005	Moterys	12	24	118	69	32	14
	Viso 269	4,5	8,9	43,9	25,7	11,9	5,2
	Vyrų	76	185	1140	998	447	31
	Viso 2877	2,6	6,4	39,6	34,7	15,5	1,1
2006	Moterys	17	27	98	65	35	13
	Viso 255	6,7	10,6	38,4	25,5	13,7	5,1
	Vyrų	96	153	985	885	429	27
	Viso 2575	3,7	5,9	38,2	34,4	16,7	1,0

*Darbo su nuteistaisiais, esančiais Vilniaus regiono patalpos inspekcijų įskaitoje, ataskaita. <http://www.vrpi.lt/?item=stat>
[2007-03-17]

4 PRIEDAS 3 ir 4 paveikslai

